

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**SPOR YAPAN ve SPOR YAPMAYAN ORTAÖĞRETİM
ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN
İNCELENMESİ**

Serkan YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mehibe AKANDERE

KONYA – 2009

ÖNSÖZ

Saldırganlık, hayatın her kademesinde, sokakta, okulda, aile içersinde her geçen gün biraz daha fazlalaşan önemli bir sorundur. Saldırganlık ve şiddet içeren olayların artması, bu artışla saldırganlığın okullara sıçraması, okul çağı çocuk ve gençleri de içine alır şekilde yaygınlaşması uzmanların, bilim çerçevesinde önleyici ve kalıcı eylem planları belirlemelerini zorunlu kılmaktadır.

Beden eğitimi dersleri ve okulun sportif aktiviteleri, fiziki gelişimin yanında sağlıklı yaşam bilincine varan, sosyalleşme süreçleri hızlanan, haklarının farkında, çevresindekilere saygılı, kendine güvenen bireyler yetiştirilmesinde etkisi bilinmektedir. İnsanların psikolojik ve fiziki açıdan geliştirilmesinde etkisinin tartışılmaz olduğu bilinen beden eğitimi ve sporun, eğitim kurumlarında da saldırganlık ve şiddetin önlenmesinde, azaltılmasında yada saldırganlığın kontrol altında yansıtılmasında önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum. Bu çalışmam da spor yapan ve spor yapmayan orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlık olgusu üzerinde ki etkisinin nedenli olduğunu görmek amacıyla; spor, psikoloji, kişilik, saldırganlık gibi kavramları ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini açıklayarak, uyguladığımız anketle de bunu pekiştirmek istedim. Bu çalışmamın benzer konuda araştırma yapacak değerli araştırmacılara, görevli değerli beden eğitimi öğretmenlerine ve antrenörlere yardımcı olmasını diliyorum.

Öncelikle akademik eğitim düşüncemde bana fikirleriyle her konuda destek olan Prof. Dr. Ali Muhtar TİFTİK'e Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Anabilim dalı, çalışma konumun seçimi, planlanması ve yürütülmesinde bana hep destek olan başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehibe AKANDERE' ye, görüş ve önerilerinden yaralandığım Yrd. Doç. Dr. Oktay ÇAKMAKÇI ve Yrd. Doç. Dr. Halil TAŞKIN' a Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğretim Üyeleri ve Tolga ESKİ'ye Ali Fuat Darende İlköğretim Okulu Beden Eğitimi Öğretmeni, anket uygulamalarında bana büyük kolaylık gösteren değerli okul müdürlerine, beden eğitimi öğretmenlerine ve ankete katılan öğrencilere, son olarak da bana her daim güvenen, maddi ve manevi açıdan desteklerini esirgemeyen değerli aileme ve canım dostlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
1.1. Spor	3
1.2. Psikoloji.....	5
1.2.1. Psikoloji'nin Tanımı	5
1.2.2. Spor Psikolojisi	6
1.3. Kişilik.....	14
1.3.1 Kişilik Tanımı.....	14
1.3.2. Kişilik Belirleyicileri	16
1.3.3. Kişilik Özellikleri	18
1.3.4. Kişilik Tipleri.....	19
1.3.5. Kişilik Teorileri	20
1.3.6. Kişiliğin Ölçülmesi.....	24
1.3.7. Kişiliğin Gelişmesi	29
1.4. Kişilik ve Spor.....	31
1.4.1. Sporun Kişilik Üzerine Etkisi.....	32
1.4.2. Spor Yapan ve Yapmayanların Kişilik Özellikleri.....	34
1.5. Saldırganlık	35
1.5.1. Saldırganlıkta Temel Olgular	35
1.5.2. Saldırganlığın Kaynağı ve Oluşumu.....	41
1.5.3. Saldırganlığın Yönü ve Türleri.....	49
1.5.4. Saldırganlığın Psikolojik Nedenleri.....	55
1.5.5. Saldırganlığın Spor Üzerindeki Yansıması	61
2. GEREÇ VE YÖNTEM.....	71
2.1. Araçların Yöntemi.....	71
2.2. Araştırma Grubu.....	71
2.3. Veri Toplama Araçları.....	71
2.4. İstatistik Analiz	72
3. BULGULAR.....	74
4. TARTIŞMA ve SONUÇ	84
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	93
6. ÖZET.....	94
7. ABSTRACT	95
8. KAYNAKLAR	96
9. EKLER.....	99

9.1. Anket Formu	99
10. ÖZGEÇMİŞ.....	106

1. GİRİŞ

Spor, ferdin kabiliyeti çerçevesinde, belirli kurallar içinde araçlı ve araçsız, ferdi veya toplu, rekabet ve dayanışmaya bağlı kültürel bir olgudur (Beyleroğlu 2001).

Günümüzde spor, insanı ilgilendiren birçok bilim dalı ile ilgilidir. Bu nedenle, spor bilim dalı multidisipliner bilim dalı olarak nitelendirilebilir. Eğitim, hekimlik, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, hukuk, biyoloji, politika, beslenme, antropoloji, ergonomi, fizyoloji, farmakoloji, biyogenetik, biyomekanik gibi alanlarla etkileşim olan çok yönlü bir bilim dalıdır (Afyon ve Tunç 1997).

Saldırganlık da bir davranış olarak bireyin bir ihtiyacını gidermesine dönük eylemsel bir ifadedir. Örneğin engellenen ve hedefine ulaşması zorlaştırılan birey eğer tek çare ve çözüm olarak saldırganlığı görüyor ve bu davranışı sonucunda da bir çözüm umuyorsa (beklentisi yüksek ve elde edilecek sonuç birey için değerliyse) saldırganlık gösterebilir. Saldırganlık, genel olarak, karşısındakine zarar vermek amacı ile bir kişi ya da bir grup tarafından gerçekleştirilen davranış olarak tanımlanmaktadır. Bunun sonucu olarak saldırıya, bir kişinin diğerine verdiği bilinçli zarardır diyebiliriz (Beyleroğlu 2001).

Saldırganlık insanlarda, değişik şekilde ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Bu davranışı harekete geçiren nedenlerle, onu bazı davranış şekillerinden ayırmak oldukça zordur. Çünkü saldırganlık tahrip etmek, yaralamak, yok etmek öfke nefret gibi tutumların yanı sıra, çeşitli sözel tepkiler şeklinde kümeleşmiş davranışlar olarak karsımıza çıkmaktadır. Ayrıca saldırganlık, değişik tepkileri kapsayan tutumlarla ilgili durumları ve heyecan yoğunluğunu ifade etmek için de kullanılan bir kavramdır (Köksal 1991).

Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biri de hayal kırıklığı, birbaska deyişle engellenmedir. Saldırgan davranış, engellenme duygusuna yapılan tipik bir davranıştır. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasına yardımcı olurken, bazılarıysa durumu daha da kötüleştirir (Cüceloğlu 2005).

.
Bir kişilik özelliği ve davranış şekli olarak saldırganlık, değişik psikolojik algılar ve sosyal problemler sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma, gerek sosyal hayatta gerekse sosyal hayatın bir parçası olan sporun, kişilerdeki saldırganlık dürtülerinin olumlu bir şekilde dışa vurmasını sağlaması, bunun ortaöğretim öğrencileri üzerindeki eğitici katkıları, farklı branşlarda spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencileri ile karşılaştırılması sonucunda elde edilen bulguların, öğrencilerin kişilik gelişiminde, saldırganlık düzeyinin belirlenmesinde, aynı zamanda bu alanda yapılacak benzer araştırma ve uygulamalara da yardımcı olacaktır.

Okulun işlevlerinden birinin bireylere toplumda rastlanan istenmeyen davranışlardan temizlenmiş bir çevre sunmak olmasına karşın, okullarda zaman zaman hırsızlık (çalma), okula ve okulun eşyalarına zarar verme, şiddet ve saldırganlık, vb. gibi istenmeyen davranışlar meydana gelmektedir (Öğülmüş 1995).

Okulda şiddet ve saldırganlık, diğer istenmeyen davranışlar gibi okuldaki eğitim çabalarını olumsuz yönde etkilemesinin yanı sıra, öğrencilerin karşılanması gereken temel gereksinimlerinden biri olan güvenlik gereksinimini de tehdit ettiği için, istenmeyen davranışlar arasında ön sırada gelmektedir (Öğülmüş, 1995).

Bu araştırmada; spor, psikoloji, kişilik, kişilik ve spor ilişkisi, saldırganlık ve saldırgan davranışları açıklamaya yönelik kavramlar ve kuramlar açıklanmaya çalışılarak, spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlık olgusuna etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Spor

İnsanlar toplumsal bir ortamda sürekli davranışlar gösterir. En önemli özelliklerinden biri sürekli olarak hareket etmeleridir. Bu davranışlar toplumsal ilişkilerinde, yaşamı sürdürme çabasında, eğlenme ve dinlenme etkinliklerinde görülür. Davranışların belli amaçları vardır. Bu amaçlar özetle varlığını denge içinde sürdürmek ve uyumdur (Doğan 2005).

İlkel devirlerde her yaştaki insanlarla çocuklar bir takım hareketleri, yani vücut çalışma ve alıştırmalarını tabii olarak ve tabii olaylar karşısında zorunlu olarak yaptıkları bir gerçektir. Uzun süre amaçsız olarak yapıldığı kabul edilen bu hareketlerin, sosyal ve kültürel gelişmeyle beraber zamanla şuurulu ve belirli amaçlara uygun, kişilerin beden ve ruh yapılarına, eğitici bir değer ve nitelik kazandırdığı ortaya çıkmıştır. Medeniyetin ilerlemesi sayesinde beden eğitimi ve spor da çeşitli ilim dallarındaki gelişmelerden faydalanarak, kişilerde birlikte yaşama, mücadele ve başarı kazanma ruhunun gelişmesine hizmet edici metot ve prensipler bütünlüğü haline dönüşmüştür (Keten 1974).

Spor, çok önceleri az değerli bir konumdayken, bugün toplumun merkezinde yer alan ve çok değer verilen bir kurum haline gelmiştir (Kılıcıgil ve Partal 2003).

Sporun Mahiyeti: Spor sözcüğü Latince kökenli olup OF: Delport ve ME: Disport sözcüklerinin kısaltılmış şeklidir (Başer 1998).

Sözcük kökeni (etimolojik) olarak spor kelimesi, disport (“dis” ve “portare”) kelimesinden türemiştir; işten uzak durmak anlamına gelir (Özbaydar 1983).

İngilizce’ de önceleri “Disport” yada “Desport” biçiminde yer almış, zamanla ilk hecelerinin aşınması sonucunda tek heceli “Sport” sözcüğüne dönüşmüştür. Ortaçağ’da Fransızca’da aynı sözcükten, eğlenmek ve zevklenmek, top oyunları ve şahinle yapılan avlar anlamında “Se Desporter”, “Se Deporter” biçiminde yararlanılmıştır (Çıdam 1996).

Başka türlü söylersek, spor ağır iş değil, eğlence anlamına gelir. Çalışma ile oynama arasındaki tek fark, tutumdaki değişiktir. Spordaki tutum oyun tutumudur; onu yaşarken duyulan zevktir; sadece elde edilen sonuç söz konusu değildir. Bununla birlikte doyurucu sonuçlar her zaman oyuna katılmanın verdiği zevki çoğaltır. Burada söz konusu edilen spor, az veya çok dakiklik, incelik isteyen beden hareketlerinin doğrudan kendisinden zevk alınırken, eğlendiren hatta dinlendiren ve genellikle bazı kurallara uyularak yapılan bir eylemdir. Yarışma tarzında olabilir de, olmayabilir de. Yarışma tarzında olursa ilgiyi ve performansı artırıcı bir motivasyon (güdülenme) da söz konusudur (Özbaydar 1983).

Spor etkinlikleri belli kurallara uyularak yapılır. Spor sağlık için, boş zamanları değerlendirmek için, eğlenmek ve hoşça zaman geçirmek için, günlük yaşamın stresinden kurtulmak için, toplumsal bir etkinliğe katılmak için yapılabildiği gibi; yarışma amacıyla da yapılabilir. Yarışma amacı taşımayan spor etkinliklerinde performans üzerinde pek durulmaz. Bazı spor etkinlikleri grupla (top ile oynanan/yapılan spor dalları), bazıları bireysel (yüzme/kayak) olarak ortaya konur. Yarışma sporlarında performans düzeyi önemlidir. Yarışma, bir rakiple yada bir rakip takımla olabildiği gibi, bireyin kendisinin yada başkasının en iyi derecesiyle yarışma biçiminde de olabilir. Yarışma amacı olsun yada olmasın, spor etkinlikleri yeteneği, yaratıcılığı, çalışmayı gerektirir (Doğan 2005).

Yukarıda belirtilen bazı genel özelliklere göre spor, “amaçlı, belli kurallara ve teknik yöntemlere bağlı olan, yapanlarda olduğu kadar izleyenlerde de haz duyma ve coşku gibi gereksinimleri doyuran, sporcuları ve izleyenleri bütünleştiren bir etkinlikler kümesidir” (Doğan 2005).

Spor; bireyin, biyolojik kökenli içgüdülerinin neden olduğu dürtülerin amaca ulaşmasını sağlarken aynı zamanda temel gereksinimleri de karşılayan bir davranış biçimidir. Amacı ise; bireysel, toplumsal yada ekonomik olabilir (Başer 1998).

Yenme ve muktedir olma gibi, insanın şuuraltı arzularının tatminini amaç edinen, belirli kurallar içersinde yapılan, rekabete dayalı, sosyalleştirici, bütünleştirici, fiziki, zihni ve ruhi faaliyetlerin bütünüdür (Şahin 2005).

Spor tanımlarının bazıları, spor alanını aşırı şekilde dar hale getirmekte, sporu sadece elit düzeyde antrenman almış sporcularla sınırlamakta ve özellikle hafta sonlarında, rekreasyonel düzeyde spor katılımlarını dikkate almamaktadır. Sporlara rekreasyonel düzeyde katılanlar, profesyonel ve olimpik düzeyde katılanlardan daha fazladır. Spor hangi düzeyde tanımlanırsa tanımlansın, hangi düzeyde yapılsa yapılsın, katılanların duygu, düşünce ve davranışları (psikolojik durumlarını) üzerinde etkili olmaktadır (Konter 2006).

Spor çok yönlü bir kavram olduğundan, sporun tanımı konusunda değişik yazarlar, farklı tanım ve görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun sebebi ise, sporun kapsamı, branşları, hedefleri, içerikleri ve yapılış biçimlerinin farklı biçimde algılanıp değerlendirilmesindendir (Yetim 2006).

Yukarıdaki tanım ve açıklamaların ışığı altında sporu şöyle toparlayabiliriz: Spor; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın temel unsuru olan insanın beden ve ruh sağlığını geliştirmek, kişiliğin oluşumunu, karakter özelliklerinin gelişimini sağlamak, bilgi, beceri ve yetenek kazandırarak çevreye uyumu kolaylaştırmak, kişiler, toplumlar ve uluslar arasında dayanışma, kaynaşma ve barışı sağlamak, kişinin mücadele gücünü arttırmak yanında belirli kurallara göre, rekabet ölçüleri içersinde mücadele etme, heyecan duyma, yarışma ve yarışmada üstün gelme amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu özelliklerinden dolayı çağımızda spor çok yönlü, çok faydalı, çok amaçlı ve çok çeşitli boyutlar kazanmış ve evrenselleşmiştir (Yetim 2006).

1.2. Psikoloji

1.2.1. Psikoloji'nin Tanımı

Genel anlamda psikoloji: İnsan ve hayvan davranışlarını inceleyen bilim dalıdır (Şahin 2005).

Psikoloji bilgisi, insanın kendisi ve başkalarının davranışlarını, hem kendi hem de başkaları için doğru ve faydalı bir şekilde yorumlama, ayarlama ve kullanmada iyi bir temel teşkil eder (Baumann 1994).

Psikoloji, insan davranışının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır. Psikoloji bir tek kişi, bir tek davranışla ilgilenmez. İnsan davranışlarının değişik yönlerini gösterir ve daha karmaşık davranışları konu edinir. İnsan doğumundan ölümüne kadar birey olarak yaşantısını sürdürdüğü toplumda sosyal ilişkiler ve iletişimler yumağı ve odağı içinde bulunan insan psikoloji biliminin yardımıyla önce kendini sonra da diğer insanları tanıyarak, çok yönlü ve karmaşık yaşam biçimini yönlendirmesine yardımcı olur. Psikoloji bugün hayatın her alanında kendisini hissettiren bir bilim dalıdır; reklamlardan, zayıflama rejimlerine, personel seçiminden iş veriminin artırılmasına ve modern yönetim ilkelerinin işletmelerde uygulanmasına kadar geniş bir alana yayılmıştır. Psikoloji insan davranışlarının bilimi olduğundan bireyin değişik türlerden davranışlarını sürekli olarak inceler ve ilgilenen bireye, kendi davranışlarını daha iyi anlayabilme olanağı verir. Bu şekilde bilinçlenmiş bir eş, ana, baba, yönetici veya işveren daha sağlıklı davranma olanağına sahiptir (Cüceloğlu 2005).

Bireyin psikoloji biliminin temel kavramlarını bilmesinin hem kendisine hem de içinde yaşadığı topluma getireceği yararları iki temel grupta toplayabiliriz. Kendi davranışlarının alanını inceleyen ve psikolojinin temel kavram ve süreçlerini öğrenen birey kendi davranış, düşünce ve duygularını daha iyi anlama olanağı bulur. Toplum olarak daha sağlıklı ve demokratik bir düzen olmayı kolaylaştıran yazarlar, psikoloji ve davranışlarının altında yatan nedenleri daha iyi anlayabilir (Cüceloğlu 2005).

1.2.2. Spor Psikolojisi

Spor psikolojisi, psikolojik olgu ve prensipleri, spor alanındaki insan davranışlarına uygulamaya çalışır (Özerkan 2004).

Özellikle yirminci yüzyılda spor etkinlikleriyle ilgili çok sayıda kural getirilmiş, sporculardan beklentiler çok yükselmiştir. Getirilen her kural sporcuyu bedensel ve ruhsal yönlerden zorlamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında iletişim araçlarının hızla gelişmesi, sporun amaçları arasına propagandayı ve reklamı da sokmuştur. Toplumun spora ilgisinin artmasıyla, spor bir kazanç kapısı ve ticari sektör durumuna gelmiştir. Tüm bunlar sporcularının antrenman biçimlerini,

güdülenmelerini, performans düzeylerini, verimliliklerini, kişilik özelliklerini, sporcu seçimini bilimsel olarak daha iyi ve yakından incelemeyi kılmıştır (Doğan 2005).

Spor psikolojisi bu gereksinmeyi gidermek için geliştirilmiştir. Temel olarak spor toplumsal bir etkinliktir, sporcularında bedensel-ruhsal-toplumsal yönlerden incelenmesi kaçınılmazdır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılda spor psikolojisiyle ilgili çalışmalar başlamakla birlikte, bunun çok eskilere dayandığı kabul edilmektedir (Doğan 2005).

Spor psikolojisi, psikolojik olgu ve prensipleri spor alanındaki insan davranışlarına uygulamaya çalışır. Sporla dünyanın her tarafında, her uygarlık düzeyinde gerek sporu yaparak, gerekse seyircisi olarak pek çok insan ilgilenmektedir. İşte spor psikolojisi bu evrensel faaliyet alanının bir çok sorununu ele alır, ortaya çıkardığı deneysel ve teorik sonuçları, özellikle sporcuların eğitiminde bilimsel yöntemlerin geliştirilmesine katkı amacıyla eğitimcilerin hizmetine sunar (Özbydar 1983).

İnsanın gerek spor yapan kişi olarak, gerekse sadece seyirci olarak motivasyonları ve heyecan davranışları spor psikolojisinin önemli bir bölümünü oluşturur. Spor performansları ve yarışmalarla ilgili olarak insanların psiko-sosyal ya da grup davranışları da bir başka ilgi alanıdır (Özbydar 1983).

Spor Psikolojisi'nin Tarihçesi

Her ne kadar spor psikolojisinin ortaya çıkış tarihi olarak 19. yy sonları gösterilse de birçok yazar kökenini antik çağa, Sokrates, Platon ve Aristo'ya kadar götürmektedir. Örneğin, Corlett, başarılı performansın ancak belli becerilerle sağlanabileceğini savunan teknik tabanlı (technique-driven) görüşü, Sokrates'in düşünceleriyle kıyaslayarak spor psikologunun eğitiminde Sokrates'in felsefesinin rolünü taşımaktadır. Sokrates'in "kendini bilme" konusunda söylemiş olduğu "neyi bildiğini veya neyi bilmediğini bilme", sporda, "neyi yapabileceğini bilme ve neyi yapamayacağını bilme" şeklinde ele almaktadır. Spor psikolojisiyle ilgili felsefeciler yalnız antikçağla sınırlı değildir. İngiliz J. Lock, Alman G.Muts, İsveçli Pestalozzi gibi felsefeci ve eğitimciler de eserlerinde insan yaşamında oyun, spor ve egzersizin

rolu ve zihinsel sağlık konularıyla bilgiler vererek spor psikolojisinin bir anlamda felsefi temellerini oluşturmuşlardır (Tiryaki 2000).

Spor psikolojisi tarihinde Victorya döneminin (1819–1901) önemli bir yeri olduğuna inanılmaktadır. Bu dönemde yayınlanan kültür dergilerinde, spor psikolojisi ile ilgili ama deneysel tarzda olmayan çok sayıda yazı yayımlanmıştır. Bu yayınlarda dile getirilen konular daha çok değişmez sportif özellikler, sportif performansın psikolojik boyutu, sağlıkta egzersizin önemi, sporda yaş, cinsiyet ve kültürün rolü konularında yoğunlaşmaktaydı (Tiryaki 2000).

Türkiye’de Spor Psikolojisi

Türkiye’de spor psikolojisiyle ilgili ilk yayına 1943 yılında Maarif Vekilliği, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü tarafından tercüme ettirilerek yayımlanan “Sporun Fizyo-Patalojisi” isimli kitabın 173–178 sayfalarında rastlandığı belirtilmekle birlikte, yine 1943–1944 yıllarında İstanbul’da bugünkü adıyla Robert Kolejinde Beden Eğitimi öğretmenliği yapan ve spor eğitimini Macaristan’da yapmış İlhami Polater’in Ulus Gazetesinde spor psikolojisiyle ilgili yazılar yazdığı bilinmektedir. Daha sonra Lütfü Öztabağ tarafından 1973 ve 1974 yılında yayımlanan iki eserle karşılaşılmaktadır. Bunlar Spor Psikolojisi ve Antrenörlük Psikolojisi’dir. Bu alanda yayımlanan üçüncü eserle spor psikolojisinin akademik bir disiplin olarak Türkiye’de başlangıcı hemen hemen aynı yıllara rastlanmaktadır.

Türkiye’de spor psikolojisi alanında ilk yüksek lisans ve doktora programı 1982 yılında Ege Üniversitesinde başlamıştır. Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu asistanları ve öğretim görevlilerinin bir kısmı öğretim programı Prof. Dr. Süleyman Çetin Özoğlu bu alanda ilk yüksek lisans ve doktora tez yöneticiğilini üstlenmiştir. Ayrıca Özoğlu’nun Cratty ve Alderman’ın eserlerine dayalı teksir yayınında bu alandaki ilkler arasında gösterilebilir (Tiryaki 2000).

Bugün ölkemizde spor psikolojisiyle ilgili olarak yazılmış yirmi kadar kitap bulunmaktadır. Makalelerin sayısında, özellikle 1980’li yılların sonunda belirgin bir artış olduğu görölmektedir. Türkiye’de spor psikolojisi 1986 yılından beri düzenlenmekte olan spor hekimliği kongreleriyle, 1990 yılından beri düzenlenmekte

olan ulusal spor bilimleri kongrelerinde yer almakla birlikte alana özgü uluslar arası nitelikte ilk sempozyum Ekim-1997 yılında Mersin Üniversitesi Fen –Edebiyat Fakültesi Beden Eğiti ve Spor Bölümü tarafından Mersin’ de düzenlenmiştir. Yine uluslar arası katılımlı ilk spor psikolojisi kursuda Aralık-1997 yılında Ankara’da Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu tarafından yapılmıştır (Tiryaki 2000).

Spor psikolojisi tarihine bakıldığında bu tarihsel süreçte erkeklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu ebetteki ülkemizde olduğu kadar diğer ülkelerde de toplumsal yapıda kadının konumu ile ilişkilendirilebilir. Beden eğitimi ve spor alanında kadının çok geç yer aldığı bilinmektedir. Günümüzde genellikle kadınlar için en uygun spor dallarından birisi olarak gösterilen voleybolda bile kadınların olimpiyatlara kabul edilmesi 1964 yılında olmuştur. Genellikle 1960’lı yıllardan sonra kadınların beden eğitimi ve spor alanında etkin olarak yer aldıklarını görmekteyiz. Spor psikolojisi alanında da yer almaları aşağı yukarı bu tarihlere rastlamaktadır. Diğer taraftan Amerikan Psikoloji Derneği ilk kadın başkan olarak Mary Calkins 1905 yılında seçilirken 1921 yılında Margarete Washburn bayan olarak ikinci kez bu unvana layık görülen bayan olmuştur. Spor psikolojisi alanına bayanların yaklaşık kırk yıl sonra girmiş olmalarında da “ spor ve kadın” olgusunun toplumsal ele alınışı bir faktör olarak düşünülmektedir. 1960’lı yıllardan başlayarak bayan sporcuların atletizm de olduğu gibi birçok spor disiplinde, derece olarak erkeklerle aralarındaki farkı çok kapattıkları bilinmektedir. Kadın rolüne ilişkin toplumsal yapı ve tutum değiştikçe, kadınlar da her alanda olduğu gibi spor psikolojisi alanında da etkin olarak yer alamaya başlamışlardır. Hatta bunlardan D. V. Haris gibi isimlerin spor psikolojisinin ayrı alt bir disiplin olmasında büyük rol oynayan isimler olduğu bilinmektedir. Daha sonra D. Gill gibi birçok bayanın 1980’ yıllarından başlayarak günümüzde de uluslar arası bir çok spor psikolojisi dergilerinde editörlük yaptıkları, J. L. Duda, D. L. Feltz, T. K. Skanlan gibi isimlerin spor psikolojisinin pek çok konusunda önde gelen isimler olduğu söylenebilir (Tiryaki 2000).

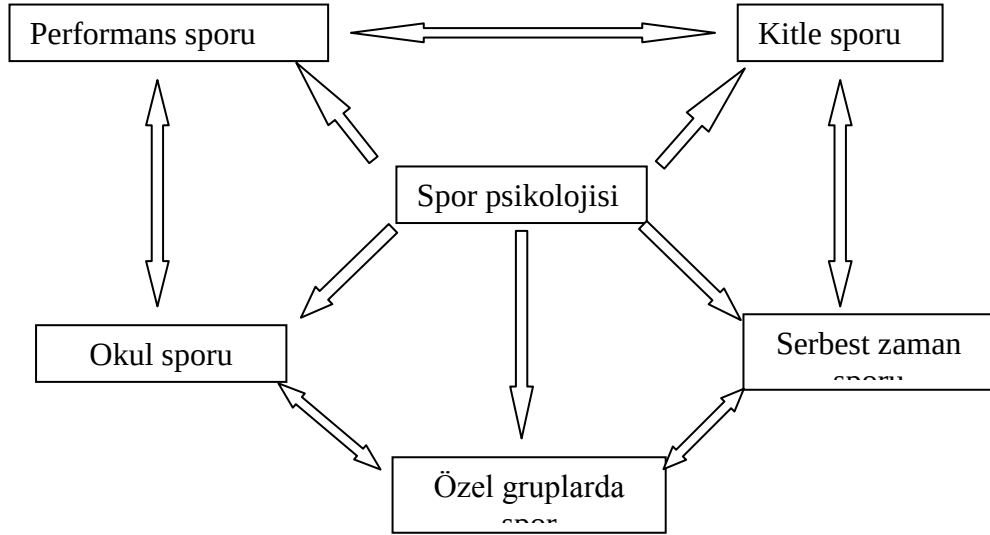
Ülkemiz spor psikolojisi tarihinde çok erken yer aldığını görmek sevindiricidir. Hatta bu alanda çalışan iki bayan akademisyenin şuanda profesör olduğunu görmekteyiz. Bu kişiler Dr. Hülya Gökmen ve Dr. Füsün Öztürk Kuter’dir.

Ayrıca Dr. Perican Bayar, Dr. Nimet Haşıl, Dr. Zeynep Aygöl, Dr. Leyla Tavacıoğlu, Dr. Hülya Aşcı, Emine Çağlar gibi pek çok ismin bulunması övünülecek bir durum ve alanın geleceği için umuttur (Tiryaki 2000).

Spor Psikolojisi'nin Konuları

Spor psikolojisinin temeli, eğitim psikolojisine dayanır. “Beden hareketlerinin psikolojisi, eğitimin uygulamalı psikolojinin bir alt dalı olarak kabul edilir”. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra Giessen R. Sommer tarafından, beden hareketlerinin psikolojik ve fiziki açıdan incelenmesiyle ilgili olarak ilk çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalarda temel eğilim, vücut yapısının güçlendirilmesi ve zirve sporunda performansın psikolojik olarak kavranmasına ait alınacak tedbirlerin geliştirilmesidir (Baumann 1994).

Performans sporcuları, gittikçe psikolojinin ilgisini çekmeye başlamış ve psikologlar, zirve sporundaki ruhi yüklenmelerin sınırına ulaşan çalışmalardan insan davranışlarının sevk ve idaresi hakkında ayrıntılı bilgiler öğrenebileceklerini düşünmüşlerdir. Sporcular bile psikolojik bilgileri dikkate aldıkları ve bunlara uygun davrandıkları takdirde, daha yüksek performans göstermelerinin mümkün olduğunu fark etmişlerdir. 1960 yılından sonra, performans sporunun dinamik bir şekilde gelişmesiyle birlikte, spor psikolojisinde de bir değişme olmuştur. “Başarıya yönelme” ilkesi spor faaliyetinin tabiatında vardır. Bu sebeple spor psikolojisi, yalnız sporla ilgili performansın ilkelerini değil aynı zamanda bu performansın artırılmasındaki şartları da araştırmak zorundadır. Bu sınırlayıcı ve aynı zamanda performans sporunu hedefleyen nitelendirme, sporun hemen hemen bütün alanlarına yayılması ve genişlemesi sayesinde, spor psikolojisinin kendisini daha iyi ortaya koymasına yol açmıştır. Kitle, okul ve serbest zaman sporuyla (mesela yaşlılar, engelliler, rehabilitasyon veya yeniden toplumsallaştırma sporu) psikolojiden beklentileri, performansı belirleyen psikolojik şartların analizinden başka daha uzak ve geniş hedefleri de kapsamaktadır. Bu hedefleri ise, adı geçen alanlarla ilgili faaliyet şartlarının özellikleri, kişiliği tanımlayan faktörler ve ilgili sosyal yapısıyla birlikte mevcut spor durumudur (Baumann 1994).

Şekil 1.1. Spor psikolojisinin önemli konuları (Baumann 1994).

Spor psikolojisi, esas konusu olan yüksek performans sporundan hareketle kendi ilgi ve etki alanını genişletmiştir. Günümüzde spor psikolojisi, psikolojik modellerin sporda uygulanabilirliğini kontrol etmeye, bağımsız yöntemler geliştirip spora özgü hedefler belirleyerek genel psikoloji, gelişim ve kişilik psikolojisiyle sosyal psikoloji gibi psikoloji biliminin alt dallarından vazgeçmeden kendi genel geçerliliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. Spor psikolojisinin en önemli konuları şekil 1.1. de gösterilmiştir (Baumann 1994).

Spor Psikolojisi'nin Alanları

Spor psikolojisinin çalışma alanları bir anlamda tanımında yer almaktadır. Bu alanlar ve spor psikolojisinin kendisi teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesine koşut olarak ortaya çıkan büyük izleyici kitlesinin bir ürünü olarak görülebilir. Spor psikolojisinin çalışmaları üç alanda yoğunlaşmaktadır (Koruç 1992):

a. Performansı artırıcı uygulamalar: Sporcu seçimi, kişilik, güdülenme, konsantrasyon, özel karşılaşma stratejileri.

b. Teknik öğrenimi hızlandırıcı uygulamalar: Motor öğrenme çalışmaları, zihinsel antrenman, psikoregülasyon çalışmaları.

c. Performansın önündeki ruhsal engellenmeleri kaldırmaya yönelik uygulamalar: Stres, anksiyete, heyecan, sürantrenman (Koruç 1992).

Bu uygulamalar spor psikolojisinin spor bilimleri içinde yer almasını sağlamış ve günümüzde uzmanlık gerektiren alanlar durumuna gelmiştir (Koruç 1992).

Spor Psikolojisi'nin Geleceği

Son zamanlara kadar psikolojisinin gelişme, daha başarılı ve sağlıklı olma, önleme, beceri geliştirme, daha iyi performans ortaya koyma ve kendini gerçekleştirme gibi olumlu konulara odaklanmaktan çok olumsuz konulara, hastalık ve rahatsızlıkla ilgili problemlere odaklandığını söyleyebiliriz (Konter 2006).

“ Spor ve Egzersiz Psikolojisi”, yaşamın birçok alanında olumlu olan konulara yoğunlaşabilir, hem araştırma hem uygulama boyutlarıyla yararlar sağlayabilir. Örneğin; kendine güven geliştirme, imgeleme, motivasyon, hedef belirleme, dikkat ve konsantrasyon vb (Konter 2006).

“ Spor ve Egzersiz Psikolojisi” toplumun bütünleyici bir parçasıdır ve kişinin kendini araştırması, değerlendirmesi, düzenlenmesi, kapasitelerinin farkına varması, gerçekleştirmesi, zevk ve doyum üretmesi açısından da önemli katkılarda bulunabilir.

“ Spor ve Egzersiz Psikolojisi” yaşama mücadele ve zevk katmanının yanı sıra yaşam kalitesine yardımcı olacak potansiyellere de sahiptir. “ Spor ve Egzersiz Psikolojisi” ile kişilerin ve grupların olumlu deneyimlerine odaklanabilir. Kendi içinde uzmanlıklara ayrılan bir anlamdır, kendi içinde daha da özelleşmektir ve bu gelişim gelecekte de devam edecektir. Gelecekte spor psikolojisinin hem teorik hem de pratik gelişimi daha öte uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına olanak sağlayacaktır. Spor psikolojisinde uzun süreli izlemeyle birleştirilen, kısa süreli odaklanmaların daha çok önem kazanacağı söylenebilir. Gelecekte psikolojik beceri antrenmanlarının gizemli ya da olağan dışı uygulamalar olmaktan çıkarak günlük

Çalışma ve antrenman programları içerisine daha çok gireceği de ileri sürülebilir (Konter 2006).

Gelecekte spor psikolojisi uzmanları; daha özel, olağan dışı ve zorlu konularda uzmanlaşmaya gidebilir. ocuk ve gençlerin sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmesi için “ Spor Psikolojisi” uzmanlarının kulüp, aile ve okul işbirliği ile çalışmasının daha verimli hale gelebileceği öngörülebilir. Gelecekte, hem kişisel hem de takım sporlarında, başarı ve performans yükseltmenin önemini koruyacağı ve spor psikolojisi uzmanlarına olan gereksinmenin giderek artacağı da söylenebilir. Gelecekte spor psikolojisinde gelişme ile ilgili kısa ve uzun süreli eğitim-ğretim görme ve deneyim elde etme ölçütlerinin daha açık hale geleceği, uzmanlaşılan alanların artacağı ve özellikle “Psikolojik Beceri Antrenmanlar” içinde zelleşmelerin olacağı da öngörülebilir. Spor psikolojisi uzmanlık alanının boşluğundan yararlanarak bu alanın içine sırayanların sayısının azalacağı, daha yetenekli ve spor psikolojisi alanında ciddi eğitim-ğretim almış kişilerin sayısının artacağı da ileri sürülebilir. Spor psikolojisinin uzmanlık alanlarından yardım arayanlar, hangi özel uzmanlık alanlarına gereksinme duyduklarına ilişkin daha da bilinçli tüketicisi haline gelecek ve bu durum spor psikolojisi ile ilgili şarlatanlıkları azaltacak ve zamanla ortadan kaldıracaktır (Konter 2006).

Türkiye’de “Spor Psikolojisi”, spor psikolojisinde ileri giden ülkelerin oldukça gerisinde seyretmektedir. “Spor Psikolojisi” ve uzmanlık alanlarının, objektif ltleri, eğitim-ğretim programları, diplomaları, bilimsel dergi ve dernek örgütlenmeleri cılızdır veya yeterince gelişim göstermemiştir. “Spor Psikolojisi” ve uzmanlık alanlarıyla ilgili objektif değerlendirmelerin veya diplomaların açık olmayışı, rol çatışmaları ve mesleki karşılıkları artırmakla birlikte etik sorunları da ortaya çıkartmaktadır. lkemizde yaşanan bu karışıklıklar “Spor Psikolojisi” uzmanlık alanına ilgisiz olanlardan sıçramalara ve istismarlara da olanak sağlamaktadır (Konter 2006).

Bu nedenle ülkemizde “Spor Psikolojisi” nin geleceği;

- Kişiler arası çatışma,
- Spor psikolojisinin eğitim öğretim kurumlarına ve spor kulüplerine daha etkili bir şekilde girme,
- Spor psikolojisi uzmanlık alanında çalışanların bir çatı ve birlik altında toplanması,
- Spor psikolojisi uzmanlık alanında çalışanların dernekleşmesi,
- Spor psikolojisi uzmanlık alanında çalışanların özel dergi çıkartması,
- Spor psikolojisinin mesleki bir alan olarak ortaya çıkması gibi süreçlere sahne olacaktır. Bu süreçlerin ise, oldukça tartışmalı ve çalkantılı geçeceği öngörülebilir (Konter 2006).

1.3. Kişilik

1.3.1 Kişilik Tanımı

Kişilik sözcüğü günlük yaşamda sık kullanılan, çok çeşitli tanımları yapılmış olan bir kavramdır. Genel olarak herkeste az çok benzer bir çağrışıma yol açar. Çeşitli tanımları olsa da, bunlar temelde birbirine karşı, yada birbirinden çok farklı değildir. Kişiliğin genel olarak neleri kapsadığı, hangi etkenlerle belirlendiğı, nasıl geliştiğı, nasıl sınıflandırılacağı, nasıl değerlendirileceğı gibi konular çok ilgi çeken ve araştırılan konulardır. Bu konularda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, bunlar genellikle birbirini tamamlayan niteliktedir. Kişiliğin genel özelliklerinde bir görüş birliğine varıldığı söylenebilir (Doğan 2005).

Kişilik, “bireyin içinde yaşadığı ortamda insanlarla kurduğu ilişkilerde gösterdiği tepkiler ve kendini ortaya koyma biçimi”dir. Bir başka deyişle, bireyin yaptığı her şey, kişiler arası ilişkileri, duyguları, düşünceleri, ilgileri, eğilimleri onun kişiliğini gösterir. Bunların uyumlu bir bütünlük oluşturmasıyla kişilik ortaya çıkar (Doğan 2005).

Bir insana ait her nitelik, o insanı anlamada bize bir ipucu verir. Kişilik kavramı ayrıca, bir insanı diğerlerinden ayıran ve o insana özgü olan davranışları da içerisinde barındırır (İkizler ve Karagözoğlu 1997).

Genellikle bireyin, çevresiyle ve kendi iç tepkileriyle olan ilişkisinde gösterdiği süreklilik ve bütünlük, kişilik olarak tanımlanır. Karşılaşılan olayların yorumu, tepkilerin niteliği ve yoğunluğu kişiliğe göre farklılıklar gösterir (Şahin ve Kar 1997).

Kişilik, bireyin (kişinin) özel ve ayırıcı davranışlarıdır. Bu davranışlar, o bireyde değişmez ve karalıdır. Kişilik kavramı spor alanında da performans ve başarı yönünden çok önemlidir (Özerkan 2004).

Kişilik kelimesi günlük hayatta sık sık kullandığımız terimlerden biridir. Psikolojide pek çok yönlerden tarif edilmiştir. Çeşitli tanımların göz önünde bulundurdıkları nitelikler pek çok olmakla beraber hemen her tanım şu iki hususa ihtiva etektedir (Selçuk ve Aydos 1998).

- Fertlerin birçok yönlerden farklı olduğu
- Bu farklılıklar içinde ferdin davranışlarının bütünüdür.

Kişilik kavramını “ karakter” veya “mizaç” kavramıyla eşanlamlı kabul eden ve onların yerine kullananlar da vardır. Halbuki kişilik, karakter ve mizaç terimleri ayrı ayrı kavramları ifade eder. Kişilik ferdin kendine özgü (Charasteristic) ve ayırıcı davranışlarının bütünüdür. Kişilik, insanın doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı bedeni, ruhi ve sosyal bütün özelliklerin birbirine etki ederek meydana getirdiği ahenkli bir bütündür. Kişilik fiziksel, ruhsal aktiviteler ve tutumlar yönünden bir ferdin sürekli yenilenen ve alışılmış davranış örnekleridir. İnsanın kişiliğinin dışa yansıyan yanlarını tanıması, diğer insanlarla kurulan ilişkilerin bilinçli olarak değerlendirilmesiyle olur (Selçuk ve Aydos 1998).

Ruh bilim açısından kişilik sorununa yaklaşanlar, kullandıkları yöntemlere göre, değişik açıklamalar ve yorumlar yapmışlardır. Bunlar şu temel gruplar içinde toplanabilir (Selçuk ve Aydos 1998).

- Kişilik, bütün bedensel özelliklerin, içgüdülerin, dürtülerin, eğilimlerin, kazanılmış deneyimlerin bütünüdür.
- Kişilik, bir insanın gelişme evrelerinde gerçekleştirdiği bağlantıların bütünüdür. Bu bütünlük içinde tutum ve davranışa yansıyan özellikler yer alır.
- Kişilik, eğilim ve deneyimlerin belirli evreler içinde bütünleşmesi sonucu oluşan bir süreçtir.
- Kişilik, bir insanın çevresine uyum sağlamak amacıyla yaptığı davranışların bütünüdür.
- Kişilik, bireysel farklılığa dayanan duyguların, düşüncelerin, becerilerin, yeteneklerin, alışkanlıkların oluşturduğu işlevsel bir bütündür (Selçuk ve Aydos 1998).

1.3.2. Kişilik Belirleyicileri

Kişinin kendi özelliklerini tanıması kişilik gelişiminde önemli bir husustur. Ergenin bu hali kendini ben anlayışını çevreye duyarlı hale getirmektir. Kişiler kendi doğalarını, kusurlarını, yetersizliklerini utanmadan, suçluluk duymadan, değerlendirip kabul etmesi kişilik yapısını önemli bir kriteri olarak belirtmektedir. Kişiliği meydana getiren temel nitelikler için psikologlar farklı listeler meydana getirmişlerdir. Burada, listelerden ziyade kişiliğin gelişimini etkileyen ve herkesçe bilinen yaygın etmenlerden söz edilecektir. Buna göre kişiliğin gelişmesinde etkili olan bir kısım etmenler şunlardır (Kuru 2000).

- Karakter: “ Moral değerlere bağlanma ve bu bağlanmada kararlılık ve ısrardır”. Bireyin, üzerine aldığı işin gerekliliklerini yerine getirmede sahip olduğu kararlılık, taşıdığı sorumlulukların sonuçlarına katlanmada gösterdiği irade gücü, sözleri ve davranışları arasındaki uyum, toplumsal ve ahlaki kurallara uyumu onun karakterini gösterir.

- Mizaç: Mizaç, kişinin birbirine zıt duygular arasındaki değişimde görülen düzendir. Bazı kişiler, zevkten eleme, üzüntüden sevince, sempatiden antipatiye yada ilgiden ilgisizliğe geçişte ani ve aşırı değişiklikler göstermektedirler. Kan kimyası üzerinde yapılan araştırmalar hormonların kişinin mizacının belirlenmesinde büyük etkisinin olduğunu göstermiştir.
- Fiziki Yapı: Bireyin sahip olduğu fiziksel özellikleri, kişiliğin belirlenmesinde büyük rol oynar. Güzellik-çirkinlik, sevimli yada sevimsiz olma, iri yarılık, ufak-tefeklik yada göze görünen bir beden eksikliğinin olması gibi özelliklerin yarattığı ruhsal durum ve karşısındaki insana yaptığı etki, kişiliğin belirlenmesinde etkili olur.
- Yetenek ve Beceriler: Bireyin sahip olduğu yetenek ve beceriler onun düşünce ve davranışlarını etkiler. Çevresindeki insanlardan belli özellikleri ile farklılaşan birey, onlarla olan iletişim ve etkileşimlerinde bu farkların izlerini hisseder ve hissettirir.
- Kişinin Sahip Olduğu Toplumsal Değerler ve Toplumsal İlgiler: Bu da kişiliğin önemli kriterlerinden biridir. Toplum değerlerine bakış açısı, sağcılık, solculuk gibi görüşlere sahip olması, çeşitli toplumsal olayları değerlendirme şekli, ilişki içinde bulunduğu diğer insanların bu konudaki görüşlerine bağlı olarak onun kişiliğinin belirlenmesinde rol oynar.
- Anlatım ve Davranış Şekli: Düşüncelerini, duygularını kolaylıkla anlatabilmek, karşısındaki kişilerle kolaylıkla rahat ve sıcak ilişkilerde bulunabilmek kibarlık, kabalık gibi kriterlerde kişilik üzerinde etkilidir.
- Davranıştaki Aşırılıklar: Kişiler toplum içindeki davranışlarındaki aşırılıklar ile de ilgi çeker. Yüksek sesle konuşmak, kahkahalar atmak olaylara aşırı tepki göstermek gibi (Kuru 2000).

Bütün bunların sporcu açısından incelenmesinin önemi, sporcu kişiliğinin belirlenmesi ve bu kişiliğin sportif performans üzerindeki etkilerinden ileri gelmektedir. Yukarıda verilenlere göre sporcu kişiliği şöyle tanımlanabilir: “Sporcunun sportif performans ile ilgili olarak sahip olduğu kişilik özellikleri bütünüdür, spor dünyasında bıraktığı izlenimlerdir (Başer 1998).

1.3.3. Kişilik Özellikleri

Kişilik çok boyutlu bir kavram olduğundan, kişilik özelliklerinin sayısı da çok fazladır. Bir kişinin kişilik özelliklerinden söz ederken, onun en belirgin yönlerini göstermek isteriz. Kişilik özellikleri çeşitli sıfatlarla anlatılır. Örneğin; iyi-kötü, girişken-çekingen, neşeli-somurtkan, cesur-korkak gibi (Doğan 2005).

Kişiliğin gelişmesinde çok sayıda ve farklı nitelikte etkenin rolünün olduğu, her insanın bu etkenlerle etkileşiminin farklı olduğu göz önüne alındığında, çok sayıda kişilik özelliğinin olması doğaldır. Bu durumu en geniş anlamda, dünyadaki insan sayısı kadar kişilik özelliğinin olduğu biçiminde genişletebiliriz. Ancak böyle bir anlatım pratik amaçlar açısından kullanışlı değildir. İnsanlardaki çeşitli özellikler gözden geçirildiğinde, bunların birçok yönden birbirine benzediği görülür. Ancak insanların kişiliklerinin birbirine benzemeyen özellikleri de vardır. Özetle, her insanın kişilik özellikleri kendine özgüdür, fakat başka insanların kişilik özellikleriyle benzerlikler ve farklılıklar gösterir. Kişilik özelliklerinin gruplandırılmasında ve kişilik yapılarının sınıflandırılmasında bu benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınır (Doğan 1999).

Kişiliğin en önemli özelliği tutarlılıktır. Buna göre bir kişinin kişilik özellikleri zaman içinde değişmez, süreklilik gösterir; belli bir uyarana karşı gösterdiği tepki bir başka zamanda da benzerdir, fazla değişiklik göstermez. Tutarlılık özelliği kişilik özelliklerinin yerleşmesinden sonra görülür. Kişilik özellikleri insanları birbirinden ayırıcı bir nitelik taşır. Onu oluşturan özellikler birbirleriyle uyumlu bir bütünlük içinde olmak zorundadır. Kişilik özellikleri kişiler arası ilişki kurma biçimlerini etkiler, gelişme dönemleri sırasında kurulan kişiler arası ilişkiler de kişilik özelliklerini etkiler (Doğan 2005).

1.3.4. Kişilik Tipleri

Kişilik tipleri kavramı bir anlamda kişilik özelliklerinin gruplandırılmasını gösterir. Kişilik tipleri yada gruplandırma, bir insanı diğer insanlardan ayıran yada onlara benzer kılan en belirgin kişilik özelliklerine göre yapılır. Buradan da anlaşılacağı gibi, bir insanın kişilik tipi onun kişilik özelliklerinin tümünü göstermez. Aynı kişilik tipinde olduğu söylenen kişiler arasında, aynı zamanda kişilik özellikleri yönünden farklılıklar da vardır. Daha önce gözden geçirilen kişilik özellikleri göz önüne alındığında, insanları belli kişilik tiplerinde toplamak kurumsal olarak olası değildir. İnsanlar bilimsel amaçlarla belirli kişilik tiplerinde gruplandırılır (Doğan 2005).

İnsanları belirli kişilik tiplerine göre ayırma çabaları çok eskilere dayanır. Kretschmer insanları beden yapılarına göre dört tipe ayırmış ve bu kişilerin belirli kişilik özelliklerine sahip olduklarını (hatta bu özelliklere göre belirli hastalıklara yakalanacaklarını) öne sürmüştür: Astenik, piknik, atletik, displastik tip. Sheldon ise, beden yapılarına göre üç kişilik tipi öne sürmüştür: Endomorfik, mezomorfik, ektomorfik. S. Freud, kişilik tiplerini ruhsal-cinsel gelişme dönemlerinden ilk üçündeki saplanmaya göre belirlemiştir. Buna göre kişilik tipleri şunlardır: Oral kişilik, anal kişilik, fallik (genital) kişilik (Doğan 2005)

Carl Gustave Jung ise, iki temel kişilik tipi öne sürmüştür:

- İçe dönük (introvert) kişilik: bu kişilik tipindeki insanlar çekingen, duygusal yönden soğuk ve uzak, duygusal gelişimleri az olan, mantıksal davranmaktan çok iç uyaranlarına göre davranan, kişiler arası ilişkileri az ve sınırlı kişilerdir.
- Dışa dönük (extrovert) kişilik: Bu kişilik tipindeki insanlar girişken, canlı,
- Kişiler arası ilişkileri kolayca başlatan ve sürdüren, uygun duygusal tepkiler gösteren, dış uyaranlara ve dış koşullara göre mantıklı davranan kişilerdir (Doğan 2005).

Bu ayrımların dışında günlük dilde ve psikiyatride sık kullanılan kişilik tipleri vardır. Örneğin; bağımlı, edilgen-saldırgan, antisosyal, obsesif, paranoid gibi. Bunlar genel olarak bir insanın kişilik özelliklerini göstermekle birlikte, daha çok patolojik kişilik özelliklerini gösterir. Kişilik özelliklerinin on ekiz yaşından sonra yerleştiği kabul edildiğinden, kişilik bozukluğu tanısı ancak on sekiz yaşından büyüklere konabilir (Doğan 2005).

1.3.5. Kişilik Teorileri

Teori: Birçok olguyu açıklayarak gelecek olayları ve deney sonuçlarını tahmin eden İlkerler dizisi biçiminde tanımlanmaktadır. Konuları itibariyle kişilik kavramıyla ilgilenen kimi bilim adamları, kişiliğin oluşumu, gelişmesi ve görünümü açısından bazı teoriler geliştirmişlerdir. Çok sayıda olan bu teorilerin her biri, kişiliğin nasıl oluştuğunu ve hangi değişkenlerden meydana geldiğini ele alırken, gerçekte kişiliğin belirli yönlerine ağırlık verme ve bütün görüş ve analizlerini bu yön üzerine dayandırma şeklinde bir özelliğe sahiptir. Bunların içerisinde önemli gördüğümüz bir kaç üzerinde durmak yararlı olacaktır (Kuru 2000).

Tipoloji Teorisi

Bu teori, esas itibariyle bir insanı, dış görünüşü ile beden yapısının kendi kişiliğinin gelişimini önemli ölçüde etkilediğini öne sürer, çok eski çağlardan beri mevcut olan bu iddia, ilim adamlarının yanında, halk tarafından yaygın olarak kabul görmüştür (Kuru 2000).

Hastaların beden yapılarıyla ruhsal bozuklukları arasındaki ilişkiyi araştıran Psikiyatris Kretschmer'in çalışmaları sayesinde bu teori iyice popüler hale gelmiştir. Kretschmer beden yapılarını asterik, piknik ve atletik diye üç tipe ayırmıştır.

- a. Piknik Tipler: Orta boylu, kafatası sanki omuzlarına gömülmüş izlenimi veren, yağlanıp şişmanlamaya eğilimli yumuşak kaslı, dışa dönük, neşeli ve hareketli özellikte insanlardır.

- b. Astenik Tipler: İnce ve uzun boylu, göğüs kapasiteleri dar, içe dönük, duygulu, sakin, daha çok soyut konulara yönelen, derin düşünebilen, sebatlı, çekingen ve alıngan, yalnızlıktan hoşlanan kimselerdir.
- c. Atletik Tipler: Kalın kemikli, geniş omuzlu, iyi gelişmiş ve güçlü kasları olan genellikle içe dönük ve utangaç özellik gösterirler. Bu tiplerin dışında her üç tipin de az çok özelliklerini taşıyan insanları Kretschmer “displastik” tip içinde düşünmektedir (Kuru 2000).

Sheldon Açısından İnsan Tipleri

Sheldon üç tür beden yapısından bahsetmiştir. Endomorf, mesomorf ve ektomorf. Her tipin kendine has birtakım kişilik ve davranıl özellikleri bulunmaktadır. Saf tiplere nadir olarak rastlandığına işaret eden Sheldon, her insanın kişiliğine bu üç tipte bulunan özelliklerin, değişik oranlarda birleştiğine işaret etmiştir (Kuru 2000).

- a. Endomorf Tipteki İnsanlar: Karın bölgeleri geniş, yeme içmeden hoşlanan, rahatlarına düşkün, neşeli, güler yüzlü, çabuk üzülen, duygularını gizlemeyen, iyi huylu, insancıl ve toleranslıdır.
- b. Mesomorf Tipteki İnsanlar: Geniş omuzlu ve iyi gelişmiş kasları olan, güçlü, pazılı ve atletik yapılı, enerjik, dayanıklı insanlardır. Maceradan, spordan hoşlanırlar, lider olma eğilimleri güçlüdür. Pratik işlere yatkın bir zekâları vardır.
- c. Ektomorf Tipteki İnsanlar: Omuzları düşük, bir deri bir kemik izlenimi veren insanlardır. Sinir sistemleri gelişmiş, kaygılı, duyarlı, içe dönük kişilerdir. Teorik ve soyut konularda başarılıdırlar. İnsanlarla ilişki kurmada zorlanır ve duygularını dışarı vurmazlar. Bedensel yorgunluk doğuran işleri sevmezler, hoşgörüsüzdürler. Bilim adamları genellikle bu tiplerden çıkmaktadırlar (Kuru 2000).

Psiko Analitik Kişilik Teorisi

Psiko analiz (ruhi çözümleme) yönetimini esas alan “ derinlik psikologlarının” ileriye sürdüğü kişilik teorisidir. Derinlik psikolojisinin temellerini atan Freud, bir insanın kişiliğinin oluşması sürecinde onun çocukluk çağında yaşadıklarının çok büyük rolü olduğunu söylemiştir. Freud’a göre kişilik, birbirleriyle sürekli olarak bir iletişim içinde bulunan üç bölümden meydana gelmektedir. Bunlar; İd, ego ve süper ego’dur (Kuru 2000).

İçerisinde ilkel istek ve dürtülerle içgüdülerin yer aldığı id, ruhi enerjinin kaynağıdır. Kişiliğin diğer iki katmanının çalışması için gerekli olan gücü de id sağlamaktadır. Burada has prensibi hâkimdir. İnsanın biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları doyun peşindedir. Bir doyumsuzluk veya bazı şeylerin eksikliği durumunda bir enerji birikmesi, yani “gerilim hali” ortaya çıkar. Meydana gelen gerilimi giderebilmek için id, birikmiş enerjiyi boşaltmaya çalışır, fazla enerjinin boşaltılması sonucu doyuma ulaşana insan, bundan bir haz duyar ve hayatı boyunca bunu arar (Kuru 2000).

İd’in yöneticisi ve denetleyicisi konumunda bulunan ego (ben), kendisinde hakim olan geçerlilik prensibine göre mantığa ve gerçeklere aykırı olan eylemleri bilinç altına iter. İd’in dış dünyayla çatışma halindeki istekleri ve süper ego arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışır ve böylece insanları, dışardan gelebilecek tehlikelere karşı korur. Kişinin üçüncü katmanı olan süper ego (üst ben) insanların, içerisinde yaşadıkları çevrede hüküm süren değer yargılarına uymalarını sağlar. Vicdanın sesi olarak tanımlayabileceğimiz süper ego, zamanla gelişir ve insanın davranışlarını kontrol etmeye başlar. Bunun çok güçlü olması halinde ego, süper egoyla id arasındaki bir uzlaşma ortamı oluşturamaz (Kuru 2000).

Özellik Teorisi

Özellik teorileri, insanları ölçülmüş olan belli sayıdaki kişilik özelliklerine göre sınıflayan teorilerdir. Kişiliğe ve davranışa bir bütünlük ve devamlılık kazandıran treytlar hakkındaki ilk kapsamlı araştırmalardan birisini de Allport gerçekleştirmiştir. İnsanları karşılaştırıp onlar arasındaki ortak ve genel nitelikleri

saptayarak araştırmalarına başlayan Allport, daha sonra her insanda varolup da diğerk insanlarda bulunmayan yalnızca “kişiliğee özgü” olan treytleri saptamıştır. Allport, treytleri sınıflandırırken onları, merkezi ve ikincil treytlar olarak ikiye ayırmıştır. Merkezi treytlar; bir insanın bütün davranışlarını etkiler ve insanlar, bulundukları çevrede bu treytlariyle tanınırlar. Daha dar olan ikinci treytlar belirgin davranış ve uygun ortamlarda ortaya çıkarlar. Genelde insanlar, bir veya iki merkezi treyte ve birden çok ikincil treyte sahiptir (Kuru 2000).

Sporcuların kişilik özelliklerinin belirlenmesinde en çok “faktör analizi” yönteminden faydalanılmıştır. Faktör analizinde öncelikle, soru kağıtları kullanılarak yapılan kişilik testlerinin sonuçları istatistiksel yolsan analiz edilir. Daha sonra da bu şekilde belirlenen ve sporcunun bütün davranışlarına kaynak teşkil eden çeşitli davranış değışkenleriyle ilgili veriler “kişilik boyutlarına (faktörlere)” indirgenerek bunlar arasındaki bağılar ve bağımlılıklar ölçölür. Tipoloji teorisiyle Allport’un kişiliğee yaklaşımından etkilenen Eysenck, faktör analiz yöntemini kullanarak normal ve nevrotik insanların davranışla ilgili çok sayıdaki soruya vermiş oldukları cevapları karşılaştırmış ve insanların üç kişilik boyutuna ayrıldığını gözlemiştir. Eysenck, bu üç boyuta sırasıyla içe-dışa dönüklük, nevrotizm ve psikotizm adlarını koyduktan sonra her bir kişinin diğerk insanlarla karşılaştırıldığında, bu boyutlarda nerede olduğunu belirtmiştir. Örneğinin; daha çok içe dönük, daha nevrotik gibi (Kuru 2000).

İçe dönüklere oranla daha fazla sosyal ve atak olan dışa dönükler, tek düzeliğee dayanamazlar. Bunlar, sürekli olarak bir uyarılma ihtiyaçı içerisinde bulunurlar ve acıya karşı daha fazla bir dayanıklılık gösteririler. Heyecanlı durumlarla karşılaşma arzu ve eğilimi yüksek olan dışa dönükler, içe dönük kişilere oranla çok daha rahat riske girerler. Sporcuların kişiliğı ile ilgili araştırmalar yapan ve Eysnck’in yaklaşımlarından etkilenen Bakker ve arkadaşları, sporcuların spor yapmayanlara oranla daha fazla dışa dönük olduklarını ileri sürmüşlerdir. Yine bunlara göre zirve sporcuları ise, spor yapıp da müsabaka sporuna iştirak etmeyenlere oranla daha yüksek dışa dönüklük değeri gösteririler. Bu iddia takım sporcularından çok ferdi olarak spor yapanlar için geçerlidir (Kuru 2000).

Somatik Kaynaklı Tipolojiler

Batıda bilinen ilk kişilik tipolojisini çağdaş tıbbın babası Hippocrates yapmıştır. Beden de yaşamsallığı sağlayan dört ana sıvı (humor) bulunduğunu ileri süren Hippocrates, bunları insan ruhu ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, sarı safrası bol kişiler “kolerik (çabuk kızan)”,kara safrası bol kişiler “ melankolik”, “ iltihabı” sıvısı fazla kişiler “flegmatik (uyuşuk)”, “sanguin (kanı çok)” kişiler ise şen ve etkin bir kişiliğe sahiptirler (Kuru 2000).

Hippocrates’in çağdaş izleyicileri, karakter değişikliklerini “humar”lara değil, çeşitli endokrin salgılarına (özellikler hormon dengelerine yada dengesizliklerine) dayandırarak açıklamayı sürdürmekte, ancak bunlardan genellemelere gitmeden de çoğunlukla sakınmaktadırlar. Bedenin salgıladığı sıvılar yerine fizyonomisine (görünümüne) bakarak tipler türetmek de sık sık kullanılmış olan bir yöntemdir (Kuru 2000).

1.3.6. Kişiliğin Ölçülmesi

Hangi kurama göre olursa olsun, kişiliği incelemek için kişilik değişkenlerini ölçme yöntemlerinin bulunması gerekir. Günlük hayatta sürekli kişilik değerlendirmeleri yaparız. Arkadaş seçerken, potansiyel iş arkadaşlarını belirlerken, politik bir görev için adaylar seçerken yada evlilik için eş belirlerken, gelecek davranışlar hakkında dolaylı kestirimlerde bulunuruz. Bazen kestirimlerimiz yanlış olur. İlk izlenimler çarpıtılmış olabilir. Çünkü, özellikle hoşlandığımız yada hoşlanmadığımız belli bir özellik üzerinde durur ve bunun bireyin diğer yönlerini algılama şeklimizi yanlış hale getirmesine izin veririz. Tek bir özelliğe dayanarak yargının yanlış hale gelmesi eğilimine ayla etkisi denir. Bazen bir kişi hakkındaki ilk izlenimler o kişinin ait olduğu grup için tipik olduğuna inanılan özellikler hakkında bir kalıp yargıya dayanır ve belki de değerlendirilen kişi o anda normalde olduğundan çok daha iyi bir izlenim bırakacak şekilde davranmaktadır. Bu ve başka nedenlerden dolayı günlük değerlendirmeler hatalı olabilir (Coşgun 1998).

Kişiliğin ölçülmesine ilişkin olarak geliştirilen araç ve tekniklere çok çeşitli isimler verilmektedir. Bu terimler arasında, “test”, “envanter”, “ölçek” ve “teknik” gibi terimler literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır (Coşgun 1998).

Kişiliğin değerlendirilmesinde kullanılan çeşitli araç ve gereçler bulunmaktadır. Kişiliğin ölçülmesine ilişkin psikolojik test ve envanterleri dört grupta toplamak mümkündür. Bunlar (Kepçeoğlu 1992):

a.Gözlemsel Teknikler (observational Techniques)

b.Kendini Anlatma (Self-Report) Teknikleri (Yapılandırılmış Test ve Envanterler)

c.Projektif Teknikler

d.Durumsal Testler (Stuational Tests) olarak belirtilebilir (Kepçeoğlu 1992).

Gözlemsel Teknikler

Gözlemsel teknikler bireylerin, kişi, eşya ve olaylar hakkındaki gözlemlerini sayısal olarak saptamaya yarayan ölçme araçlarıdır (Coşgun 1998).

Bir bireyin eğitilmiş bir gözlemci tarafından veya hakkında bilgi edinmek istenilen bireyi yakından gözleme olanağı bulmuş birisinden dolayı olarak bilgi toplanmaktadır. Doğal ortamda bir çocuğun okul arkadaşlarıyla ilişkisini seyretme, deneysel bir ortamda bir öğrencinin ayrılan zamanda maksatlı olarak bitirilemeyecek kadar zor hazırlanmış bir testi tamamlamaya çalışırken gözlenmesi yada bir mülakat sırasında yapılabilir (Atkinson ve Hilgard 1995).

Gözlem, sosyometri, derecelendirme ölçekleri, vaka kaydı gibi birey hakkında bilgi toplama teknikleri bu gruba girmektedir. Toplanan bilgiler, bilgiyi veren kişinin bilgi toplanan kişi hakkındaki kişisel izlenimlerini, gözlemlerini, kişisel algılarını ifade etmektedir. Aynı şeyi gözleyenin algıları önemli düzeyde farklılıklar göstermektedir (Atkinson ve Hilgard 1995).

Kendini Anlatma (Self-Report) Teknikleri

Bireylerin duyguları, düşünceleri, değer davranışları ile ilişkili olarak kendilerini anlattıkları tekniklerdir. Bireylerin kendileri hakkında belirttikleri bilgiler, onların kendileri hakkındaki algılarını ifade eder. Görüşme, envanterler, anketler, otobiyografi gibi teknikleri bu gruba girer. Burada konu gerçeği kişilik envanterlerine değinilmiştir (Coşgun 1998).

Kişilik Envanterleri

Bireyin kendini gözlemlemesi ilkesine dayanır. Kişilik envanteri temelde kişinin belli durumlardaki tepkilerini ya da hislerini bildirdiği bir tekniktir. Kişilik envanteri, tek bir kişilik boyutu (anksiyete düzeyi gibi) ölçmek için hazırlanabileceği gibi, birden çok kişilik boyutunu da aynı anda ölçebilir. Örneğin, Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri kişinin değişik yönlerini ölçer (Atkinson ve Hilgard 1995).

Kişilik envanterleri envanter maddesi olarak verilen yapıtlı durumlardan kendi özel durumunu anlatan ifadeyi seçme esasına dayanmaktadır. Bazı hallerde verilen seçeneklerden birini işaret etmek yerine envanter maddesi olarak verilen tek bir madde hakkındaki tercihinin ya da kişisel durumunu, cevaplama yöntemlerinden birini seçerek işaretlemektedir (Coşgun 1998).

Kişilik envanterlerinde yapıtlı olarak verilen cevaplama kategorileri envanteri alan kişiye birkaç şekilde sunulmaktadır (Coşgun 1998):

- a. Bazı envanterlerde cevap “Evet”, “fark etmez” ve “Hayır” şeklinde üç seçenekli
- b. Bazı envanterlerde ise, “Evet” veya “Hayır” olarak iki seçenek verilmektedir. Buna zorunlu seçme (forced choice) yöntemi denir.
- c. Bazı envanterlerde ise, cevaplandırma üçlü, beşli olarak verilen derecelerden birisini işaretlemek suretiyle yapılmaktadır (Coşgun 1998).

Envanterlerde kapsam olarak pek çok soru kısa sürede sorulup cevap alınabilmektedir. Envanterler ölçülen nitelikler bakımından daha kapsamlıdır. Tarafların enerji ve zamanlarında tasarruf sağlamaktadır. Ancak envanterlerin uygulanması kişinin okuma-yazma ve kavrayış bakımından belirli bir düzeye ulaşmış olmasını gerektirmektedir (Coşgun 1998).

Projektif Teknikler (Projektif Kişilik Testleri)

Projektif yaklaşım her insanın kişiliğinin ona özgü yapısını ve bu yapının o kişiye özgü örüntüsünü inceler. Kişiliğin, birbiriyle bağlantılı süreçlerin örüntüsü olduğunu ileri sürer. Psikodinamik anlayıştan kaynaklanır (Cansever 1982).

Projektif testler özel kişiliği incelemeye çalışır ve bireyin kendini cevaplara çok daha fazla vermesine olanak sağlar. Projektif test kişinin istediği gibi cevap verebileceği muğlak bir uyarı sunar. Uyarı belirsiz olduğundan ve belli bir cevabı gerektirmediğinden, birey kişiliğini uyarana yansıtır. Projektif testler bireyin imgelemine harekete geçirir, kişinin hayali ürünlerle kendi hakkında birşeyler açığa çıkaracağı varsayılır (Atkinson ve Hilgard 1995).

Projektif testlerde bireyin tepkisini esas alacak uyarıcılar açık-seçik olarak değil, silik, ayrıntısız, kapalı ve belirsiz bir biçimde hazırlanmaktadır. Uyarıcı olarak tamamlanmamış cümlelerden resimlerden, mürekkep lekelerinden yararlanılmaktadır. Kişi belirli bir anlamı olmayan bu uyarıcılara anlam vermek, açıklamalarda bulunmak suretiyle aslında kendisini rahatsız eden düşüncelerini, duygularını, kişiye özgü algılarını dışa yansıtmaktadır (Coşgun 1998).

En yaygın olarak kullanılan projektif testler Beier ve Rotter Cümle Tamamlama Testi, Tematik Algı Testi (FAT) ve Rorschach Mürekkep Lekesi Testi'dir (Coşkun 1998).

Projektif Testlerin Başlıca Özellikleri:

- a. Birey verdiği cevapların anlam ve önemini bilmez, dolaylı bir yöntemdir.
- b. Kişiyi cevap özgürlüğü vermektedir. Envanterlerde olduğu gibi “Evet”, “Hayır” şeklinde bir yapıtlara ve sıralama bulunmamaktadır.
- c. Kişiliği bütün olarak değerlendirmeye yönelmiştir (Coşgun 1998).

Projektif testler daha çok psikiyatri kliniklerinde kullanılır. Projektif test sonuçlarının yorumlanması, üst düzeyde yetişmiş olmayı ve pratik yapmayı gerektirir (Coşgun 1998).

Projektif Testler:

- Çocuklar İçin Algı Testi (CAT)
- Jackson Aile Tutumları Testi
- Kent-Rosanoff Kelimeye Reaksiyon Testi
- Loiusa-Duss Psikanalitik Hikayeler Testi
- Masal Değerlendirme Ölçeği
- Rorschach Testi
- Rotter Cümle Tamamlama Testi (Üniversite Formu)
- Rosenzweig Testi
- Szondi Testi
- Tematik Algı Testi (TAT) (Öner 1997).

Durumsal Testler

Yapıtlı olarak düzenlenmiş bir test durumunda bireyin ne şekilde davrandığının gözlenmesi esasına dayanır. Kullanılışı çok yaygın değildir. Örneğin öğrencileri sınavda maksatlı olarak denetimsiz bir test durumunda bırakmak ve öğrencilerin haberi olmadan bir yansıtıcı veya gösterici bir araç ile gözlemek, denetimsiz bir ortamda nasıl davranacağı hakkında bilgi toplamak (Coşgun 1998).

Diğer kişiliklerle ilgili durumsal testlerle ilgili olarak, psikoloji laboratuvarında düzenlenebilecek bir diğer örnek, bireyin bir engellenme durumunda ne tür davranışlara eğilimli olduğu gözlenebilir. Bunun için birey kendisi için önemli olan bir hedefe yöneltilir. Çaba göstermesi sağlanır. Fakat tam hedefe ulaşma aşamasına yakın bir zamanda, düzenlendiği şekilde bir engel çıkarılır. Engellenme bireyi kavgacı (agresive) hale getirir. Kişinin bu durumda kavgacı duygularını ne şekilde gösterdiği gözlenir. Böylece kişinin sakın kalıp kalamadığı, hedefe ulaşma davranışı, zorlama, çekilme, tehir etme, başka çözümler bulma vb. seçeneklerden hangisine yöneldiği, bir kişilik özelliği olarak gözlenebilir (Coşgun 1998).

Durumsal testler bir çeşit kişinin belirli bir durum içinde aktif olarak gözlenmesi esasına dayanmaktadır (Coşgun 1998).

1.3.7. Kişiliğin Gelişmesi

Kişilik gelişmesi doğumla birlikte başlayıp süren bir süreçtir. Bu süreç çeşitli etkenlerin etkisiyle gelişme dönemlerinde ilerler. Toplumsal davranışlarla ve etkileşimlerle, öğrenme süreciyle, toplumsallaşma süreciyle, eğitim ve öğretimle gençlik döneminin sonunda belli kişilik kalıpları oluşur. Bunlar erişkinlik döneminde süreklilik ve tutarlılık kazanır (Doğan 2005).

Kişilik özelliklerinin gelişmesi belli bir gelişme dönemine özgü değildir. Buna her gelişme döneminin az yada çok katkısı vardır. Ancak süreklilik ve tutarlılık özellikleri kazanıldıktan sonra kişilik özelliklerinde ya değişme olmaz yada çok az olur. Kişilik öğelerinin gelişmesini etkileyen etkenler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Doğan 2005).

Kalıtsal Etkenler

İnsanların görünüşleri ve davranışları arasındaki farklılıklar gerçekte doğumdan başlayarak vardır. Yüzeysel bir bakışla, her bebek birbirine benzer, ancak dikkatli olarak gözlemlendiğinde aralarındaki farklar ayırt edilebilir. Bazılarının savunduğu kişilik özelliklerinin kalıtsal etkenlere bağlı olduğu görüşü eleştirilmekte, kişilik özelliklerinin doğuştan var olmadığı ve doğumla birlikte gelişmeye başladığı

kabul edilmektedir. İnsanlar yaşamlarının birinci yılında bazı davranışları ve duygusal özellikleri daha belirgin olarak gösterirler. Bunlardan hangilerinin erişkin yaşama dek süreceği ve kalıcı olacağı zaman içinde belirginleşecektir. Genel olarak kalıtsal özelliklerinin kişilik özelliklerinin gelişmesini açıklamakta yetersiz olduğu görüşü kabul edilmektedir (Doğan 2005).

Yapısal Etkenler

Çok eski yıllardan beri beden yapısıyla kişilik özellikleri arasında bir ilişki olduğu öne sürülmüş, böyle bir ilişkinin varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapısal etkenler görüşü bir kuram olarak ortaya konmamış, salt gözlemlere dayandırılmıştır. Bu alanda en çok sözü edilen iki görüş Kretschmer ve Sheldon' a aittir. Kretschmer insanları beden yapılarına göre dört tipe ayırmış ve bu kişilerin belirli kişilik özelliklerine sahip olduklarını öne sürmüştür. Sheldon ise; beden yapılarına göre üç kişilik tipi öne sürmüştür (Doğan 2005).

Ruhsal Etkenler

S. Freud kişilik özelliklerinin gelişmesinde ve belirlenmesinde ruhsal aygıtın üç yapısı arasındaki ilişkilere, çatışmalara, kullanılan savunma düzeneklerine, stresle baş etme yollarına ağırlık vermiştir. Burada çıkış noktası, ruhsal-cinsel gelişme dönemleri özellikleridir (Doğan 2005).

Çevresel Etkenler

İnsan döllenmeden başlayarak çevresindeki etkenler, fiziksel çevresi ve diğer insanlarla etkileşimleri kişilik özelliklerini etkiler. İnsanın yaşamının ilk yıllarındaki yaşantıları gelecek yıllardaki davranışlarını az çok etkiler. İnsan bu etkilerden ve etkileşimlerden kendini soyutlayamaz. Annenin hamileliği sırasındaki stresleri, beslenme yetersizliği, ilaç, alkol, sigara, radyasyon gibi etkenler fetüsü etkiler (Doğan 2005).

Kültürel Etkenler

İnsan toplumsal bir varlıktır. İçinde yaşadığı toplumsal çevreyle ilişki kurmak ve etkileşimde bulunmak zorundadır. Bu etkileşimler çocuğa o toplumun değer yargılarını, yaşam biçimini, davranış biçimini, geleneklerini, üyelerinden beklentilerini öğretir. Bu kısaca, kültürün çocuğa aktarılmasıdır (Doğan 2005).

1.4. Kişilik ve Spor

Spor psikolojisindeki gelişmelere koşut olarak son yıllarda en çok çalışılan konulardan biri, spor ve kişilik konusu olmuştur. Bu konuda sporcu kişiliği, sporun kişilik üzerine etkileri, kişilik ve performans arasındaki ilişki, elit sporcuların kişilik özellikleri önemli çalışma alanlarını oluşturmuştur. Başarılı (şampiyon) sporcuların diğer sporculardan farklı kişilik özelliklerine sahip olduğu ortaya konabilirse, yada sporun ve egzersizin kişilik özellikleri üzerinde olumlu etkilerinin olduğu belirlenebilirse, antrenörlerin ve spor sektörünün işi çok kolaylaşacaktır. Çünkü bu sonuçlar sporcu ya da spor dalı seçimini kolaylaştıracak, yeni şampiyonlar çıkarabilecek, daha iyi derecelere ulaşılabilecektir (Doğan 2005).

Bu alandaki çalışmaların yanıtını aradığı sorular şunlardır:

1. Spor yapanlarla yapmayanlar arasında kişilik özellikleri yönünden fark var mıdır?
2. Elit sporcular diğer sporculardan farklı kişilik özelliklerine sahip midirler?
3. Herhangi bir spor dalına özgü kişilik özellikleri var mıdır?
4. Spor ve egzersiz kişilik özelliklerinde değişikliklere neden olur mu?
5. Takım sporu yapanlarla bireysel spor yapanların kişilik özellikleri arasında fark var mıdır?

Bu soruların yanıtlarını bulmak için çok sayıda araştırma yapılmış olmakla birlikte, birbiriyle çelişen sonuçlar bulunmuştur. Fakat tüm araştırmacıların “sporla kişilik arasında bir etkileşim olduğu” ve “sporun olumlu etkiler yarattığı” biçiminde bir ön kabulü vardır (Doğan 2005).

1.4.1. Sporun Kişilik Üzerine Etkisi

Düzenli olarak egzersize katılmanın fiziksel ve psikolojik sağlığı olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Kendine güvenin artması, olumlu kişilik düşüncesi, kendini kabul, anksiyete, depresyon ve strese azalma, sporun kişi üzerindeki olumlu etkileridir. Spor, insana, zekâsının ve vücudunun kötü yanlarını unutması için yardım eder. Sporla insan zaman zaman unuttuğu vücudunun bilincine varır. Spor bir anlamda vücudun kendi isteğinin bir ifadesidir (Kuru 2000).

Sporun korku, aşk, öfke gibi coşkuların normal gelişmesine olanak hazırlayan bir gücü vardır. Bireyi bitkin ve yorgun hale düşüren bedensel ve ruhsal yaşamı engelleyen coşku, spor ve hareket yardımıyla giderilir, kişi normal duruma gelir. Spor, karakterini şekillendirir, işbirliği yapmayı öğretir, kişisel disiplini geliştirir, mücadeleyi öğretir, cesareti artırır, saldırganlık dürtülerini, doğal yolla ve sosyal kurallara uygun olarak boşaltmayı öğretir (Kuru 2000).

Spor yapmak yalnızca bir bedensel uğraş olmayıp, sosyalleşme ve topluma uyum sürecidir. Spor bir kurallar dizisi ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca taşıdığı özelliklere göre takıma uyma özelliklerini gerektirir. Gerek antrenman, gerekse yarışma olsun başarıya ulaşmak, günlük yaşantıda pek bulunmayan kurallara uymakla mümkündür. Bu ise yeni bir uyum süreci demektir (Erişim a).

Bu uyum süreçlerini başarıyla tamamlayan genç sporcu, artık yeni bazı özelliklere sahiptir. Daha doğrusu mevcut bazı niteliklerini geliştirmiştir. Sporda başarılı olmak için bazı bedensel ve ruhsal niteliklere sahip olmak gerekir. Bu nitelikler şöyle sıralanabilir (Erişim a):

- Gelişmiş bir kas ve iskelet yapısı,
- Yüksek teknik hareketler için yüksek motor becerisi,
- Bu hareketleri uzun süre yapabilmek için yüksek kondisyon (Erişim a).

Çeşitli ruhsal, fiziksel ve bedensel engellemelere rağmen başarabilmek ve başarısızlık halinde uğraştan kopmamak için gerekli özelliklerine sahip olmak gibi niteliklerdir. Spor yapmayı sürdürdükçe bu niteliklerin de gelişecekleri söylenebilir. Bu gelişme belli kurallara göre olur. Bu kuralların temelinde sportif etkinliğin kişilik üzerinde etkileri bulunmakta ve spor dallarına göre değişiklik göstermektedir. Çeşitli bilim adamları, düşünürler, spor ahlakçıları sportif etkinliğin kişilik üzerine etkilerini şöyle genelleştirmektedirler (Erişim a):

- a) Spor, karakteri şekillendirir.
- b) Takım sporları, işbirliği yapmayı sağlar.
- c) Bireysel sporlar, kişisel disiplini geliştirir.
- d) Spor erkekçe mücadeleyi öğretir.
- e) Tehlikeli idmanlar cesareti artırır.
- f) Beden eğitimindeki serbestlik ve zorunlu olmayış öğrenci-öğretmen ilişkilerini geliştirerek sporcunun sosyalleşme sürecini kolaylaştırır.
- g) Bazı spor dalları yüksek bir iletişim değerine sahiptir. Özellikle bedensel temasın olduğu spor dallarında bu daha belirgindir.
- h) Spor saldırganlık dürtülerini doğal yolla ve sosyal kurallara uygun olarak başlatmayı öğretir.

Bunların yanında sporun kişilik üzerinde olduğu gibi, kişiliğin de spor üzerinde etkileri vardır. Yine araştırmacılara göre bu etkiler şöyle genelleştirilmiştir (Erişim a).

- a) Sporcu her türlü engellere (rakip, seyirci, hava, saha, vb.) rağmen amaçladığı performansı sağlayabilmek için bedensel ve ruhsal kapasitesini sonuna kadar zorlamak zorundadır.

b) Bunu gerçekleştirebilmek için gerekli antrenmanları yapmak ve fedakârlıklara katlanmak zorundadır.

c) Sporun bireye etkisi hem ruhsal hem de bedenseldir. Bu etkiler antrenman ve yarışmada farklılık gösterir.

d) Sporcu üzerinde, toplumun da bir baskısı vardır. Bu baskı politik, ekonomik ve sosyal nedenler ile nitelik ve nicelik değiştirebilir.

e) Sporcu, kendisine düşman bir ortamda yarışır (Erişim a)

Bütün bunlar ise özel bir kişilik yapısı gerektirir. Sporcunun kişilik yapısında olumlu ya da olumsuz bazı değişikliklere neden olur. Görüldüğü gibi sporcunun kişilik özellikleri saptanırken, yani sporda başarıyı sağlayacak olan kişilik özellikleri belirlenirken, sporun kişilik üzerine etkileri göz önünde tutulmalıdır. Bu etkiler, hem bedensel hem de ruhsaldır. Farklı spor dalları farklı kişilik özelliklerini gerektirir. Bir otomobil yarışçısının veya dağcılık sporunun neden olduğu psikolojik zorlama ile, bir maraton sporcusunun neden olduğu psikolojik zorlama farklıdır. Zorlama nitelik ve nicelik olarak farklıdır. Bu farklılık da değişik özellikleri gerektirir (Erişim a).

1.4.2. Spor Yapan ve Yapmayanların Kişilik Özellikleri

Bu konuda yapılan araştırmalarda spor yapanların spor yapmayanlara göre daha canlı, dışa dönük, daha çalışkan, daha sabırlı, toplumsal ilişki kurmaya daha hazır, yeni bir duruma uyum sağlamalarının daha iyi, duygusal yönden daha dengeli oldukları bulunmuştur (Tiryaki ve Ark 1991).

İngiltere’de milli takım düzeyinde elli yedi tenisçi üzerinde yapılan bir çalışmada, bu tenisçilerin spor yapmayanlara oranla dışa dönük kimseler olduğu, ancak en başarılı olanlarının içe dönük özellikler taşıdığı belirlenmiştir (Özerkan 2004).

Bir başka araştırmada haltercilerin spor yapmayanlara göre duygusal olarak dengesiz, çabuk sinirlenen, tepkisel özelliklere sahip oldukları; bir başka araştırmada ise maratoncuların spor yapmayanlara göre birçok kişilik özellikleri yönünden farklı oldukları saptanmıştır (Tiryaki 2000).

1.5. Saldırganlık

1.5.1. Saldırganlıkta Temel Olgular

Saldırganlık

Kişide, saldırı davranışı göstermeye yönelik olan ve nispeten süreklilik özelliği taşıyan bir eğilimi anlatır (Kuru 2000).

Kişinin, bilinçli ve kasıtlı bir şekilde sosyal çevresine psikolojik ve fiziki olarak zarar vermeye yönelik bir davranışta bulunmasına saldırı (aggression) diyoruz. Kişide, saldırı davranışı göstermeye yönelik olan nispeten süreklilik özelliği taşıyan eğilimlere saldırganlık (aggressiveness) denir ( kizler ve Karagözoğlu 1997).

Saldırganlık: Doğrudan ve dolaylı nedenlere bağlı olarak sosyal ve kültürel ortam tarafından saldırganca kabul edilen, kişisel acı ve maddi zarar doğuran davranışlardır. Bu tanıma göre kimi saldırgan davranışlar, dolaylı sonuçlar elde edebilmek içinde kullanılabilir. Bu konuyla ilgili olarak “bağımsızlık amacıyla yapılan saldırı olayları” örnek gösterilebilir. Saldırganlık sporla i  içe bulunan sanatın içerisinde de önemli ölçüde g r lmektedir. Boğa güreşleri, boks ve karate gibi spor dalları, şiddet içerikli filmlerin konusunu oluşturmaktadır (şahin 2003).

G      , canlılık kızgınlık ve kuvvet duygularını içeren kişiler usanmış, bezmiş, bıkmış olduklarından sert  ıkışlar yaparlar. Özel ve fiziksel saldırılarda bulunurlar. Sık sıkta kendilerini kontrol eksikliği gösterirler (Konter 1995).

Saldırganlıkta genel olarak beklenen birkaç davranışın olduğunu belirtmekte, bunları; saldırganlık olarak tanımlanan davranışın canlı bir hedefe yöneltilmesi gerekliliği, gerçekleştirilen davranışın saldırganlık olarak nitelendirilebilmesi için

hedefin zarar görmesinin istenmesi, saldırganlığın başarılı olması ve hedefin zarar görmesi yönünde mantıksal bir beklentinin bulunması, olarak sıralamaktadır (Cox 1985).

Spor dalına özgü kurallar çerçevesinde belirli bir engellenme söz konusudur ve bu sporcular tarafından karşılıklı olarak beklenir. Kuralların ihlal edildiği noktadan itibaren gerçek saldırgan davranışa geçiş gerçekleşir. Genel kabul gören kuralların dışına çıkarak rakibe zarar verme niyetiyle hareket edilmesi durumunda, saldırgan davranıştan söz edilebilir (Baumann 1994).

Şu ana kadar ki tanımlar, saldırganlığın salt fiziksel davranışı içerdiğini düşündürebilir. Fiziksel saldırganlığın yanı sıra sözel ve duygusal saldırganlıkta vardır. Duygusal saldırganlık karşısındakini duygusal olarak yaralayan, onu sıkıntıya sokan, ruhsal yönden örseleyen, güvenini azaltan amaçlar içerir. Sözel saldırganlık ise karşısındakine zarar vermek, onu incitmek, aşağılamak gibi amaçlar taşır. Küfretmek, hakaret etmek, alay etmek amacıyla söylenen sözler bu niteliktedir. (Doğan 2005).

Toplumlarda acı vermenin, incitmenin yasal ya da normatif yollarla meşrulaştırılması söz konusu olabilmektedir. Örneğin, bir doktorun tedavi sırasında acı veriyor olması meşru olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal bakımdan, saldırganlık içeren davranış, sosyal normları ihlal etmek olarak da tanımlanmaktadır. Böylece saldırganlık, toplumun normlarını çiğneyen, ihlal eden davranış olarak görülebilmektedir (Tiryaki 1996).

Sonuç olarak; saldırganlık, “kişinin bilinçli ve kasıtlı şekilde, sosyal çevresine zarar vermek, onları kontrol etmek, üzerlerinde egemenlik kurmak gibi fiziksel ve duygusal hedefler içeren, düzenlenmiş, sürekliliği olan eğilim” olarak tanımlanabilir (Dervent 2007).

Şiddet

Şiddet (Violence); düşmanlık ve öfke duygularının kişilere veya nesnelere yönelik fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesi. Bu haliyle her türlü çatışma

ilişkisinde (ailede, okulda, gruplar, ırklar vb. arasında) rastlanan şiddet, saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini hiçe sayan en ileri, en aşırı boyutudur (Konter 2006).

Şiddet; genel anlamda, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı, eylemi nitelendirmektedir. Şiddet, özel olarak saldırgan davranışları, kaba kuvveti, beden gücünün kullanılmasını, yakan, yıkan, yok eden eylemleri, taşlı, sopalı, silahlı, bıçaklı saldırıları, ferde ve topluma zarar veren eylemleri kapsamaktadır (Yetim 2006).

Şiddet ve saldırganlık terimleri karışıklığa yol açan, çoğu zaman da birbirinin yerine kullanılan tanımlardır. Şiddet; bir kişiye güç ve baskı uygulayarak, isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulama işlemi ise, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik olarak acı çektirme ya da işkence, vurma, yaralama olarak tanımlanmaktadır (Başoğlu 1998).

Şiddet, saldırganlığın bir çeşitidir ve saldırgan davranışın uç noktasıdır. Yani her saldırgan davranış, şiddet içermeyebilir (Kılıcıgil ve Partal 2003).

Baskı

Baskı, hak ve özgürlükleri kısıtlayarak zor altında bulundurma durumu olarak tanımlanmaktadır (Dervent 2007).

Patterson ve Tedeschi gibi kuramcılar saldırganlığı bireyin kaba bir girişimi olarak tanımlarlar (Tiryaki 1996).

Güç ve Başatlık

Finkelhor ve arkadaşları saldırganlığın baskıdan daha fazla şeyleri içermekte olduğunu belirtmişlerdir. Saldırgan davranışta bulunan birey gücünü ve egemenliğini arttırmayı hedeflemektedir. Saldırganlıkta ulaşılmak istenen hedef, diğer kişileri etkileme, onlar üzerinde güç gösterme veya uygun bir kimlik oluşturma isteğidir (Berkowitz 1993).

Birçok araştırmacıya göre başat olma güdüsü, tek ve egemen güdüdür (Çobanoğlu 1993).

İzlenim Yaratma

Aslında saldırganlar diğer insanların kendileri hakkında ne düşündüklerini merak ederler. Genç çeteler ve şiddet suçluları ile ilgili çalışmalar, bu insanların daha çok kendi şöhretleri ile ilgilendikleri sonucunu ortaya koymuşlardır (Tiryaki 1996).

Saldırgan Davranışlara Yol Açan Duygu Durumları

Genel olarak kin, nefret, öfke, kızgınlık gibi duygu durumlarının anlatılması, dışarıya yansıtılması saldırganlığı, şiddet eylemlerini içeren davranış kalıplarıyla olur. Genellikle öfke ve saldırganlık, birbiriyle yakın bağlantısı olan kavramlardır. Saldırgan davranışların duygusal düzeyinde, kızgınlık ve öfkeden başka değişik derecelerde kin, nefret, düşmanlık gibi tüm yok edici duygularda bulunabilir. Tüm bu duygular, öfke gibi saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin tetiğini çeker (Köknel 1996).

Engelleme, zorlama, rahatsız edilme ve saldırı insanları kızdırır, öfkelenendir ve bu kızgınlık duyguları saldırgan davranışı doğuran önemli etkenlerden birini teşkil eder. Normalde, kişi kızgınlık duyduğu ölçüde saldırgan davranmak eğilimindedir. Saldırganlığın açığa çıkmasını kontrol eden etmenler, başlangıçta onu uyaran etmenler kadar önemlidirler. İnsanlarda saldırgan davranışı belirleyen temel mekanizma da geçmişteki öğrenmedir (Yetim 2006).

Genel olarak saldırgan davranışlara yol açan duygu durumları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Köknel 1996).

Acı: İnsana fiziksel olarak zarar veren yada ruhsal yaşantıyı tehdit eden uyaranların yarattığı, kötü, olumsuz duygu durumudur.

Can Sıkıntısı: Eylem doğrultusunda karışık duyguların yer aldığı tedirginlik yaratan duygu durumudur.

Kaygı-Endişe: Güçlü bir beklenti, dürtü ve isteğin amacına ulaşamayacak gibi görüldüğü durumlarda beliren, bedensel gerginlik ve ruhsal tedirginlik durumudur.

Korku: Gerçek ya da beklenen bir tehlike ve yoğun bir acı karşısında uyanan duygu durumudur.

Kızgınlık: Baskı, engelleme ya da korku karşısında gösterilen saldırganlık tepkisidir.

Köpürme: Aşırı derecede öfke sonucu tüm bilinç ve davranışın karışması ne yaptığını bilememe durumudur.

Aşırı Sinir Duyarlılığı: Aşırı, ölçüsüz, gereksiz kızgınlık, öfke, kaygı, endişe duygusunun karışık olduğu tedirginlik durumudur.

Düşmanlık: Algılama, düşünme ya da yorumlama sonucu başkalarına duyulan güvensizliğin yarattığı kuşku ve şüphe sonucu onlara kin, nefret duyma, kötülük yapma duygusudur.

Kin: Başkasına saldırıyı amaçlayan gizli nefret ve düşmanlık duygusudur.

Nefret: Bir insanı ya da nesneyi aşağılık, çirkin, kötü bularak ondan uzak durmak, ona kin bağlamak durumudur (Köknel 1996).

Saldırganlık Öğreniliyor mu?

Diğer tüm insan davranışlarında olduğu gibi, insanlardaki saldırganlık ve bunun şiddete dönüşmesi eğilimi de, kişinin psikolojik ve toplumsal gelişimini, nörolojik ve hormonal yapısının etkisiyle ortaya çıkıyor. Psikologlar, uzun yıllar boyunca insanlardaki saldırganlık eğilimlerinin kökenini bulmaya çalışmışlardır. Şiddeti psikolojik ve toplumsal etkenler açısından açıklamaya çalışan araştırmaların

bazıları, gelişim sürecindeki deneyimlerin insanların şiddete yönelme davranışlarına etkisini ortaya çıkartmaya çalışıyor (Karakaya 2002).

Sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklar, belli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini, başka insanların davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler. İnsan gelişimi, doğuştan gelen özellikleri, kişinin davranışlarının ve evrenin etkisinin karmaşık etkileşimleri sonucu gerçekleşir. Saldırgan davranışların pekişmesinde en önemli etken de, çevredeki modellerin davranışlarının gözlemlenmesidir. Çocuklar, anne, babalarının, sorunları çözerken başvurdukları saldırgan davranışları öğrenerek bunları benimserler. Örneğin; babasının sık sık annesine şiddet uyguladığına tanık olan bir çocuğun, ileride eşine ya da çocuğuna zarar veren bir yetişkin olma olasılığı yüksek olacaktır (Bandura 1973).

1980'li yıllarda araştırmacılar, televizyon programlarındaki şiddetin insanları nasıl etkilediğini incelemeye yöneldiler. Bu araştırmanın sonuçlarına göre şiddet içeren televizyon programlarının etkisi iki yola ulaşabiliyor. Birincisinde, şiddet içeren programların çokluğu, insanlarda şiddete karşı bir duyarsızlık gelişmesine neden oluyor. İkincisindeyse, şiddetin sorunları çözmek ve amaca ulaşmak için kabul gören bir yol olduğu düşüncesi uyanıyor, günlük yaşamda saldırgan davranışlar serbest bırakılıyor. 1994 yılında yapılan bir araştırmadaysa, evde anne-babadan biriyle sürekli çatışma halinde olan çocukların, dışında diğer çocuklara göre daha saldırgan davranışlar sergiledikleri görülmüş (Karakaya 2002).

Saldırganlığın Yer Değiştirmesi

Saldırganlığın yer değiştirmesi, saldırganlığa asıl neden olan birey veya objeye değil de başka birey veya objeye karşı saldırgan davranışta bulunmaktır. Serbest atışı kaçıran bir basketbolcu veya penaltıyı kaçıran bir futbolcu yeri tekmeler veya kaleciyi suçlayarak engellenmesini değiştirdiği hedeflere yöneltir. Kızgınlığını ve saldırganlığını bu hedeflere gösterir. Saldırganlığın yer değiştirmesinde birkaç önemli görüş vardır (Çobanoğlu 1993).

Yer değiştirmenin temelinde engellenmeyi oluşturan asıl kaynağın bir saldırı sonunda geriye daha şiddetli bir saldırı gösterebileceğinden kaynaklanan bir

korkunun sonucu yatmaktadır. Engelleyici direkt saldırı yerine daha az tehlikeli olan veya hemen hazırda bulunan bir hedefe yöneltilmesi kişiyi asıl hedefi bloke etmeye yöneltici etkindir (Freud 1998).

Bazı sporcularda saldırganlığın yönlendirilmesi üretken olurken diğer sporcularda yanlış yönlendirilmesi üretken olmamaktadır. Bu saldırganlık tehlikeli boyutlara ulaşabilir. Bununla beraber saldırgan davranış bir boşalım olarak görülebilir. Ryan çalışmalarında yalnızca gerilim azalmasının saldırganlığın başlangıçta saldırgan bir kişiye yönelmesiyle olacağını belirtmiştir. “Ne yazık ki topa vurmamak birini rakibine vurması kadar tatmin edici değildir”. İfadesini kullanmıştır (Çobanoğlu 1993).

1.5.2. Saldırganlığın Kaynağı ve Oluşumu

Birey, günlük yaşadığı olaylar karşısında çeşitli davranışlar gösterir. Bu davranışların saldırganlık eğilimi içerip içermediğini belirleyen birçok etken vardır: Toplumsal çevresi, alkol ve ilaçlar gibi maddeler, gürültü ve toplumsal baskı gibi çevresel etkenler, yorgunluk, uykusuzluk ve açlık gibi fizyolojik etkenler, bazı ruhsal bozukluklar saldırganlığı ortaya çıkaran etkenlerdir (Doğan 2005).

Saldırganlık Kuramları

Saldırganlığa, tarih boyunca, tüm insanlarda ve tüm toplumlarda rastlanmıştır. Bu nedenle; saldırganlık içeren davranışın, nereden kaynaklandığını ve nasıl oluştuğunu açıklamak için çok çeşitli görüşler ve kuramlar ortaya konmuştur. Araştırmanın bu bölümünde, bu kuramların en önemlileri açıklanmaya çalışılacaktır (Dervent 2007).

Sosyal Öğrenme Kuramı

Psikologların birçoğu, insanlarda saldırganlığın yalnızca doğuştan gelen faktörlere indirgenemeyeceğini, öğrenmenin saldırgan davranışın türü ve miktarı üzerinde etkisi olduğunu savunmaktadırlar.

Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık da diğer davranışlar gibi öğrenmeyle kazanılır. Bandura (1973) saldırganlığın, doğuştan gelen veya içgüdüsel bir özellik olmayıp, edimsel koşullanma ve gözlemsel öğrenmeyle kazanılan bir özellik olduğunu belirtmektedir. Edimsel koşullanmada istenilen davranışlar pekiştirilirken, istenmeyenler pekiştirilmemektedir. Pekiştirilen davranışın, ortaya çıkma sıklığı artarken, pekiştirilmeyen davranışların görülme sıklığı azalmaktadır (İkizler 1995).

Taklit, saldırgan davranışların gösterilmesinde büyük önem taşıyan bir öğedir. Sosyal öğrenme kuramının, önceleri dış etkenlere daha büyük önem verdiği görüşü ön plana çıkmıştır. Gerçekte ise kuram, bireyleri yalnızca çevresel etkenlere (ödülleri, cezalar) göre davranan güçsüz organizmalar olarak görmez. Bu kurama göre, çevre ile kişi arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Çevre, hem etkenleri, davranışları şekillendirip etkiler, hem de davranışlar tarafından etkilenir (Tiryaki 1996).

Sosyal öğrenme kuramı, saldırganlık konusunda cinsiyetler arasındaki farklılıklara da değinmiştir. Araştırmalarda bebeklikten erken çocukluk dönemine kadar, saldırganlık konusunda bir cinsiyet farkına rastlanmadığını ancak erkek çocukların biraz büyümeye başladıktan sonra daha saldırgan ve iş bölümüne kapalı oldukları, kız çocukların ise toplumsal ve bilişsel olarak daha gelişmiş oldukları görülmüştür. Erken yaşlarda bu konuda cinsiyet farkının görülmemesi, ileri yaşlardaki davranış farklılıklarının kökeninin biyolojik olmadığını, bu davranışların öğrenildiği tezini desteklemektedir. Başka bir araştırmada ise saldırganlık konusunda cinsiyetler arasında görülen farkın, saldırganlığın dozu değil, dışa vuruş biçiminde olduğu görülmüştür. Kendilerine gösterilen davranış modellerine bağlı olarak erkek çocukların saldırganlıklarını fiziksel ve sözel olarak, kız çocukların da ilişkilerinde geçimsizlik biçiminde sergiledikleri tespit edilmiştir (Zülal 2001).

Sosyal öğrenme kuramı diğer kuramlardan ayıran özelliklerden biri, saldırganlığı düşmanca ve incitme amacıyla yapılan bir davranış olarak değil, amaca yönelik araçsal davranış olarak görmesidir. Bu kuramın önemli özelliklerinden bir diğeri ise saldırganlıkla ilgili olarak diğer kuramlarla kıyaslandığında davranışların kazanılmasında bireyin daha aktif bir rol oynadığını kabul etmesidir. Bu kuram

yoğun duygular sonucu meydana gelen saldırgan davranışların çevresel pekiştirmelere bağlı olarak değiştirilip kontrol altına alınabileceğine dikkat çeker. Bireyler yoğun duyguların sonucu saldırganlık yerine daha olumlu davranışlar da öğrenebilirler. Bu kuram, bireyin sorunlar karşısında saldırgan davranışlar yerine daha olumlu başa çıkma yollarının öğrenilebileceğini savunmaktadır. Böylece sosyal öğrenme kuramının, temelde saldırganlığı, pekiştirme ve model alma süreçlerine dayalı olan öğrenilmiş davranış olarak gördüğü açığa çıkmaktadır (Tiryaki 1996).

Biyolojik Kuram

Birçok araştırmacı, şiddet eylemlerini biçimleyen güçleri anlamaya ve bu yolla kimin şiddet ve saldırganlık gösterebileceğini öngörmeye çalışmışlardır. Saldırgan sistemin duyarlılığını etkileyen ilk neden irsi olabilir. Fakat, bu konuda yeterli bir araştırma yoktur. İkinci neden beyinden gelen sinir uyarıları olabilir. Buda saldırganlığın önlenmesinde veya artmasında rol olabilir. Hormonların özellikle steroid hormon düzeylerindeki değişimlere bağlanabilir (Şahin 2003).

Biyolojik kuram, tüm davranışlarımızın kökeninin beyin ve dolayısıyla merkezi sinir sistemi olduğu bilgisinden yola çıkarak, saldırganlığın kaynağını ve oluşumunu beyindeki bazı yapılar ya da bazı maddelerle açıklamaya çalışmaktadır. Bu alandaki çalışmalar bir nörotransmitter olan seratoninde, bir hormon olan androjende, erkeklerde olan Y kromozomunda, hipotalamus, mesansafalon, amigdala gibi beyin yapılarında ve genetik etkenlerde yoğunlaşmıştır (Dervent 2007).

Bazı kuramcılar, kişiliğin belirli çizgi ya da yetilerinin beynin özel bölümleriyle ilişkili olduğuna, saldırganlığa ilişkin yetinin, beynin, kulağın hemen üstünde kalan bölümü ile ilgili olduğuna inanmaktadırlar böylece yıkıcı bir eğilimin teşhisi için kafatasının bu bölgesinde bir çıkıntı arama çabası içine girmişlerdir (Çobanoğlu 1993).

Maymunlar ve diğer hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalar, beynin bir bölgesinin elektriksel uyarımının, belirgin biçimde şiddet davranışına yol açmasına karşın, başka bölgelerin uyarımının daha pasif ve uysal davranışları ortaya çıkardığını belirlemiştir. Hayvanlarda beynin uyarımına ilişkin çalışmalar ve bunların

insan davranışları ile ilişkilerini ele alan dokümanlardan yola çıkarak, bazı otoriter, şiddet içeren patlamaların nörolojik bozukluklarla açıklanabileceği öne sürülmektedir (Dervent 2007).

Birçok araştırmacı, saldırganlık konusundaki çalışmalarında, beynin değişik sinir bölgelerince denetlendiğini ima etmektedirler. Örneğin; etkili öfke tepkisinin ve buna uygun saldırgan davranış kalıbının amigdala, yan hipotalamus, mesensafalonun bazı kısımları ve merkezdeki gri madde gibi çeşitli bölgelerin doğrudan elektriklerle uyarılmasıyla harekete geçirilebileceği, septum, singulumun katları ve kuyruksu çekirdek gibi başka yapıların uyarılmasıyla da engellenebileceğini ortaya koymaktadır (Tiryaki 1996).

Beyin iç ya da dış ikili sistem olarak örgütlenmiştir. Özgül uyaranlar olmadıkça saldırganlık denge durumunda bulunur çünkü harekete geçirici ve engelleyici bölgeler birbirini nispeten kararlı bir denge durumunda tutar. Bazı hayvanlarda amigdalanın yok edilmesi en güçlü kışkırtmalar altında bile saldırgan, şiddetli tepki yeteneklerini yitirmelerine neden olur. Diğer taraftan, hipotalamusun ventromedyal çekirdeğinin küçük bölgeleri gibi, saldırganlığı önleyici bölgelerin yok edilmesi kedileri ve sıçanları saldırgan duruma sokmaktadır (Fromm 1993).

Ayrıca erkekliği belirleyici Y kromozomunun saldırganlığa yol açtığı görüşünden hareket eden araştırmacılar, fazla bir Y kromozomunun şiddet eğilimine neden olup olmadığını belirlemeye çalışmaktadırlar. Yeni doğan bebekler üzerinde yapılan araştırmalar, her 500 erkek bebekten birinin bir fazla Y kromozomu (XYY) ile doğduğunu göstermektedir. XYY anormalliği konusuna duyulan ilgi, çeşitli suçlardan dolayı akıl hastanelerine yatırılmış erkek suçlular arasında yapılan araştırmalardan sonra arttırılmıştır. Bu araştırmalarda söz konusu kurumlardaki erkeklerde, normal nüfusa oranla XYY anormalliğine daha sık rastlandığı sonucuna varılmıştır (Tiryaki 1996).

Bunun yanında saldırganlık ve kromozomlar ilişkisi incelendiğinde erkeklerdeki fazladan bir Y kromozomunun saldırgan davranışlara neden olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte Y kromozomu ile ilgili farklı bulguların olduğu da unutulmamalıdır (Tiryaki 2000).

İç Güdü Kuramı

İnsan, yaşamı boyunca her canlı gibi yaşamını sürdürmek için çeşitli davranışlarda bulunur. Davranışların amacı bir eksikliğin yada fazlalığın yarattığı sıkıntı ve rahatsızlığın giderilmesidir. İnsan davranışlarının çoğu sonradan kazanılmıştır. Bu davranışların arkasında doğal yada sonradan kazanılmış gereksinmelerden söz edilebilir. Bu gereksinimleri gidermek için insan bir takım amaçlara yönelecektir. Bireyi belli bir amaca yönelten i uyarılara güdü adı verilir (Baymur 1973).

İçgüdü ise doğuştan var olan, sonradan kazanılmamış, öğrenilmemiş, kalıplaşmış davranışları ortaya çıkaran i glerdir. Bu kuram, saldırganlığın doğuştan gelen bir güdü olduğunu ileri sürmektedir. İçgüdü kuramının önde gelen temsilcisi Freud' a göre yaşam (eros) ve ölüm (thanatos) insandaki iki temel içgüdüdür. Eros, yaşamı devam ettirici bütün olumlu dürtüleri, Thanatos ise organizmanın, kendini yok etmeye yönelen ölüm isteğinin var olduğunu açıklamaktadır. Yaşam içgüdüsünün en önemli türevi cinsellik, ölüm içgüdüsünün en önemli türevi ise yıkıcılık ve saldırganlıktır (Doğan 2005).

Freud, içgüdünün temel fonksiyonunun, gereksinmelerin yarattığı gerginliği azaltmak olduğunu belirtmiştir. İnsanda lm içgüdüsünün neden olduğu yıkıcılık, saldırgan eylemlerle azalmakta, saldırgan eylemde bulunduktan sonraki zaman aralığında ise yıkıcılık yeniden oluşmaktadır. Bu nedenle insan saldırganlığı kaçınılmazdır (Freud 1998).

Havyan davranışları üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Lorenz, hayvanlarda gözlemlediği saldırgan davranışları insanlara da genelleyerek, canlılardaki saldırganlığın bir içgüdü olduğunu savunmuştur. Lorenz, filler, kemiriciler, kertenkeleler, balıklar, kazlar, köpekler ve maymunlardaki saldırgan davranışları araştırmıştır. Bu çalışmalarında, çeşitli türler arasındaki tutarlılığı bir içgüdüsel davranış olarak görerek, onu kendi kendini üreten bir durum olarak yorumlamaktadır. Saldırganlık yönündeki baskı, bir çıkış yolu buluncaya kadar içsel olarak oluşur ve bir diğer yaratığın varlığını özellikle de bunun bir diğer türden

olması, bu çıkışı sağlar. Lorenz, bu içgüdünün saldıran hayvanlar için hayati bir değeri olduğunu ve kaynakların daha etkili kullanımını sağlama açısından hayvanların yaşam alanlarını ayırma görevi gördüğünü savunur. Diğer bir cinsten hayvanın bulunmadığı ortamlarda, hayvanlar kendi türlerindeki hayvanlara saldırgan davranışlar içerisinde yaklaşırlar. Saldırganlık ve karşı saldırganlık sonucu bazı hayvan türlerinin ortadan kalktığını savunan Lorenz, galip hayvanın mücadeleyi bırakmasına neden olan teslim olma işaretleri geliştirdiğini ifade etmekte fakat insanların bu tarz kontrol yöntemi geliştiremediklerini de belirtmektedir (Lorenz 1968).

Saldırganlık doğuştan gelmektedir. Saldırganlık, hayatta kalmayı ve türlerin korunma şartını arttırır. Saldırganlık sayesinde, türün en sağlıklı ve en güçlü liderleri seçilir, gelecek jenerasyona çok daha fazla kaynak bırakılır, türün yaşadığı sosyal ünite hiyerarşi belirlenir, en iyiler basamağın en üstünde yer alır. Ayrıca saldırganlık, kabul edilebilir ve kabul edilemez olarak iki şekildedir. Savaş insanın saldırganlığını göstermek için kabul edilemez bir eylemken spor, kabul edilebilir bir eylemdir (Lorenz 1968).

Lorenz, saldırganlığın tüm diğer organizmalarda da bulunan kavga etme içgüdüsünden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu içgüdüyle ilgili enerji, değişen oranlarda her insanda üretilmektedir. Saldırganlığın ortaya çıkması biriken bu enerjiye ve saldırganlık doğurucu uyarının varlığına ve gücüne bağlıdır. Ayrıca düşmanlık ve saldırganlık eğilimlerinin dengelenip, bunların zararsız faaliyetlere dönüştürülebilmesi için saldırganlığın yaşanmasının doğru ve gerekli olduğunu belirtmiştir. Saldırganlık, kaçınılmaz bir şeydir ve zaman zaman kendiliğinden boşalabilir (Lorenz 1968).

Katarsis

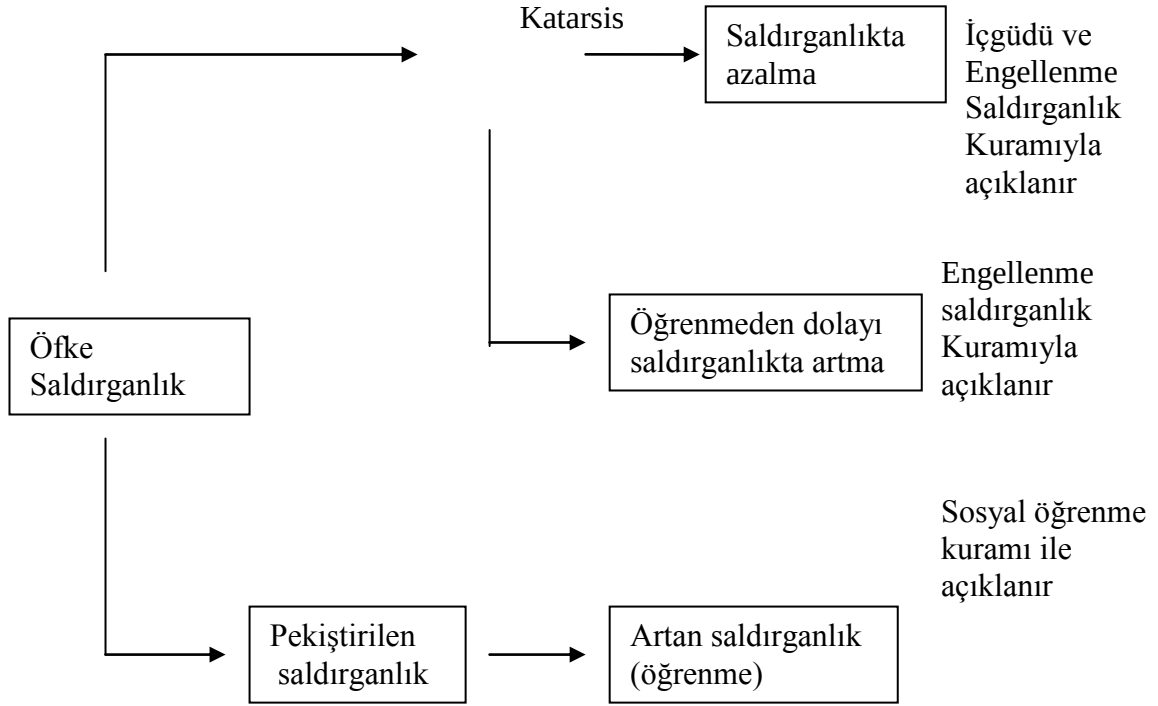
Ruhun arındırılması, Aristo' nun klasik Yunan Trajedisinden verdiği tanıma gönderme yapılarak katarsis olarak tanımlanmaktadır. Bu yatıştırıcı tepki, daha sonra klinik psikoloji alanında, önce hipnoz sırasında duygu ve heyecanların boşaltılması anlamında kullanılmış ardından psikanaliz ve çeşitli psikoterapilerde, sosyal olguların analizinde de az çok benzer bir şekilde tanımlanmıştır. Genel olarak, belirli

bir arınmayı, temizlenmeyi ifade eden katarsis kavramı, çok çeşitli türden gerilimi sona erdirme, rahatlama, boşalma süreçlerini işaret etmektedir. Sosyal psikolojide, katarsis kavramı, saldırganlığın önceden ifade edilmesinin saldırgan duyguları azaltması hatta silmesi olarak tanımlanmaktadır (Tiryaki 2000).

16 Katarsis kavramı, teorik ve yaygın açıklamasını, Alman etologların hidrolik modelinde bulmaktadır. Bu anlayışta, saldırganlık, kaba konmuş bir sıvıya benzetilmektedir. Suyun, kabın duvarlarına uyguladığı basınç, kaptaki su miktarına bağlıdır ve kaptan dışarı bir delik veya bir boruyla su akıtıldığında suyla birlikte basınç da azalmaktadır. Aynı şekilde, bir kişinin belirli bir anda saldırgan davranış ortaya koymasının, saldırganlık enerjisini boşaltacağı ve kişiyi daha az saldırgan yapacağı varsayılmaktadır (Derwent 2007).

Saldırganlığın katarsis hipotezine göre, ilk olarak duygusal katarsis yaşanır. Yani uyarılmışlık ve öfkede azalma olur. İkincisi, saldırgan olmaya karşı azalan eğilim yaşanır ve buna da davranışsal katarsis denir. Katarsisin çeşitli formları vardır. Bunlardan bir tanesi, eziyet eden kişiden farklı birine saldırma (dolaylı katarsis), diğeri ise başkasının yaptıklarını gözleyerek boşalma yani hayali (fantezi) katarsisdir (Tiryaki 1996).

Fakat bu durumun sakıncalarını Cüceloğlu 2005, şu şekilde ifade etmektedir; “birey hayal dünyasına kaçışı sık sık kullanmaya başladığı zaman, gerçeğe ilgisini kesmeye, hayal dünyasıyla gerçek dünyayı birbirine karıştırmaya başlar. Böyle bir durumda hayal dünyasına kaçış bireyin günlük yaşamına uyumunu zorlaştırmaya başlar”.

Şekil 1.2. Saldırgan davranışın saldırganlık eğilimi üzerine etkisi (Cox 1985).

Engellenme ve Saldırganlık Kuramı

Engellenme, psikanalitik açıdan istek, gereksinim ya da bir davranışın amacına ulaşmasının önlenmesi olarak tanımlanmıştır (Köknel 1986).

Bu kuramın, ortaya koyduğu iki önerme bulunmaktadır. Bunlar; “saldırganlık her zaman için engellenmenin bir ürünüdür” ve “engellenmenin olduğu her durumda, herhangi bir biçimde ve derecede bir saldırganlık kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.” Engellenme, belirli bir amaca erişmekten alıkoyma olarak tanımlanmıştır. O halde saldırganlık dürtüsü, herhangi bir başka dürtünün doyurulmasının engellenmesi sonucu ortaya çıkar (Çobanoğlu 1993).

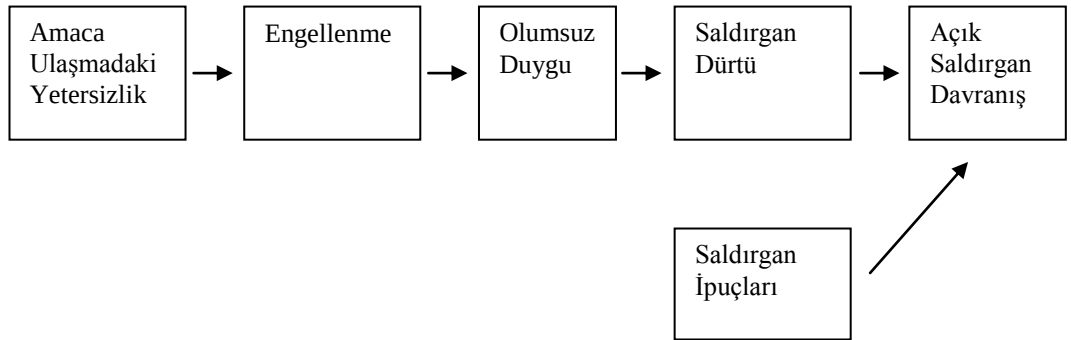
Psikanalitik yaklaşıma göre engellenme, bilinçli bir süreç değildir, bilinçdışı birçok etkenlerle engellenme ortaya çıkabilir. Ruhsal bozuklukların birçoğu çocukluktan beri bilinçdışında işleyen engellenme durumlarından ortaya çıkmaktadır. Saldırganlık, engellenmenin şiddetiyle orantılıdır. Engellenmenin tolerans eşiği, engellenme yaşantılarının birikimine bağlı olarak değişir. Kişilerin, engellenmeye gösterdiği tepkilerin, kişilik yapısı ve geçmiş deneyimlerinden de etkilendiği

görülmüştür. Farklı kişilerin farklı öğrenme deneyimleri, benzer engellenme durumlarında, farklı saldırganlık eğilimlerine yol açabilir. Öte yandan, saldırganlık dışı vurulup ifade edildiğinde, yani saldırgan bir davranış yapıldığında, katartik bir etki uyandırabilir ve yeni saldırganlık eğilimine ket vurulması, saldırganlığın bastırılması sonucunu doğurabilir (Derwent 2007).

İpucu ve Uyarılmışlık Kuramı

Berkowitz (1993)' e göre engellenme, öfke olarak isimlendirilen duygusal uyarılmışlığın artmasına neden olur. Ama öfkeli olma hemen saldırganlığa neden olmaz. Çünkü engelleyen kişi eğer hemen saldırgan davranışta bulunacak olursa cezalandırılacağını düşünebilir ve çevresel koşullar uygun olana kadar saldırgan davranışta bulunmaz. Ortam uygun olduğunda saldırgan davranışı gösterir.

Aşağıda Berkowitz 1993'ün görüşünün şekille ifadesi verilmiştir

Şekil 1.3. Engellenme-saldırganlık kuramının yeniden ele alınışı(Berkowitz1993)

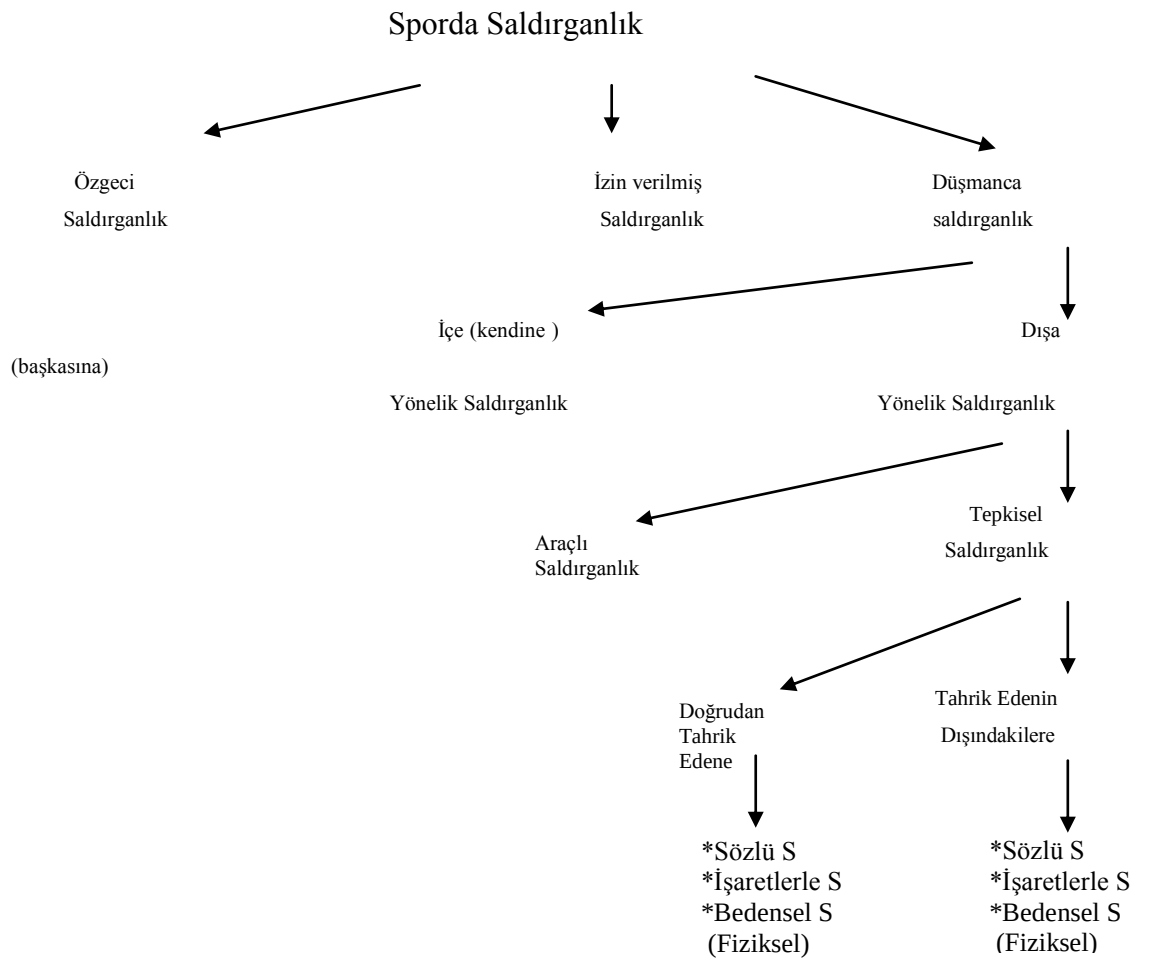
Spor ortamında Berkowitz'in yaklaşıma uygun örnekler çoktur. Örneğin basketbol da topsuz alanda yapılan fauller, futbol da hakemin görüş alanı dışında atılan dirsekler, tekmeler, küfürleşmeler gibi (Berkowitz 1993)

1.5.3. Saldırganlığın Yönü ve Türleri

Araştırmacılar saldırganlığa ilişkin çeşitli yorumlarda bulunmuş ve saldırganlık türlerini belirlemeye çalışmışlardır. Cox, saldırganlığın iki temel türü üzerinde durmaktadır. Bunlar araçsal saldırganlık ve düşmanlık içeren saldırganlıktır.

Gergen ve Gergen ise araçsal saldırganlık ve düşmanlık içeren saldırganlıktan başka, etken (aktif) saldırganlık ile edilgen (pasif) saldırganlık ayırımında bulunmaktadır (Tiryaki 1996).

Saldırgan davranış, bir başka kişiyi incitme niyetinden kaynaklanıyorsa kötü bir davranıştır. Bazı suçsuz kişileri öldüren, bazılarını da rehin tutmakta olan bir teröristi vuran bir polis alkışlanır. Burada özgeci saldırganlıkla düşmanca saldırganlık arasında bir ayırımın yapılması gerekmektedir. Bu ayırımı yaparken dayandığımız en önemli ölçü, saldırgan davranışın kabul edilen toplumsal kuralları çiğneyip çiğnemediği ya da destekleyip desteklemediğidir (Özerkan 2004).

Şekil 1.4. Sporda Saldırganlığın Yönü ve Çeşitleri (Özerkan 2004).

Özgeci Saldırganlık

“ Özgeci”, kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kişiye verilen isimdir. Sears’a göre özgeci saldırganlık grubun moral (ahlaksal) ölçüleri açısından kabul edilebilir amaçlar dâhilinde toplumsal olarak onaylanan saldırganlıktır (Özerkan 2004).

Düşmanca (Antisosyal) Saldırganlık

Düşmanca saldırganlık ise toplumsal olarak onaylanmaz. Ne var ki, bir çok saldırgan davranış, gerçekte, toplumsal kuralların zorlamasıyla oluşur ve bu yüzden de, özgeci olarak nitelenir. Kuralları destekleme ve uygulamaya yönelik eylemler, anne-baba disiplinli ya da maç sırasında koçun emirlerine uyma, uygun hatta gerekli görülmektedir (Özerkan 2004).

Bunlardan başka, düşmanca saldırgan davranışla, özgeci saldırgan davranış arasında yer alan ve izin verilmiş saldırganlık adı verilen bir saldırgan davranış türü daha vardır. Bu davranış, toplumsal kuralların gerekli kılmadığı fakat “toplumsal kurallar çerçevesi dışına taşmayan” saldırgan eylemleri içine alır. Kabul edilmiş ahlaksal ölçülere ters düşmezler. Disiplinsiz bir oyuncusunu kenara göndererek disipline etmeye çalışan bir antrenör, sahip olduğu haklara uygun hareket eden biri olarak görülür. Kötü niyetle kendisine saldıran birine, yalnızca kendini savunmak için vuran yada saldıran kişiye engel olan bir kişide aynı durumdadır. Bunlardan hiçbiri özgeci değildir. Fakat toplumsal kurallarca izin verilen sınırlar içindedirler, dolayısıyla da kötü sayılmazlar (Özerkan 2004).

Sosyal psikologların birçoğu, birincil amacı başka birine zarar vermek olan bir saldırganlığın bulunduğunu tartışmaktadırlar. Böyle bir saldırganlığı genellikle saldırganlık olarak isimlendirir ve bu saldırganlığı duygusal yada öfke saldırganlığı olarak düşünürler. Saldırıda bulunan kişi, diğerlerine hoş olmayan uyaranlar gönderir ve onlara zarar vermeye çalışır (Karakaya 2002).

Dışa (Başkasına) Yönelik Saldırganlık

Saldırı, spor nedeniyle içinde bulunulan ortamdaki kişilere karşı olduğunda (rakip oyuncu, hakem, seyirci vb) dışa yönelik saldırganlıktan söz edilir. Bu tür saldırılarda, rakip oyuncular, hakem, antrenör, seyirci ya da takım arkadaşlarından biri de hedef olabilir. Dışa yönelik saldırı hedefe göre ikiye ayrılır: Araçlı saldırganlık, tepkisel saldırganlık (Özerkan 2004).

Araçlı Saldırganlık

Araçsal saldırganlık, duygusal bir temele sahip olmayıp tamamen göreve ve amaca yönelik bir saldırganlık şeklidir (Leanard 1988).

Öğrenilmiş saldırgan eylemler, araçsal saldırı olarak tanımlanır. Bir hedefe ulaşmak için bu saldırı türü planlı olarak uygulanır. Araçlı saldırılar kurallara uygun olarak geliştirilebileceği gibi, kuralların dışını da çıkabilir (Baumann 1994).

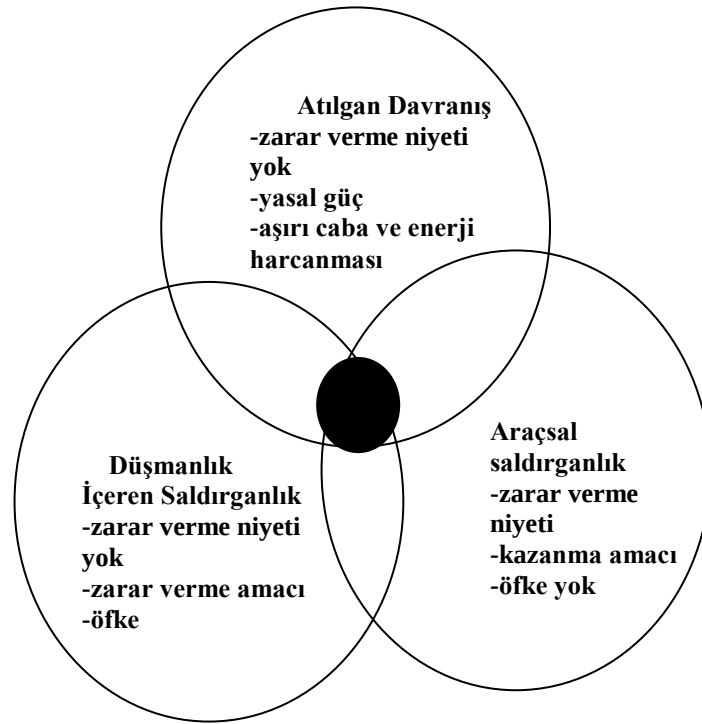
Araçsal saldırganlıklar, sportif bir amaç için belli bir düzeyi yakalama, karşısındakini yenme aracı veya kaybetmekten kaçınma davranışı biçiminde ortaya çıkar. Bu tür saldırganlığa, özel duygusal uyanma belirtileri eşlik etmez ve bunlar öğrenilmiş davranışlardır. Örneğin; bir futbol maçında gole giden rakibini formasında çekerek, ayağına vurarak ya da sarılarak vb. engellemeye çalışan futbolcunun amacı, rakibine zarar vermek değil, onun gol atmasını engellemektir. Bu tür bir davranışta bulunan sporcu, oyun kurallarının belirlediği ölçülerde cezalandırılır (Derwent 2007).

Psikolojinin temel kabullerinden biri insanın rasyonel bir varlık olduğudur. Dolayısıyla salt saldırganca bir davranış bu rasyonelin dışında düşünmemizi gerektirir. Bunun yerine bir sonuçla, varılması gereken bir hedefle açıklamak daha doğrudur. Saldırganlar kurbanlarına saldırırken çoğu kez zihinlerinde bir başka amaç vardır. Örneğin, öfkeli bir eş evdeki reislik statüsünü korumak için karısına saldırganca davranabilir (Karakaya 2002).

Atılganlık

Şimdiye kadar anlatılan araçsal saldırganlık ve düşmanlık içeren saldırganlığa üçüncü bir davranış şekli eklenmektedir. Bu davranış şekli aslında saldırganlıkla karıştırılmakta olan atılganlık (assertiveness), yani atılgan davranıştır. Atılganlık, çok yönlü bir kavram olması nedeniyle, bu konuda çeşitli tanımlar yapılmış ve bir kişilik özelliği olmaktan çok öğrenilmiş, duruma özel bir seri sözlü ve sözlü olmayan davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır (Tiryaki 1996).

Araçsal saldırganlık, düşmanlık içeren saldırganlık ve atılganlık arasında tartışmalı bir alanın olduğunu ve sözü edilen ilk iki saldırganlıkla, atılgan davranışın birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Cox 1985).

Şekil 1.5. Düşmanlık içeren saldırganlık, araçsal saldırganlık ve atılganlık davranışı arasında ayırım yapmada güçlükler. Koyu bölge bu kısmı göstermektedir (Cox, 1985).

Ayrıca koçların, sporcularını daha saldırgan olmaları yönünde güdülemesinin aslında onların daha atılgan olmalarını istemesi anlamını taşıyacağını ve bu tür davranışlarda karşıdaki kişiye zarar verme niyeti olmadığını fakat kazara zarar

verilirse bunun rastlantısal bir durum olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Tiryaki 1996).

Tepkisel Saldırganlık

Saldırganlığın amacı ve yöneldiği hedef aynı ise tepkisel saldırganlıktan söz edilir. Sporcu, doğrudan rakibine zarar verme niyetiyle harekete geçer (Acet 2005).

Sporcu, doğrudan rakibi incitmek, zarar vermek amacıyla eylem yapar. Bu davranış, bazen oyuncunun kendisine yada bir takım arkadaşına karşı yapılan bir harekete karşılık olarak yapılır, bazen de oyuncunun oyundaki yetersizliğinin dışa vurumu olarak görülür. Rakibiyle baş edemediğini gören oyuncu onu durdurabilmek için saldırgan davranışlarda bulunur (Özerkan 2004).

- a. Doğrudan Sporcuyu Tahrik Edene Yönelik Saldırganlık: Saldırgan bir davranışa neden olan kişiyle saldırıya hedef olan aynıdır.
- b. Tahrik Edenin Dışındakilere Yönelik Saldırganlık: Sporcu kızgınlığını başkasından çıkarır. Taraftara kızan oyuncunun kendi arkadaşlarına saldırması ya da kendi oyuncusuna kızan teknik direktörün hakeme kızması bu durma örnektir (Özerkan 2004).

İçe (Kendine Yönelik) Saldırganlık

Sporcular, karşılaşmalarda, zaman zaman kendilerine yönelik olumsuz davranışlarda bulunurlar. Önemli bir maçta penaltı kaçıran bir futbolcunun hırsla kale direğine tekme atması sonucu yaralanması kendine yönelik saldırganlık örneğidir. Bunun en uç noktası intihardır (Özerkan 2004).

Spor karşılaşmaları, yoğun rekabet duygusu içinde, saldırganlığa varan davranışların yaşandığı ortamlara dönüşebilir. Özellikle yarışma sporlarında, saldırganlığın sınırlarını, o spor dalının özellikleriyle sporcunun davranışındaki niyet ve kasıt belirler. Örneğin; “elense çekmek” yalnızca güreş sporuna; “yumruk atmak” yalnızca boks ve dövüş sporlarına özgü bir davranış olduğu için diğer spor dallarında kullanılması cezayı gerektiren saldırgan bir eylemdir (Özerkan 2004).

İzin Verilmiş (Sanctioned) Saldırganlık

Eğer sporcu, oyun kuralları çerçevesinde fiziksel gücünü kullanıyorsa, bu durumda atılganlık söz konusudur ve saldırganlıkla ilgisi yoktur. Kurallara uygun bir yumrukla rakibini yere düşüren boksör, saldırgan olarak değerlendirilemez. Bu durum literatürde izin verilmiş saldırganlık tanımıyla yer alır (Özerkan 2004).

1.5.4. Saldırganlığın Psikolojik Nedenleri

Saldırganlık içeren davranışların ortaya çıkışını, niteliğini, yoğunluğunu, özelliklerini bireyin psikolojik özellikleri belirler. Çalışmanın bu bölümünde, saldırganlığın psikolojik nedenleri incelenecektir (Dervent 2007).

Engelleme

Engellenmeyi ortaya çıkaran üç nedenden söz edilir; gecikme, önleme, çatışma. Gecikme engellenmesinde, kişinin bulunduğu ortamda neyin, ne zaman olacağına dair beklentiler önemli bir rol oynar. Kişi, çoğu zaman bu beklentilerin farkında değildir. Öngörülen süre içinde kişi, beklediği olay olmazsa engellenme duygusuna kapılır (Cüceloğlu 2005).

Bir amaca ulaşmayı önleyen, engel olan nedenler ise üç grupta toplanabilir: Fiziksel nesne ve olaylardan kaynaklanan nesnel önleyiciler, sosyal değer, gelenek, anlayışın temelini oluşturduğu sosyal ve yasal önleyiciler, kişinin gerçekçi olmayan beklentilerinden doğan, kişiden kaynaklanan engellenmeler (Cüceloğlu, 2005).

Kişilerin, engellenmeye gösterdiği tepkiler, kişilik yapısı ve geçmiş deneyimlerinden de etkilenebilir. Farklı öğrenme deneyimleri, benzer engellenme durumlarında, farklı saldırganlık eğilimlerine yol açabilir. İçinde bulunulan durum, geçmişte gösterilen tepkiler, bu tepkilerin neden olduğu sonuçların geliştirdiği alışkanlıklar, engellenmeye karşı benimsenen tutum ve engellenmenin birbirinden farklı tepkiler doğurması engellenme ile saldırganlık arasında basit bir bağ kurulmasını zorlaştırır (Cüceloğlu 2005).

Mensubiyet Duygusu (İrk Ayrılığı)

Spor yalnızca içinde yapıldığı toplumun değil, içinde yapıldığı dünyanın da çelişkilerini, sürtüşmelerini, sorunlarını ister istemez barındıran, yansıtan bir aynadır (Fişek 1985).

Her ne kadar 1974 yılında El Salvador ile Honduras arasında çıkan savaşın kıvılcımı bir futbol maçı sonrasında atılmış ise de bunlar birer istisnadır ve genelleştirilemez. Bu örnekte de görüleceği üzere sportif temas her iki ülke arasında ki milli menfaat çatışmasını daha açık ve seçik bir hale getirmiş uzum yıllar süregelen bir birikimi sadece alevlendirmiş fakat bizzat harbin temel sebebi olmamıştır (Erkal 1986).

Özellikle milli maçlarda bu ayrılık göze çarpmaktadır. Rakip ülkelerin taraftarları, maçın sonucuna ve gidişatına göre olayları sporun dışına çıkararak ve dini inançları da olayın içine katarak olayları değişik boyutlara götürmektedirler (Karasüleymanoğlu 1989).

Cinsiyet Faktörü

Erkeklerin doğal ve yaratılıştan gelen saldırganlığı iki cinsiyet arasındaki en temel davranışsal farklılıklardan biridir. Bu saldırganlığın erkeklik hormonu testosteronla ilişkili olduğu, öte yandan dişilik hormonu östrojenin testosteronun bu etkisini nötralize ettiği bilinmektedir. Erkekler fazladan testosteron verildiğinde saldırganlıkları artmakta, oysa kadınlarda bu etki görülmemektedir. Bu durum, erkek beyninin testosterona duyarlı biçimde programlanmış olması olarak açıklanabilir. Sözlü saldırganlıkta, iki cinsiyet arasında belirgin bir fark olmaması ise kadınların sözel konularda daha yetenekli olmalarına bağlanmaktadır (Derwent 2007).

Bu konuda yapılan bir deneysel çalışmada; kadın olup da kendini erkek gibi hisseden 35 transseksüele testosteron ve erkek olup da kendini kadın gibi hisseden 15 transseksüele östrojen verilmiştir. Testosteronun kadın transseksüellerde saldırgan eğilimleri, cinsel uyarılmayı ve uzaysal yeteneği artırdığı; konuşmanın akıcılığını ise azalttığı bulunmuştur. Erkek transseksüellerde ise androjen yoksunluğuna bağlı

olarak saldırgan eğilimler, cinsel uyarılma ve uzaysal yetenek azalırken, konuşmanın akıcılığı artmıştır. Cinsiyetler arasındaki duyuş, düşünüş ve davranış farklılıklarına sosyal açıklamalar da getirilmiştir. Sosyalleşmedeki cinsiyet farklılıkları açısından erkekler, kızlara oranla saldırgan olma yönünde daha çok baskı görürler bu nedenle öğrenme bazen önemli bir rol oynar. Ebeveynlerin çocuğa verdiği önem, çocuğun saldırgan davranışların sergilendiği farklı ortamlarda bulunma süreleri önemlidir. Cinsiyet rolleri farklı olduğundan, erkekler ve kızlar nasıl davranmaları gerektiğini farklı şekilde gözlemleyip algılayabilirler (Dervent 2007).

Ayrıca erkeklerdeki biyolojik saldırganlık eğilimi sosyalleşmenin yardımıyla azaltılabilmektedir. Televizyon programlarının düzenlenmesinde, şiddet içeren filmlerin küçüklere seyrettirilmemesi de göz önüne alınmaktadır (Kuru 2000).

Hormonal değişiklikler her iki farklı iskelet ve kas gelişimine, yağ dokusu dağılımına ve ikincil cinsel değişikliklere yol açar. Bu dönemde cinsel olgunlaşmaya bağlı olarak gerçekleşen fiziksel değişikliklere gencin uyum sağlayabilmesi gerekir. Hem erkekler hem de kızlar için cinsel ilgiyi, kişiliğin diğer bütünleştirmek halledilmesi gereken önemli bir meseledir. Kültürel özellikler, cinselliğin ifade tarzı üzerinde son derece etkilidir (Şahin 2003).

Erotizm

Şunu da belirtmek gerekir ki; erotik filmler ve gösteriler saldırganlığı etkiler. Özellikle eğitim düzeyi düşük veya sapık düşünceli kişilerde bu gibi durumlardan etkilenme ve özellikle kadınlara saldırı olaylarına karışma oranı yüksektir (Kuru 2000).

Son yapılan davranışsal araştırmalarda, cinsel uyarılmaya yol açan erotik materyalin, niteliğine göre bireyin tepkisinin ortaya çıktığı görülmüştür. Buna göre, kullanılan erotik materyal yumuşak nitelikte ise (örneğin; çekici çıplak kadın fotoğrafları) saldırganlık azalmaktadır. Ama açık cinsellik içeren materyal (örneğin; cinsel ilişki esnasındaki çiftler) saldırganlığı arttırmaktadır (Şahin 2003).

Algılar

Algı, duyuşal bilginin alınması, yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesi anlamına gelir. Algılamak, içimizde ve dışımızda gelişen olayların farkına varmaktır. Algı sayesinde insanın zihninde, çevresi hakkında bir resim oluşur. Algı, çevremizin fotoğrafını vermez; aksine o andaki tavır ve beklentilerin uygun olanını arar. Burada algının seçiciliği söz konusudur (Dervent 2007).

Tecrübelerle birlikte duyular, algıyı meydana getirir. Alıcılarda oluşan uyarıcıların ancak küçük bir kısmı bilinçli olarak algılanır. Bilinçli olarak algılanan şeyler, nesnel dünyadan gelen uyarıcılar arasında bir seçim yapılması yoluyla gelir (Baumann 1994).

Taraftarın, ihtiyaçlarıyla ve doğal yargılarıyla birlikte algıladığı etkinliklerde tuttuğu takımın, oyunu mutlaka kazanmasını istemesi, hakemin dışarıda kararı verdiği topun içeride olduğu kanısına varmasına neden olabilir. Bu tarz bir algılama, olumsuz duygular taşıdığından saldırganca davranışlar oluşturabilir (Kuru 2000).

Kitle Faktörü

Kitle, rasgele bireyler topluluğunu ifade eder. Bu toplulukta bilinçli kişilik ortadan silinir. Bütün bu birleşmiş fertlerin düşünce ve duyguları tek bir tarafa yönelir. Çoğu zaman geçici fakat açık özellikler gösteren bir kolektif bilinç oluşur (Dervent 2007).

Spor kitlelerinin analizinde, kitlenin genişliğine dikkat çekmektedir. Büyük kalabalıklarda sorumsuzca davranışların ortaya çıkma ihtimalinin daha yüksek, bireyler arasında iletişimin, uyumun çok az ve ilkel olduğunu belirtmektedir. Ona göre kalabalıktakiler, otoriteye karşı koymak için bir takım kurallar ve güç duygusu geliştirirler. Bir çeşit yaralanma olasılığı düşüncesi oluşturur ve sorumluluğun azaltılması yönünde bir eğilim belirlerler. Sporsal alanlarda kitleler, taraftar grupları içerisinde organize olurlar. Taraftar, kalabalığın içinde yer alır. Seyrettiği spor olayındaki koşullar, büyük gürültü ve sıkı sıkıya temas halindeki bir kalabalık, onun davranışlarının yönlenmesindeki en büyük etkidir. Diğer insanlarla beraber olmakta

bir değişiklik, heyecan ve teşvik bulan spor taraftarları için sadece kalabalık kelimesi bile bir mıknatıs görevi üstlenebilir (Koruç ve Bayar 1989).

İnsanlar, toplum içinde medeni davranma normuna karşı gelmemiş olmak için temeldeki tepkisel saldırgan ve bencil doğalarını pek göstermezler ancak bastırılan bu özellikler kalabalıkta açığa çıkar. Buna aracı olan mekanizma ise kimliksizleşmedir (Arkonaç 1998).

Ayrıca kitlenin sürükleyicisi veya önderi durumundaki kişinin rolüne büyük önem verir. Önderli ve öndersiz kitle ayrımı yapar; birincisi doğaçlama, doğal duruma yakındır; ikincisi yapaydır (dağılmasını önleyen engeller vardır), kültürün ürünüdür. Freud, kitlelerde üyelerin şefle ilişkilerinin örgütlenmesini sağlayan dikey eksen ve üyelerin birbirleriyle ilişkilerini ifade eden yatay eksenden söz eder. Bu ilişkilerin sevgi ilişkileri olduğunu iddia eder ve bu durumu şu ifadelerle ispatlamaya çalışır; ilk olarak şefin eşit bir sevgiyle tüm üyeleri sevdiğinin varsayılması, ikinci olarak kitlenin dağılması halinde bir panik yaşanması, üyelerin kendilerini terkedilmiş, yalnızlığa itilmiş hissetmeleri, üçüncü olarak kitle üyelerinin, kitle mensubu olmayanlara karşı düşmanlık, hatta öfke ve kin duymaları (Freud 1998).

Bu ifadeden, “birey içinde bulunduğu kitlenin telkinlerinin saldırgan özellikler taşıması durumunda, kitlenin bir üyesi olarak saldırganca davranışlar sergileyebilir” anlamı çıkarılabilir (Freud 1998).

Çevresel Nedenler

Genelde tek bir çevresel faktör saldırganlığa neden olmaz. Birçok çevresel faktörlerin oluşturduğu bir gerçektir. İnsanda bir anda meydana gelen patlamalar saldırganlığa yol açar. Yapılan işe konsantre olmama, aşırı rahatsızlık, kendini kaybetme, kırgınlık, can sıkıntısı çevresel faktörlerin içinde bulunduğu oluşumlardır ve saldırganlığa yol açar (Şahin ve Kar 1997).

Gürültü, sıcaklık, hava kirliliği, fiziksel stres yapıcılar, bölgesel saldırılar, kişisel yerlere izinsiz girme ve aşırı kalabalık insanlar arası stres yapıcılar olarak çevresel faktörler içinde yer alır ve saldırganlığa neden olurlar. Bu belirtilenler insan

psikolojisi üzerinde yaptıkları etkiler bakımından, günlük insan yaşamında büyük etkiler bırakırlar (Dursunoğlu 1998).

Kişilik

Kişilik, insanları birbirlerinden farklı kılan, kendisi ve çevresindekilere bakış açılarını, onlarla kurabildiği ilişki düzeylerini ve tepkilerini kapsayan çeşitli ortamlarda kendini gösteren bedensel, düşünsel ve ruhsal özelliklerdir. Bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı yapılaşmış bir ilişki biçimidir (Cüceloğlu, 2005).

Freud “Yapısal Kişilik Kuramı” nda kişiliği üç temel birimde ele almıştır: Alt-benlik (id), benlik (ego), üst-benlik (süperego) (Freud 1998).

Alt-benlik: Tamamen haz ilkesine yöneliktir. Kişinin enerji kaynağıdır. Açlık, cinsellik, saldırganlık gibi temel dürtülerle artan gerginliği azaltmak gibi işlevi vardır. Ayıp, günah gibi kavramlar geçerli değildir.

Benlik: İd ile dış dünyanın gerçekleri arasında durur. Bir anlamda kişiliğin icra organıdır. Ego, kişiliğin mantıksal ve bilinç yönüdür.

Üst-benlik: Toplumun ahlaksal yönlerini ifade eden kişilik yönüdür. İd’ den gelen dürtüleri bastırmak, ego’ yu törel amaçlara yönlendirmek ve kusursuz olmaya çalışmak gibi görevleri vardır. Günlük yaşamdaki karşılığı vicdandır (Freud 1998).

Kişiliğin üç birimi doğal olarak birbiriyle çelişki içindedir. İd, “Hemen şimdi isterim” emrini verir. Üst-benlik, “Asla, hiçbir zaman yapamazsın” der. Ego, ikisi arasında bir uzlaşma noktası bulmaya çalışır. Kaygı ve savunma mekanizmaları bu çatışmadan doğar (Cüceloğlu, 2005).

İd saldırganlıktan, öldürmekten zevk alan bir yapıya sahiptir. İnsanlar, bu birimin etkisiyle saldırganca davranışlarda bulunabilir ancak kişinin, içinde yetiştiği ya da bulunduğu çevre onun üst-ben’ liğini (vicdanını) saldırganlık ve şiddet içeren davranışı kabul edilemez biçimde oluşturmuşsa, kişi saldırganlık göstermekten

kendini alıkoyar. Tam tersi durumda ise yaptığı saldırgan davranıştan suçluluk ve kaygı duymaz. Her ülke, her toplum kendi üst-benlerini, içinde yaşadıkları sosyo-kültürel değerlere dayanarak oluşturur. Dolayısıyla sporcu yer aldığı takımın, taraftar içinde bulunduğu grubun, oluşturduğu değerlerin etkisi ile üst-benliğinde saldırganlığa karşı olumlu ya da olumsuz bir tutum geliştirebilir (Cüceloğlu, 2005).

1.5.5. Saldırganlığın Spor Üzerindeki Yansıması

Sporda saldırganlık konusunda düşünce ayrılıklarının bulunmasına karşın spor psikologları arasında varılan bazı düşünce birlikleri de bulunmaktadır (Konter 2003).

Başlangıçta, sporla bağdaşmayan olaylar olarak kabul edilse de saldırganlık ve şiddet olaylarına spor alanlarında rastlamak olasıdır. Hem spor karşılaşmalarına katılan sporcular arasında hem seyirciler arasında saldırganlık içeren davranışlar görülmekte, bu olaylara karışanlar, bu davranışlarını kendilerince haklı, çeşitli gerekçelere dayandırmaktadırlar. Oysaki sporun, insanları ve toplumları birbirine yakınlaştıran sosyalleştirici, temel felsefesi barış, kardeşlik, dostluk olan önemli bir olgu olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Tarihte, olimpiyatlar sırasında savaşımlara ara verildiği bilinmektedir (Özbaydar 1983).

Bugün saldırgan davranış, toplumumuzda tatsız ve olumsuz yargı uyandıran yaygın bir olgudur. Sertlik ve şiddet, anlam olarak birbirinden ayrılamaz şekilde iç içe geçmiş bir durumdadır. Saldırganlığın bu yorumu, bugüne kadar saldırganlık için söylenmiş her şeyi etkilemekte ve elde edilen bulgular saldırganlığın kötü ve kontrol altına alınması gereken bir davranış olduğuna ivedilikle işaret etmektedir. Her ne kadar saldırı, psikolojik yazında geniş şekilde varsayıma dayanan bir anlam, bir yapı olarak anlatılsa da saldırıyı, kullandığı şekliyle, kişinin bir diğerine verdiği bilinçli acı ve zarar olarak anlatabiliriz (Çobanoğlu 1993).

Saldırganlık ve Spor İlişkisi

Sporda saldırganlık, sportif yarışma veya müsabaka esnasında bahsedilen olaya dahil olan öğelerden (sporcu, antrenör, seyirci) bir veya birkaçının psikolojik,

biyolojik yada sosyal faktörlerden etkilenecek, spor dalına özgü belirlenmiş kurallarının dışına çıkarak, karşısındakine zarar vermek yada bir hedefe ulaşmak amacıyla gerçekleştirdiği sözel yada fiziksel eylemler olarak tanımlanabilir.

Sporda saldırganlığın, genellikle engellenmeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu engellenme, başarılı olma, güç kazanma, tanınma, prestij, üstünlük ve egemenlik sağlama gibi güdülerin önlenmesi sonucu oluşur. Eğer böylesi bir engelleyici, karşı bir saldırganlık oluşturursa antrenör ve sporcu engellenmenin kaynağını birlikte tanımlayarak bu durumdan en yüksek yararı sağlamaya çalışmalıdırlar. Saldırgan enerjiyi amaca yönelik kullanmaması sporcunun, enerjisini boşa harcaması demektir (Acet 2005).

Spor açısından, üzerinde durulması gereken iki önemli nokta vardır: Bunlardan birincisi; saldırının hangi amaçla ve kasıtlı yapıldığıyla ilgilidir. İkinci nokta ise; saldırının yöneldiği hedeftir. Spor karşılaşmalarının ve rekabetin yaşandığı şartlar ve seyircisinin izleyici olarak bulunduğu mücadele gerektiren spor karşılaşmalarında, saldırganlığın meydana gelmesi için uygun zemin hazırlanmış demektir. Fakat rakibe zarar veren her davranışı da (darbe) saldırganlık olarak nitelendirmememiz gereklidir. Spor karşılaşmalarındaki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor dalının kurallarıyla, yapılan hareketin taşıdığı niyet ve kasıt belirler (Acet 2005).

Genç takımlarda rakibin davranışına tepki olarak saldırı davranışı sergileme, yetişkin sporculara oranla daha sık görülür. Bunların saldırıları gittikçe amaca yönelik bir araç olarak kullanılır. Bu bilgiye dayanarak, her bir oyuncunun davranışının şartlarını açıkça ortaya koymak, çalıştırıcının görevi olarak kendini gösterir. Spordaki özel kural ve normlar, gündelik hayata ait tecrübelerle karşılaştırılır. Böylece saldırının yanlış yorumlanmasının önceden engellenmesi amaçlanır (Baumann 1994).

Bir grup araştırmada, saldırganlık ögesi yoğun olan sporları yapan bireylerin, spor dışı yaşamlarında daha sıklıkla saldırgan davranışta bulundukları, diğer bir grup araştırmada ise bu sporları yapanların spor dışı yaşamlarında saldırgan davranışları

daha kolaylıkla kontrol ettikleri, dolayısıyla daha az saldırgan davranışlarda bulundukları yönünde bulgular ortaya çıkmaktadır (Eripek 1993).

Farklı araştırmalardan elde edilen farklı sonuçlar birbirleriyle çelişmektedir. Bu çelişkinin kaynağını, araştırmaların incelediği sporcu örneklemini oluşturuyor olabilir. Çalışmalarda eğer daha çok boks, judo, karate gibi branşlarda spor yapanlar kapsamışsa; bu bireyler yaptıkları spor kanalıyla saldırganlıklarını, gerilimlerini boşalttıklarından spor dışı yaşamda daha az saldırgan davranışlar içerisinde olacaklardır. Aksine çalışmalar, hentbol, futbol, basketbol, gibi spor branşlarını kapsamışsa yapılan spor dalında başarının uzun vadeli elde edilmesi, engellenmenin sık yaşanması, seyirci etkisi nedenleriyle bu bireylerin spor dışı yaşamlarında daha saldırgan davranışlar sergileyecekleri sonucu şaşırtıcı olmayacaktır. Dolayısıyla yapılan spor branşının gerilimi, engellenmelerin katartik özelliği burada önem kazanmaktadır (Tiryaki 1996).

Sporda Saldırgan Davranışlar Ne Zaman Ortaya Çıkmaktadır?

Spor ortamında sporcuların sergilediği saldırgan davranışların nedenleri çeşitli olmakla birlikte bunlar beş temel başlık altında toplanabilir (Tiryaki 2000):

- Sporcu veya takımı kaybediyorsa
- Hakem veya hakemleri kötü bir müsabaka yönettikleriyle ilgili bir algısı varsa
- Şaşırmışlarsa
- Herhangi bir fiziksel temas yada sakatlanma sonucu fiziksel olarak acı çekiyorlarsa
- Sporcu kapasitesinin altında oynuyorsa daha saldırgan olmaktadır (Tiryaki 2000).

Bunun dışında yarışmaya ilişkin çeşitli koşullar saldırganlığın az veya çok olmasına neden olabilmektedir. Bunlar (Tiryaki 2000).

- Isı: Isının daha fazla olduğu saatlerde yapılan karşılaşmalarda saldırgan davranışlar artmaktadır.
- Oyundaki skor: İki takım arasındaki skor farkı fazla olduğunda saldırganlık ta en üst noktada olmaktadır. Skor, birbirine en yakın olduğunda saldırganlık ta en alt düzeyde kalmaktadır.
- Kendi sahasında veya rakip sahada oynama: Rakip sahada oynayan takımlar, ev sahibi takımlara göre daha saldırgan oyun sergilemektedirler.
- Karşılaşmanın sonucu: Karşılaşma sonucunda, kaybeden takımlar kazanan takımlara göre daha fazla saldırgan davranışlar sergilemektedirler.
- Ligdeki puan durumu: Ligde, puan açısından daha alt sırada yer alan takımlar, daha üst sıradaki takımlarla oynarken saldırgan davranımlara daha eğilimli olmaktadır.
- Karşılaşmanın evreleri: Karşılaşmanın ilk yarısında görülen saldırgan davranışlar daha az iken, karşılaşmanın ikinci yarısında saldırgan davranışlar artmaktadır. Kaybeden takım, oyunun ortalarında daha saldırgan iken, kazanan takım, oyunun sonlarında daha saldırgan davranışlar göstermektedir (Tiryaki 2000).

Sporda Saldırganlığın Azaltılması

Sporda saldırganlığın ve şiddetin önlenmesine yönelik girişimler için saldırganlığın kökenlerinin bilinmesi; koç, sporcu ve kulüp yöneticilerinin sorumluluk almaları; medya kuruluşlarının saldırganlık yaratacak yayınlardan

kaçınmaları; seyirci, taraftar ve dolayısıyla toplumun fair-play çerçevesinde davranması için eğitilmesi desteklenmesi gibi koşulların sağlanması gereklidir. Sporda saldırganlığı önlemek için aşağıdaki önerileri sunulmuştur:

- Koçlar ve kulüp yöneticileri yarışma öncesinde gerginlik ve saldırganlık yaratacak açıklamalardan kaçınmalı, yapacakları açıklamalar fair play olgusunda odaklanmalıdır,
- Koçlar ve sporcuların gerek kurumsal eğitimlerinde, gerekse antrenmanlarında kurallara uygun davranmayı, mücadelenin saldırganlığa ulaşmamasını vurgulamalıdır,
- Saldırganlığa uygulanan yaptırımlar caydırıcı olmalı, saldırganlığı ödüllendiren koçların çalışma izinleri belli süre için iptal edilmelidir,
- Saldırgan davranışlarla karşılaşan sporcuların hakları korunmalı, yarışma sırasında yada sonrasında itiraz etme hakları olmalıdır,
- Medyanın yayınları saldırganlığı önleyecek biçimde ve sorumluluk bilincinde olmalı, saldırganlık olaylarının olumsuz yönleri vurgulanmalı, bu konuda eğitici yayınlar yapılmalıdır,
- Stadyum ve spor salonlarında saldırganlığı önleyecek (seyirciler arasına engel koymak, trafiği ve park yerini düzenlemek, rahat izleme olanağı sağlamak gibi) önlemler alınmalı, şiddet gösteren seyirciler hemen oradan uzaklaştırılmalıdır,
- Stadyum ve spor salonlarına alkollü, uyuşturucu madde almış seyirciler alınmamalıdır,
- Toplumda fair-play ruhu yaratılmalı ve geliştirilmelidir (Doğan 2005).

Yukarıda dile getirilen önerilerden sonra, Uluslararası Spor Psikolojisi Birliği (ISSP), spor psikologlarının, spordaki şiddet ve saldırgan davranışlarla ilgili yaptıkları araştırmalardan sonra aşağıdaki dokuz öneriyi sunmaktadır (Tiryaki 2000):

- a. Yönetim, kurallara uymanın yaptırımlarını yeniden düzenlemez,
- b. Yönetim, sporculara/takımlara uygun koçluk yapılmasını sağlamalı, spor eğitiminde fair-play üzerinde önemle durulmalıdır,
- c. Yönetim, spor karşılaşmaları öncesinde ve sırasında alkollü içeceklerin içilmesini yasaklamalıdır,
- d. Yönetim, spor tesislerini izleyicilerin gereksinimlerini rahatça karşılayacak biçimde düzenlemelidir,
- e. Medya kuruluşları karşılaşmalarda ortaya çıkabilecek olaylara değil, bunları yalıtmaya yönelmelidir,
- f. Medya kuruluşları sporcuların, koçların, yöneticilerin, hakemlerin ve seyircilerin katıldığı, spordaki saldırganlığı ve şiddeti azaltmaya yönelik kampanyalar yürütmelidir,
- g. Sporcular, koçlar, yöneticiler, spordaki otorite figürleri, medya çalışanları saldırganlığın ortaya çıkış nedenlerini, zararlarını, nasıl ele alınıp kontrol edilebileceğini anlamak için saldırganlık ve şiddetle ilgili çalışma gruplarına (workshop) katılmalıdır,
- ğ. Koçlar, yöneticiler, hakemler ve medya kuruluşları toplumun beğendiği ve istediği davranışları gösteren sporcuları özendirip desteklemeli, düşmanca davrananları cezalandırmalıdır,
- h. Sporcular için saldırgan davranışları azaltmaya yardımcı olacak eğitim programları düzenlemeli, sporcular davranışlarının Sorumluluğunu almalıdır (Tiryaki 2000).

Saldırganlığa Karşı Spor

Toplumda kargaşa, yarın ne olacağı endişesi, gelecekle ilgili kaygılar kişilerde gerginlik meydana getiri. Gerginlik sonucu saldırganlık ve şiddet ortaya çıkar. Saldırganlık, canlıların yaşaması gerekli dürtü olup, biyolojik temeli olan içgüdüsel davranış biçimidir (Balcıoğlu 2003).

Saldırganlığın toplumsal yönü de vardır. Problemlerin çözümünde, saldırgan tavırlarla şiddet arasındaki ilişki her zaman dikkati çekmiş ve tartışmalara konu olmuştur. Saldırgan davranış, başka birisine, kişinin kendisine ve eşyaya olabilir. “Saldırgan Kültür” ve “Şiddet Kültürü” zaman içinde öğrenilerek kazanılır. Şiddet ve saldırgan davranış, şiddet kültürünün ürünü olarak ortaya çıkar. Evde çocuklarını ve karısını döven baba, maç sonunda sevinçten veya kızgınlıktan rasgele ateş eden fanatik, masum insanları öldüren terörist, orman yakan, çarşayı ve sokakları kan gölüne çeviren militan, işkence yapan kişi, şiddet uygulayan, saldırgan davranış sergileyen faillerdir. Kötü, çevreye zarar veren şiddet eylemleri ya da saldırgan davranış, kendini korumaya yönelik değildir ve insanın tabiatındaki saldırganlık içgüdülerinden kaynaklanmaz (Balcıoğlu 2003).

Genelde çocuklar spor yapmayı sürdürmeleri yönünde desteklenmelidir, çünkü çocukların günlük yaşantılarının bir parçası olarak spor yapmaya gereksinimleri vardır. Fiziksel etkinlik olmazsa çoğu, okul ödevlerine yoğunlaşmada güçlük çekerler. Aslında çalışmalar, etkin çocukların daha başarılı olmaya eğilimli olduklarını göstermiştir. Quebec’de yapılan altı yıllık bir çalışma, hafta da fazladan beş saatlik bir fiziksel etkinlik yapan küçük çocukların akademik konularda, olağan programlara uyan çocuklardan çok daha yüksek not aldıklarını bulgulamıştır. Kanada Öncelikler Birliği, günlük beden eğitimine katılan çocukların sınıfa öğrenmeye hazır bir biçimde geldiğini belirtmektedir. Diğerleriyle daha iyi oynamakta, daha az saldırgan davranışlar sergilemekte ve daha gelişkin bireysel sınıf içi davranışları sergilemektedirler (Leblanc ve Dickson 2005).

Günümüzde sosyo-ekonomik ve göç sebebiyle, küreselleşme gibi nedenlerle toplumlarda davranış kalıplarında, kabul edilebilir örneklerde, kargaşa ve kaybolma meydana gelebilir. Böyle bir toplumda yaşayan genç veya kişi, kendisini boşlukta

hisseder, uygun olanı ile olmayanı ayırt edemez. Böyle bir kişinin geleceğe güveni yoktur, mutsuzdur, endişelidir, kaygılıdır, korku içindedir, kin duymaktadır. Patlamaya hazır bomba gibi kişilik yapısı söz konusudur. Böyle bir kişilik kolaylıkla alt kültürlerle kayabilir. Alt kültürün özelliği, kendine özgü kuralları olmasıdır. Bazı alt kültürlerde saldırgan davranış ve şiddet eylemi özendirilir ve onaylanır. Günümüzde spor, yalnızca yarışma amacına yönelik bir aktivasyon değildir. Spor sadece kişinin sağlığını koruyan bir faktör de değildir. Spor, kişinin sağlığını koruyan ve geliştiren veya sağlıklı durumunu devam ettiren hareketler topluluğu olarak dikkatleri çekmektedir. Gelişmiş ülkelerde insanlar sağlığını koruma veya bozulmuş olan sağlığının düzeltilmesi düşüncesi ile spor yapmaya davet edilmektedir (Balcıoğlu 2003).

Son yıllarda spora ilginin artmasının sebebini, biyolojik dengelemeye olan ihtiyaç biçiminde açıklamak mümkündür. Çünkü spor yapan ve yapmayan insanların beden ve ruh kapasitelerinde, zamanla birtakım farklılıklar ortaya çıkmakta ve bu farklılıklar daima spor yapanların lehine gelişmektedir. İnsanın anatomik, fizyolojik ve psikolojik açıdan sağlıklı olması ve gereken durumlarda yedek fiziksel kapasitesini kullana bilmesi için spora ihtiyacı vardır ve bu ihtiyacın karşılanması bir zorunluluktur. Spor, şartlar uygun olduğunda, koruyucu hekimliğin yanı sıra tedavi edici tabipliğin de bir aracı olabilmekte, kişilerin fiziksel ve ruhsal sağlığının düzeltilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır (Balcıoğlu 2003).

Saldırganlık Başarı ve Performansı Yükseltir mi?

Toplumda şiddet ve saldırganlık olaylarıyla iç içe yaşadığımız gibi, bir üst yapı kurumu olarak sporda ve daha özel olarak futbolda şiddet ve saldırganlık olayları hemen hemen her haftaya damgasını vurmaktadır. Sporda şiddet ve saldırganlık olaylarının meydana gelmesinde spor yöneticisi, teknik direktör, antrenör, sporcu, hakem, spor yazarı ve taraftar tutumları ve davranışlarının yanı sıra bu tutum ve davranışları şekillendiren birçok tarihsel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, biyolojik nedenler vardır (Konter 2006).

Silva(1980), saldırganlığın performansı kolaylaştırdığını çünkü saldırganlığın uyarılmışlık düzeyini arttırdığını, dikkatin performansla ilgili olmayan yönlerle (rakibe zarar vermek gibi) kaydığını belirtmektedir.

Sportif saldırganlığın artması performansı daha çok arttırmaktadır. Buna çok fazla uyarılma neden olarak gösterilmektedir çünkü aşırı uyarılmışlık düşmanlık içeren saldırganlığın bir aracıdır. Aynı durum araçsal saldırganlıkta da geçerlidir (Cox 1985). Aşırı uyarılmışlık durumunda kişiler, sinirlilik, sertliğin yanında kayıtsızlık, konsantre olamama ve sakarlık gibi belirtiler de gösterebilirler (Konter 1996).

Sporda şiddet ve saldırganlık olaylarının ortaya çıkışının önemli bir nedeni de bunun performansı veya başarıyı yükselteceğine olan inançtır. Bir çok spor yöneticisi, teknik direktör, antrenör, spor yazarı ve taraftar, agresif sporcu ve agresif takım olmaktan söz etmekte, faullü davranışları özendirmekte, şiddet ve saldırganlık olaylarına karışanları ödüllendirici bir tutum ve davranış sergilemektedir. Toplumda cazgarlık, şiddet ve saldırganlık davranışlarının sonuç verici olduğunu düşünenlerin sayısı az değildir. Bu anlamda şiddet saldırganlık olaylarına göz yumma ve destekleyici tutumlar da şiddet ve saldırganlığın ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır. Sporda saldırganlıkla ilgili bazı araştırmalar sonucu elde edilen puanlarla fauller arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Ancak bundan kesin olarak saldırganlığın başarı ve performansı kolaylaştırdığına ilişkin bir sonuç çıkartmak doğru ve gerçekçi değildir (Konter 2006).

Örneğin; diğer bazı araştırmalarda faullerle ifade edilen saldırgan davranışların, performansla oyunu ilk periyodunda olumlu ve ikinci periyodunda da olumsuz bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur. Saldırganlığın birkaç nedenle bozacağı da ileri sürülebilir (Konter 2006).

- Sporcu dikkatini rakibine zarar vermeye yönlendirdiğinden yerine getirmesi gereken fizik, teknik ve taktik görevler için dikkati azalmaktadır.

- Şiddet ve saldırganlık, sporcunun uyarılma düzeyini normalin üzerine çekerek aşırı stres, motivasyon, enerji kayıpları, yorgunluk, sakatlık, hedeflerden sapma, düşünceleri olumsuzla kaydırma problemlerine yol açabilir.

İlgililer açık, amaçlı ve düşmanca saldırganlığı ifade edebilen agresiflik yerine atılğan, girişken ve mücadeleci davranışları teşvik edici olmalı, spor kulüpleri alt yapıları, ilkokul öncesi ve ilkokul programlarında bu konuların eğitim-öğretimine daha çok yatırım yapılmalıdır. “Ne Ekersen Onu Biçersin” (Konter 2006).

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada kullanılan veri toplama teknikleri, verilerin analiz yöntemleri ve evren açıklanmıştır.

2.1. Araçların Yöntemi

Bu araştırmada spor yapan ve spor yapmayan orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlık olgusuna etkisini ölçmeye yönelik tarama yöntemi kullanılmıştır.

Tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışındı. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar 1998).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma evrenini 2007-2008 eğitim ve öğretim yılında Kastamonu il merkezinde bulunan orta öğretim okullarında öğrenim gören 600 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Kastamonu il merkezinde bulunan altı farklı orta öğretim kurumunda eğitim gören 150'si (% 25) erkek, 150'si (%25) bayan spor yapan, 150'si (% 25) erkek, 150'si (%25) bayan sedanter olmak üzere toplam 600 öğrenci oluşturmaktadır. Spor yapan denekleri de 150'si (% 50) takım sporlarında (futbol, basketbol, hentbol), 150'si (% 50) ferdi sporlarda (yüzme, taekwando, masa tenisi) faaliyet gösteren öğrenciler oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada saldırganlığı ölçmek için İpek İlter KİPER (1984) tarafından güvenilirliği geliştirilmiş olan, 30 maddeden oluşan saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Soru ve cevap formundan önce deneklere gerekli açıklamaların

yapıldığı bölüm ve demografik özelliklerinin belirlendiği soru kâğıdı kullanılmıştır. Demografik özellikleri gösteren bölüm deneğin fiziksel karakteristiklerine, yapmış olduğu spor branşı, kaç yıldır yaptığı, ailesinin aylık geliri, ailedeki çocuk sayısı, baba ve annenin eğitim düzeyleri, ailede kardeşler arasında ayrımlar yapıyor mu?, kendine güven, kültürel ve sosyal etkinliklere katılıyor mu? Ve ne tür TV programlarından hoşlandığına ilişkin bilgi almayı amaçlayan 14 soruyu içermektedir. Envanter yıkıcı saldırganlık, atılgan saldırganlık ve edilgen saldırganlık olmak üzere 10’ar soruluk 3 alt bölümden oluşmaktadır.

Soru ve yanıtların olduğu bu bölümde sorular üçer üçer, en son üç soruda ise birer birer yerleştirilmiştir. Deneklerden envanteri “ bana hiç uymuyor” -3 ve “bana çok uyuyor” +3 olmak üzere yedi basamaklı likert tipi ölçekle cevaplamaları istenmiştir. Envanterdeki her soruya “ bana hiç uymuyor” biçiminde yanıt veren deneğin, her bir alt testten -30’ar, “bana çok uyuyor” biçiminde yanıt veren deneğin ise her bir alt testten + 30’ar puan alması gerekmektedir. İstatistiksel olarak – puanların oldukları gibi kullanılamayacakları açıkça görüldüğünden, ayrıca 0 sayısının istatistiksel çözümlemede sorun yaratacağı anlaşıldığından, 0 sayısını gidermek amacıyla her puana 31 sayı eklenmiştir. Böylece, her bir alt testten alınan puanlar en düşük rakamla 1, en yüksek 61 puan haline dönüştürülmüştür.

-30	-20	-10	0	+10	+20	+30
31	31	31	31	31	31	31
1	11	21	31	41	51	61

2.4. İstatistiki Analiz

Verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmış değerlerin bulunmasında SPSS 10.0 istatistik paket program kullanılmıştır. Normallik sınamasına göre, normal dağılım gösteren veriler için parametrik testlerden bağımsız gruplarda t testi ve One

– Way ANOVA, normal dağılım göstermeyen veriler için nonparametrik testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri kullanılmıştır. Varyans homojenliğine göre ise Post Hoc Multiple Comparisons testlerinden Tamhane ve Tukey testleri kullanılmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenler için frekans ve % hesaplamaları yapılmıştır. Saldırganlık alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için pearson correlation katsayısı hesaplanmıştır. Bu çalışmada hata düzeyi 0.05 ve 0,01 olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 3.1. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık, atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen verilerin normallik sınaması.

Değişkenler	N	Ortalama	Std. sapma	Z	P
Yıkıcı Saldırganlık	600	68,90	8,85	1,874	0,002
Atılğan Saldırganlık	600	63,42	10,05	1,090	0,186
Edilgen saldırganlık	600	57,26	11,83	1,148	0,144
Saldırganlık	600	66,18	24,00	0,753	0,621

Çizelge 3.1. e göre saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutlarının P değeri 0.05’den büyüktür. Yani bu değişkenler normal dağılıma uymaktadır. Yıkıcı saldırganlık alt boyutu P değeri 0,05’ den küçüktür. Dolayısıyla bu değişken normal dağılıma uymamaktadır. Normal dağılıma uyan değişkenlerin analizinde parametrik, normal dağılıma uymayan değişkenin analizinde ise parametrik olmayan testler kullanılacaktır.

Çizelge 3.2. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanların cinsiyetler bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. sapma	Ortalamalar arası fark	t	P
Atılğan Saldırganlık	Erkek	300	62,13	9,87	-2,57	-3,159	0,002*
	Bayan	300	64,71	10,09			
Edilgen saldırganlık	Erkek	300	55,96	11,91	-2,62	-2,724	0,007*
	Bayan	300	58,57	11,62			
Saldırganlık	Erkek	300	64,91	23,12	-2,53	-1,292	0,197
	Bayan	300	67,44	24,83			

*P<0,05

Çizelge 3.2. incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık ve edilgen saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar cinsiyetler bakımından incelendiğinde bayan ve erkek denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (P<0,05). Bu karşılaştırmalarda bayanların atılğan saldırganlık ve edilgen saldırganlık puanlarının ortalamaları erkeklerinkinden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Saldırganlık için elde edilen puanın cinsiyetler bakımından karşılaştırılmasında ise bayan ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05).

Çizelge 3.3. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanın cinsiyetler bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra ortalamaları	Mann-Whitney U	Z	P
Yıkıcı Saldırganlık	Erkek	300	301,43	44721,000	-0,132	0,895
	Bayan	300	299,57			

Çizelge 3.3 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanın cinsiyetler bakımından incelenmesinde bayan ve erkek denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Çizelge 3.4. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanların spor branşları bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler		Kareler toplamı	Ortalama kare	F	P
Atılğan Saldırganlık	Gruplar arası	405,920	81,184	0,936	0,458
Edilgen saldırganlık	Gruplar arası	870,230	174,046	1,438	0,211
Saldırganlık	Gruplar arası	2993,577	598,715	1,245	0,288

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar spor branşları bakımından incelendiğinde basketbol, hentbol, futbol, masa tenisi, yüzme ve teakwando branşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.5. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanların spor branşları bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler	Branşlar	N	Sıra ortalamaları	Ki-Kare	df	P
Yıkıcı saldırganlık	Basketbol	50	149,93	5,237	5	0,388
	Hentbol	50	163,49			
	Futbol	50	162,27			
	Masa tenisi	50	135,03			
	Yüzme	50	156,18			
	Tekwando	50	136,10			

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar spor branşları bakımından incelendiğinde basketbol, hentbol, futbol, masa tenisi, yüzme ve teakwando branşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.6. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutlarının spor yapanlar ve yapmayanlar bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler		N	Ortalama	Std. sapma	Ortalama arası fark	t	P
Atılğan Saldırganlık	Spor yapanlar	300	63,78	9,31	0,72	0,877	0,381
	Spor yapmayanlar	300	63,06	10,75			
Edilgen saldırganlık	Spor yapanlar	300	55,97	11,04	-2,59	-2,696	0,007*
	Spor yapmayanlar	300	58,56	12,45			
Saldırganlık	Spor yapanlar	300	64,66	21,97	-3,04	-1,555	0,121
	Spor yapmayanlar	300	67,70	25,82			

* $P<0,05$

Çizelge 3.6 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin edilgen saldırganlık alt boyutu, spor yapanlar ve yapmayanlar bakımından incelendiğinde spor yapmayanların edilgen saldırganlık puanları spor yapanların edilgen saldırganlık puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($P<0,05$). Atılğan saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen puanların spor yapan ve yapmayanlar bakımından karşılaştırılmasında ise spor yapanlarla spor yapmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Çizelge 3.7. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutunun spor yapanlar ve spor yapmayanlar bakımından karşılaştırılması.

	Cinsiyet	N	Sıra ortalamaları	Mann-Whitney U	Z	P
Yıkıcı Saldırganlık	Spor yapanlar	300	315,83	40402,000	-2,168	0,030*
	Spor yapmayanlar	300	285,17			

*P<0,05

Çizelge 3.7 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu, spor yapan ve spor yapmayanlar bakımından incelendiğinde spor yapanların yıkıcı saldırganlık puanları spor yapmayanların yıkıcı saldırganlık puanlarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur (P<0,05).

Çizelge 3.8. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutlarının takım sporları ve ferdi sporlar bakımından karşılaştırılması.

	Değişkenler	N	Ortalama	Std. sapma	Ortalamalar arası fark	t	P
Atılğan Saldırganlık	Takım sporu yapanlar	150	64,60	9,56	1,64	1,529	0,127
	Ferdi spor yapanlar	150	62,96	9,01			
Edilgen saldırganlık	Takım sporu yapanlar	150	56,73	11,14	1,53	1,198	0,232
	Ferdi spor yapanlar	150	55,21	10,93			
Saldırganlık	Takım sporu yapanlar	150	66,01	22,32	2,71	1,070	0,286
	Ferdi spor yapanlar	150	63,30	21,61			

*P<0,05

Çizelge 3.8 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları, takım sporları ve ferdi sporlar bakımından incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05).

Çizelge 3.9. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutunun takım sporları ve ferdi sporlar bakımından karşılaştırılması.

	Cinsiyet	N	Sıra ortalamaları	Mann-Whitney U	Z	P
Yıkıcı Saldırganlık	Takım sporu yapanlar	150	158,56	10040,500	-1,612	0,107
	Ferdi spor yapanlar	150	142,44			

*P<0,05

Çizelge 3.9 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu, takım sporları ve ferdi sporlar bakımından incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (P<0,05).

Çizelge 3.10. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanların gelir seviyesi bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler		Kareler toplamı	Ortalama kare	F	P
Atılğan Saldırganlık	Gruplar arası	701,624	175,406	1,745	0,139
Edilgen saldırganlık	Gruplar arası	164,769	41,192	0,293	0,882
Saldırganlık	Gruplar arası	1597,844	399,461	0,692	0,598

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar gelir seviyesi bakımından incelendiğinde aylık geliri 250-300, 301-350, 351-400, 401-450 ve 451' den daha fazla olan ailelerin çocukları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05) (Çizelge 3.10).

Çizelge 3.11. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanların gelir seviyesi bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler	Gelir seviyesi	N	Sıra ortalamaları	Ki-Kare	df	P
Yıkıcı saldırganlık	250-300	65	309,72	1,004	4	0,909
	301-350	276	303,05			
	351-400	156	291,50			
	401-450	69	294,53			
	451'den daha fazla	34	315,57			

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar gelir seviyesi bakımından incelendiğinde aylık geliri 250-300, 301-350, 351-400, 401-450 ve 451' den daha fazla olan ailelerin çocukları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.11).

Çizelge 3.12. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanların kardeş sayısı bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler		Kareler toplamı	Ortalama kare	F	P
Atılğan Saldırganlık	Gruplar arası	155,921	38,980	0,384	0,820
Edilgen saldırganlık	Gruplar arası	720,224	180,056	1,290	0,273
Saldırganlık	Gruplar arası	2850,456	712,614	1,239	0,293

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar kardeş sayısı bakımından incelendiğinde kardeş sayısı 1, 2, 3, 4 ve 5 olan denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.12).

Çizelge 3.13. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanların kardeş sayısı bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler	Kardeş sayısı	N	Sıra ortalamaları	Ki-Kare	df	P
Yıkıcı saldırganlık	kardeş sayısı 1 olanlar	65	300,68	3,499	4	0,478
	kardeş sayısı 2 olanlar	276	301,59			
	kardeş sayısı 3 olanlar	156	304,50			
	kardeş sayısı 4 olanlar	68	269,79			
	kardeş sayısı 5 olanlar	35	333,44			

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar kardeş sayısı bakımından incelendiğinde kardeş sayısı 1, 2, 3, 4 ve 5 olan denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.13).

Çizelge 3.14. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanların sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre karşılaştırılması.

Değişkenler	Sosyal etkinliklere katılma durumu	N	Ortalama	Std. sapma	Ortalama malar arası fark	t	P
Atılğan Saldırganlık	Evet	376	63,64	9,97	0,58	0,681	0,496
	Hayır	224	63,06	10,20			
Edilgen saldırganlık	Evet	376	56,72	11,74	-1,45	1,455	0,146
	Hayır	224	58,17	11,94			
Saldırganlık	Evet	376	66,85	23,61	1,80	0,889	0,374
	Hayır	224	65,05	24,66			

Çizelge 3.14 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık ve edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre incelendiğinde evet ve hayır cevabını veren denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Çizelge 3.15. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanların sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre karşılaştırılması.

Değişkenler	Sosyal etkinliklere katılma durumu	N	Sıra ortalamaları	Mann-Whitney U	Z	P
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	376	324,22	33195,000	-4,345	0,000*
	Hayır	224	260,69			

* $P<0,05$

Çizelge 3.15 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanın sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre incelenmesinde evet ve hayır cevabını veren denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda sosyal etkinliklere katılanların yıkıcı saldırganlık puanları sosyal etkinliklere katılmayanların yıkıcı saldırganlık puanlarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Çizelge 3.16. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanların televizyon programları bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler		Kareler toplamı	Ortalama kare	F	P
Atılğan Saldırganlık	Gruplar arası	263,359	65,840	0,650	0,627
Edilgen saldırganlık	Gruplar arası	728,912	182,228	1,305	0,267
Saldırganlık	Gruplar arası	1638,782	409,696	0,710	0,586

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar televizyon programları bakımından incelendiğinde deneklerin izlemiş oldukları drama, macera, komedi, korku ve diğer televizyon programları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.16).

Çizelge 3.17. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanların televizyon programları bakımından karşılaştırılması

Değişkenler	Televizyon programları	N	Sıra ortalamaları	Pearson Ki-Kare	df	P
Yıkıcı saldırganlık	Drama	21	280,79	1,438	4	0,765
	Macera	141	301,04			
	Komedi	212	311,93			
	Korku	146	291,89			
	Diğer	80	290,15			

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar televizyon programları bakımından incelendiğinde deneklerin izlemiş oldukları drama, macera, komedi, korku ve diğer televizyon programları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 3.17).

Çizelge 3.18. Araştırmaya katılan deneklerin spor türü ile kendi ve karşı cins üzerine olumlu etki yapması arasındaki ilişkiyi gösterir tablo.

		Kendi ve karşı cins üzerindeki olumlu etki		Pearson Ki-Kare	P
		Evet	Hayır		
Spor türü	Takım sporları	135	15	0,036	0,850
	Ferdi sporlar	134	16		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde hesaplanan ki-kare değerinin 0,036 olduğu ve buna ilişkin P değerinin 0,850 olarak hesaplandığı görülür. $P>0,05$ olduğundan araştırmaya katılan deneklerin spor türü ile kendi ve karşı cins üzerine olumlu etki

yapması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Çizelge3.18).

Çizelge 3.19. Araştırmaya katılan deneklerin spor türü ile gelecekteki beklentileri gerçekleştirmeye inanma arasındaki ilişkiyi gösterir çizelge..

		Gelecekteki beklentileri gerçekleştirmeye inanma		Pearson Ki- Kare	P
		Evet	Hayır		
Spor türü	Takım sporları	142	8	1,766	0,184
	Ferdi sporlar	136	14		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde hesaplanan ki-kare değerinin 1,766 olduğu ve buna ilişkin P değerinin 0,850 olarak hesaplandığı görülür. $P>0,05$ olduğundan araştırmaya katılan deneklerin spor türü ile gelecekteki beklentileri gerçekleştirmeye inanma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Çizelge 3.19).

Çizelge 3.20. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık alt boyutları arasındaki ilişki.

Değişkenler		Atılğan saldırganlık	Edilgen saldırganlık	Saldırganlık
Yıkıcı saldırganlık	R	0,440	0,204	0,571
	P	0,000*	0,000*	0,000*
	N	600	600	600
Atılğan saldırganlık	R		0,567	0,764
	P		0,000*	0,000*
	N		600	600
Edilgen saldırganlık	R			0,696
	P			0,000*
	N			600

* $P<0,01$

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin yıkıcı saldırganlık, atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık boyutları arasında aynı yönde paralel bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($P<0,01$) (Çizelge 3.20).

Çizelge 3.21. Araştırmaya katılan deneklerin cinsiyet, spor yapma durumu, spor türü, spor branşları, spor yaşı, kardeş sayısı, gelir seviyesi, babanın eğitim durumu, annenin eğitim durumu ve anne ve babanın kardeşler arasında ayırım yapma durumu değişkenlerinin frekans ve % dağılımları.

	Değişkenler	f	%
Cinsiyet	Bayan	300	50,0
	Erkek	300	50,0
Spor yapma durumu	Spor yapanlar	300	50,0
	Spor yapmayanlar	300	50,0
Spor türü	Takım sporları	150	50,0
	Ferdi sporlar	150	50,0
Spor branşları	Basketbol	50	8,3
	Hentbol	50	8,3
	Futbol	50	8,3
	Masatenisi	50	8,3
	Yüzme	50	8,3
	Tekwando	50	8,3
Spor yaşı	1 yıl ve 3 yıldan az	103	17,2
	3 yıl ve 5 yıldan az	74	12,3
	5 yıl ve 8 yıldan az	70	11,7
	8 yıl ve 10 yıldan az	46	7,7
	10 yıl ve 20 yıldan az	7	1,2
Kardeş sayısı	Kardeş sayısı 1 olanlar	65	10,8
	Kardeş sayısı 2 olanlar	276	46,0
	Kardeş sayısı 3 olanlar	156	26,0
	Kardeş sayısı 4 olanlar	68	11,3
	Kardeş sayısı 5 olanlar	35	5,8
Gelir seviyesi	250-300	65	10,8
	301-350	276	46,0
	351-400	156	26,0
	401-450	69	11,5
	451'den daha fazla	34	5,7
Babanın eğitim durumu	İlkokul mezunu	141	23,5
	Ortaokul mezunu	104	17,3
	Lise mezunu	174	29,0
	Yüksekokul veya üniversite mezunu	170	28,3
	Diğer	11	1,8
Annenin eğitim durumu	İlkokul mezunu	268	44,7
	Ortaokul mezunu	112	18,7
	Lise mezunu	122	20,3
	Yüksekokul veya üniversite mezunu	86	14,3
	Diğer	12	2,0
Anne ve babanın kardeşler arasında ayırım yapma durumu	Evet kardeşimi (kardeşlerimi)benden çok severler	25	4,2
	Evet beni kardeşimden daha çok severler	12	2,0
	Hayır,ayırım yapmazlar	563	93,8

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma ortaöğretimde öğrenim gören öğrencilerden, spor yapan ve spor yapmayan öğrenciler arasındaki saldırganlık ve sporun saldırganlık üzerindeki etkisini görmek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmada; atılgan, edilgen, yıkıcı saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları, spor yapanlar ve spor yapmayanlar, takım sporu ve bireysel spor yapanlar, cinsiyet, kardeş sayısı, gelir seviyesi, sosyal etkinliklere katılma, televizyon programları açısından incelenmiştir. Bunun yanında spor türü ile deneğin kendi ve karşı cins üzerindeki olumlu etkisi, gelecek beklentisi irdelenmiştir.

Araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık, atılgan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen puanlar incelendiğinde atılgan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık puanlarının normal dağılıma uyduğu, yıkıcı saldırganlık puanlarının ise uymadığı görülmüştür.

Çizelge 2.2. incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılgan saldırganlık ve edilgen saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar cinsiyetler bakımından incelendiğinde bayan ve erkek denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda bayanların atılgan saldırganlık ve edilgen saldırganlık puanlarının ortalamaları erkeklerinkinden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Saldırganlık için elde edilen puanın cinsiyetler bakımından karşılaştırılmasında ise bayan ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Çizelge 2.3. incelendiğindeyse, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanın cinsiyetler bakımından incelenmesinde bayan ve erkek denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Araştırmaya katılan deneklerin genel saldırganlık ve yıkıcı saldırganlık alt boyutları için yapılan incelemede, bayan ve erkek denekler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Bayan ve erkek deneklerin puanları genel saldırganlık ve yıkıcı saldırganlık bakımından incelendiğinde, bayan ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiş, genel saldırganlık için bayanların puanlarının daha yüksek olduğu; yıkıcı saldırganlık için ise, belirgin bir fark olmamakla birlikte erkek puanlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Scharf (2000), saldırganlığın cinsiyete göre farklılıkları tespit etmek amacıyla 129 lise öğrencisinden oluşan örneklem üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonunda, sözel saldırganlığın cinsiyete göre bir farklılık göstermediği, fiziksel saldırganlığın ise erkekler tarafından daha çok kullanıldığı bulunmuştur. Ayrıca, saldırgan sözcüklerin problem çözmek için strateji gereği kullanıldığı tespit edilmiştir.

Giles ve Heyman (2005) ergenlerde cinsiyet ve saldırganlık eğilimi ilişkisini inceledikleri çalışmada, 21 erkek ve 20 kız olmak üzere toplam 41 kişilik örneklem grubu üzerinde çalışmışlar, erkek öğrencilerin saldırganlık puanlarının kız öğrencilerin saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu, erkeklerin kızlara göre daha fazla saldırgan davranış gösterme eğilimine sahip oldukları bulgularını elde etmişlerdir.

Kopper ve Epperson (1996) saldırganlık, cinsiyet, cinsiyet rolü ve depresyon ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmada cinsiyetin öfkenin bastırılması ile ilişkili olmadığı, saldırganlığın dışa vurumu ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Buna göre kadınsı cinsel rol saldırganlığın dışa vurumu ile negatif, kontrol etme ile pozitif ilişkilidir. Erkeksi cinsel rol ise, saldırganlığın dışa vurumu ile pozitif, kontrol etme ile negatif ilişkili bulunmuştur.

Yapılan bir başka araştırmada; kızlarda daha çok sözel, erkeklerde ise fiziksel saldırganlık görölmektedir Soykan (1993). Ayrıca, var olan toplum yapılarında erkeklerin atılgan ve saldırgan olarak, kızların ise bunun tam tersi olarak yetiştirilmelerine önem verilmektedir. Toplumsallaşma sürecinde erkekler rekabetçi ve saldırgan kişilik özelliklerine kızlara oranla daha yüksek bir düzeyde sahip olmaktadır (Steinberg 1993).

Tiryaki 1996'nın yapmış olduğu araştırmada; bayan ve erkek deneklerin yıkıcı saldırganlık alt boyutu ortalama puanları arasında bir farklılık görölmektedir. Erkek deneklerin atılgan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık puanları birbirine yakın olmasına rağmen yıkıcı saldırganlık ortalama puanları bayan deneklerden daha yüksektir.

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin edilgen saldırganlık alt boyutu, spor yapanlar ve yapmayanlar bakımından incelendiğinde spor yapmayanların edilgen saldırganlık puanları spor yapanların edilgen saldırganlık puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($P<0,05$). Atılgan saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen puanların spor yapan ve yapmayanlar bakımından karşılaştırılmasında ise spor yapanlarla spor yapmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.6.).

Çizelge 2.7. incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu, spor yapan ve spor yapmayanlar bakımından incelendiğinde spor yapanların yıkıcı saldırganlık puanları spor yapmayanların yıkıcı saldırganlık puanlarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur ($P<0,05$).

Araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin edilgen saldırganlık ve yıkıcı saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar incelendiğinde, edilgen saldırganlık alt boyutu için spor

yapmayanların ortalama puanları spor yapanlara göre daha yüksek, yıkıcı saldırganlık alt boyutu için ise spor yapanların ortalama puanları spor yapmayanlara göre daha yüksek değerler göstermiştir. Edilgen saldırganlık alt boyutu için spor yapmayanların, yıkıcı saldırganlık için ise spor yapanların puanları anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Atılgan saldırganlık puanları incelendiğinde ortalamalar arası fark spor yapanlar lehine 0,72 olarak bulunmasına karşın istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Çobanoğlu (1993), Beden Eğitimi ve Spor bölümündeki sporcu öğrenciler ile diğer bölümlerdeki sporcu olmayan öğrencileri karşılaştırmıştır. Bulgulara göre; Sporcu erkeklerin sporcu olmayan erkeklere göre saldırganlık eğilimlerinin anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra sporcu kızlarla sporcu olmayan kızlar arasında ise saldırganlık eğilimleri bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sporcu erkek ile sporcu kızların saldırganlık eğilimleri ile sporcu olmayan kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık eğilimleri arasında da anlamlı bir fark elde edilmemiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; spor yapmayanların genel saldırganlık puanları spor yapanlara göre daha yüksektir. Genel saldırganlık için spor yapanlarla spor yapmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu söylenemez.

Spor ve saldırganlık konusunda Tiryaki (1996) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada spor yapma ve saldırganlık ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla spor yapan ve yapmayan bireylerin saldırganlıkları karşılaştırılmış ve spor yapanların yapmayanlara göre daha saldırgan olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları, takım sporları ve ferdi sporlar bakımından incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.8.).

Çizelge 2.9. incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu, takım sporları ve ferdi sporlar bakımından incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P<0,05$).

Karakaya 2002 nin araştırmasına göre de; takım ve ferdi sporlar yapanların genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Bilge (1990), sporcuların psikolojik ihtiyaçlarını incelediği araştırmasında milli Sporcularla, sporcu olmayanların saldırganlık ihtiyaçları arasında anlamlı fark olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca takım sporcularının saldırganlık ihtiyaçları, bireysel sporcularınkinden anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Nixon (1997), kolej öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, kolej öğrencilerinin sportif tutumlarını ve fiziksel saldırganlık eğilimlerini araştırmıştır. İstatistiksel olarak incelendiğinde takım sporu yapan atletlerin, bireysel spor yapanlardan, erkek atletlerin de birisine zarar verme eğiliminin bayanlardan önemli derecede daha yüksek fiziksel saldırganlık eğiliminde oldukları görülmüştür.

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar gelir seviyesi bakımından incelendiğinde aylık geliri 250-300, 301-350, 351-400, 401-450 ve 451' den daha fazla olan ailelerin çocukları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.10).

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar gelir seviyesi bakımından incelendiğinde aylık geliri 250-300, 301-350, 351-400, 401-450 ve 451' den daha fazla olan ailelerin çocukları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.11).

Baygöl (1997), ergenlerin öfke duygusunu nasıl yasadıklarını ve sürekli öfke ve öfke kontrol, öfke dışa ve öfke içte biçimlerinden hangilerini daha sıklıkla kullandıklarını ve bunlar üzerinde cinsiyetin, gelir düzeyinin, ana-baba eğitim durumunun, kardeş sayısının ve annenin çalışıyor olmasının herhangi bir etkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın örneklemini, Bursa il merkezinde bulunan liselerinden seçilen 15 yaşındaki 110 erkek ergen ve ilköğretim okullarından seçilmiş 14 yaşındaki 110 kız ergenden oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda, cinsiyet ile öfke puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Gelir düzeyine göre bakıldığında ise, yüksek gelir grubuna mensup ergenlerin öfkelerini daha çok dışa vurdukları bulunmuştur. Son olarak, ebeveyn eğitim durumuna göre bakıldığında, annesi ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olan ergenlerin öfkelerini daha çok dışa vurdukları; babanın eğitim durumuna göre bakıldığında ise, babaları ilköğretim mezunu olan ergenlerin öfkelerini daha çok içte tuttukları sonucuna ulaşılmıştır.

Ürküt (1988), üniversite öğrencilerinin saldırganlık tepkilerini sosyoekonomik düzeylerine ve cinsiyetlerine göre karşılaştırmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, sos yo-ekonomik gruplar arasında saldırganlığın yönü ve türü bakımından farklılık olmadığı ortaya konmuştur.

Hatunoglu (1994), ana baba tutumları ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre saldırganlık ve ana baba tutumlarının, saldırganlık ve sos yo-ekonomik düzeyin birbirinden bağımsız değil birbirini etkilediği bulunurken, saldırganlık ve cinsiyetin birbirinden bağımsız olduğu bulunmuştur.

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar kardeş sayısı bakımından incelendiğinde kardeş sayısı 1, 2, 3, 4 ve 5 olan denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.12.).

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar kardeş sayısı bakımından incelendiğinde kardeş sayısı 1, 2, 3, 4 ve 5 olan denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.13.).

Duncan (1999), anne-baba öğrenim düzeyinin kardeşler arasında saldırganlık düzeyini farklılaştırmadığı bulgusunu elde etmiştir. Yine aynı araştırmada, öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi ve kardeş çifti türü açısından saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıkların bulunmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Çizelge 2.14. incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık ve edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre incelendiğinde evet ve hayır cevabını veren denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanın sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre incelenmesinde evet ve hayır cevabını veren denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda sosyal etkinliklere katılanların yıkıcı saldırganlık puanları sosyal etkinliklere katılmayanların yıkıcı saldırganlık puanlarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. (Çizelge 2.15.).

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin atılğan saldırganlık, edilgen saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları için elde edilen puanlar televizyon programları bakımından incelendiğinde deneklerin izlemiş oldukları drama, macera, komedi, korku ve diğer televizyon programları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.16.).

Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık durumlarına ilişkin yıkıcı saldırganlık alt boyutu için elde edilen puanlar televizyon programları bakımından incelendiğinde deneklerin izlemiş oldukları drama, macera, komedi, korku ve diğer televizyon programları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Çizelge 2.17.).

İki grup öğrencinin yaşlarına göre saldırganlık içeren TV program izleme tercihleri karşılaştırılmıştır. Buna göre dokuz yaşındaki erkek çocukların şiddet içeren program izleme tercihlerinin, 19 yasındakilere kıyasla saldırgan davranışlarla daha fazla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuç, yaşla birlikte saldırganlık eğilimin azalabileceğini göstermektedir (Atkinson ve ark. 1996).

Çizelge 2.18. incelendiğinde hesaplanan ki-kare değerinin 0,036 olduğu ve buna ilişkin P değerinin 0,850 olarak hesaplandığı görülür. $P>0,05$ olduğundan araştırmaya katılan deneklerin spor türü ile kendi ve karşı cins üzerine olumlu etki yapması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Çizelge 2.19. incelendiğinde hesaplanan ki-kare değerinin 1,766 olduğu ve buna ilişkin P değerinin 0,850 olarak hesaplandığı görülür. $P>0,05$ olduğundan araştırmaya katılan deneklerin spor türü ile gelecekteki beklentileri gerçekleştirmeye inanma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Andrew ve Hollanda (1995) saldırgan içerikli ve saldırgan içerikli olmayan sporlarla uğrasan ve sporla hiç uğraşmayan ortaöğretim öğrencilerinin cinsel rol

yönelimlerini ve kadınlara karşı tutumlarını karşılaştırmışlardır. Sporla uğrasan ve uğraşmayanlar arasında gösterilen tutum bakımından anlamlı fark bulunmuştur.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlık üzerine etkisini ölçmek amacı ile yapılan çalışma sonucunda; spor yıkıcı saldırganlık düzeyini artırabilmekte, buna karşın edilgen saldırganlık düzeylerini azaltabildiği söylenebilir.

Öneriler ;

- Mücadele sporları ile takım sporları veya diğer branşlarla kontrol grupları oluşturularak benzer çalışmalar yapılması,
- Ortaöğretim kurumlarında görevli öğretmenlerin, antrenörlerin öğrencilere ve sporculara örnek davranışlar sergilemeleri, kazanma hırsıyla öğrencileri saldırganlığa itecek davranışlardan kaçınmaları,
- Günümüzde saldırgan davranışların artması nedeniyle, benzer bir çalışmanın ilköğretim öğrencileri üzerinde de yapılması gerektiği kanaatindeyiz.
- Fair Play anlayışıyla mücadele eden sporcuların, beden eğitimi öğretmeni ve okul idaresi tarafından takdir edilmesi,
- Spor ortamında bulunan herkesin saldırgan davranışlardan uzak durmaları
- Saldırgan davranışları önlemek için Milli Eğitim Bakanlığı'nın faaliyet programında yer alan spor müsabakalarını, tüm öğrencileri birbirleriyle kaynaştırmaya, dostluk ve kardeşlik duyguları içinde yapılması gereken bir aktivite haline dönüştürülmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

6. ÖZET

T.C

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Spor Yapan ve Spor Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi

Serkan Yıldız

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mehibe Akandere

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi/Konya-2009

Bu araştırmada, spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlık olgusuna etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırmada spor yapan ve spor yapmayan orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlık olgusuna etkisini ölçmeye yönelik tarama yöntemi kullanılmıştır. Saldırganlığı ölçmek için İpek İlater KİPER tarafından güvenilirliği geliştirilmiş olan, 30 maddeden oluşan saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Bu envanter, 2007-2008 eğitim ve öğretim yılında Kastamonu il merkezinde bulunan orta öğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerden; 300'ü spor yapan ve 300'ü sedanter toplam 600 öğrenci üzerinde uygulanmıştır.

Araştırma bulgularında; bayanların atılğan ve edilgen saldırganlık puanları erkeklere göre önemli düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). Yıkıcı saldırganlık ve saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Spor yapmayanların edilgen saldırganlık puanları spor yapanlara ve spor yapanların yıkıcı saldırganlık puanları ise spor yapmayanlara göre istatistiksel manada yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). Atılğan saldırganlık ve saldırganlık puanlarında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Atılğan, edilgen, yıkıcı saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen puanların sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre karşılaştırılması sonucunda; yıkıcı saldırganlık bakımından sosyal etkinliğe katılanların puanı katılmayanlara göre anlamlı derecede yüksek çıkmıştır ($p<0.05$). Diğer saldırganlık düzeylerinde bir fark bulunamamıştır. Deneklerin, atılğan, edilgen, yıkıcı saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen puanlarının; gelir seviyesi, kardeş sayısı, televizyon programları bakımından incelendiğinde istatistiksel olarak bir farklılık tespit edilememiştir. Araştırmaya katılan deneklerin saldırganlık alt boyutları arasında aynı yönde paralel bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 10.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Normallik sınamasına göre, normal dağılım gösteren veriler için parametrik testlerden bağımsız gruplarda t testi ve One – Way ANOVA, normal dağılım göstermeyen veriler için nonparametrik testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri kullanılmıştır. Varyans homojenliğine göre ise Post Hoc Multiple Comparisons testlerinden Tamhane ve Tukey testleri kullanılmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenler için frekans ve % hesaplamaları yapılmıştır. Saldırganlık alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için pearson correlation katsayısı hesaplanmıştır. Bu çalışmada hata düzeyi 0.05 ve 0,01 olarak alınmıştır.

Sonuç olarak; spor yapanlar ve yapmayanlar arasında genel saldırganlık ve atılğan saldırganlık davranışları arasında bir farka rastlanmamıştır. Ancak spor yapanların yıkıcı saldırganlık özelliklerinde anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Spor yapmayanlarda ise edilgen saldırganlığın anlamlı bir farklılığı gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Psikoloji, Saldırganlık, Spor.

7. ABSTRACT

T.R

SELÇUK UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF HEALTH SCIENCE

An Examination Of The Levels Of Agression Of The Secondary Scholl Students Participating and Non Participating Sports

Serkan Yıldız

Advisor

Assistant Professor. Mehibe Akandere

DEPARTMENT OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

Master Thesis/Konya-2009

In this study, it is aimed to investigate the effect of sport and aggression levels of secondary school students participating and non-participating sports on aggression phenomenon.

In this study, the sweeping method has been used for evaluating the effect of sport and aggression levels of secondary school students participating and non-participating sports on aggression phenomenon. Aggression inventory, its reliability was developed by İpek İter KİPER, consisting of 30 articles has been used for evaluating aggression. This inventory has been applied to totally 600 students, 300 of which is participant of sport and 300 of which is sedentary, receiving education in the secondary schools of Kastamonu city center in 2007-2008 education period.

In the findings of the study, it is regarded that females' impulsive and passive aggression values are significantly high according to the males ($p<0.05$). It is not determined a meaningful difference in the levels of destructive aggression and aggression. The passive aggression values of the students non-participating sport according to the participating sport and the destructive aggression values of the students participating sport according to the non-participating sport are detected high in statistical meaning ($p<0.05$). It is not determined a meaningful difference in the values of impulsive aggression and aggression. In consequence of comparison the impulsive, passive, destructive aggression and aggression values according to the attitude of participating the social activities; the values of the students participating the social activities according to the non-participating are found high in respect to destructive aggression ($p<0.05$). Another difference is not determined in the other aggression levels.

SPSS 10.0 statistical package program has been used for statistical analysis of data. According to the normality test, T-test and One-Way ANOVA from among parametric tests has been used for data showing normal distribution in the independent groups, Mann-Whitney U and Kruskal Wallis H tests from among nonparametric tests has been used for data not showing normal distribution. According to the homogeneity of variance, Tamhane and Tukey tests has been used from among Post Hoc Multiple Comparisons. In addition to these, frequency and computing percentage has been applied for independent variables. Pearson correlation coefficient has been computed for determining the relation between aggression sub-dimensions. Level of error has been considered as 0.05 and 0,01.

As a conclusion; it is not determined any differences between the behaviors of general aggression and impulsive aggression among the students participating and non-participating sport. However, it is detected a meaningful difference in the destructive aggression values of the students participating sport. In addition, it is also observed a meaningful difference in the passive aggression values of the students non-participating sport.

Key words: Personality, Psychology, Aggression and Sport.

8. KAYNAKLAR

1. Acet M. Sporda Saldırganlık ve Şiddet. İstanbul, Morpa Yayınları, 2005; 55-56.
2. Afyon YA, Tunç A. Beden Eğitimi Ve Spor Tarihi, Ankara, Damla Ofset Matbaacılık, 1997;77-90.
3. Andre T, Holland A. *Relationship of Sport Participation to Sex Role Orientation and Attitudes Toward Women Among High School Males and Females*.Journal of Sport Behavior,1995, (18).
4. Atkinson RL, Atkinson RC, Smith EE, Ben DJ, Hoeksama SN. (Hilgard's Introduction to Psychology), Psikolojiye Giriş, In; Yavuz Alogan, Ankara, Arkadas Yayınevi, (12.baskı) 1996.
5. Arkonaç AS. Sosyal Psikoloji. İstanbul, Alfa Basımevi, 1998.
6. Atkinson LR, Hilgard, E. Psikolojiye Giriş II. In;Atakay K, Mustafa YA, Ed. Ankara, Sosyal Yayınlar, 1995.
7. Balcıoğlu İ. Sporun Sosyolojisi ve Psikolojisi. İstanbul, Bilge Yayınları, 2003; 132-133.
8. Bandura A. Agression, A Social Learning Analysis. New Jersey, Prantice-Hall, 1973;24-27.
9. Baumann S. Uygulamalı Spor Psikolojisi, In: İkizler C, Özcan AO, Ed. İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1994; 16-172.
10. Başer E. Uygulamalı Spor Psikolojisi. Ankara, Bağırhan Yayınevi,1998; 22-28.
11. Başoğlu C. Saldırganlık Davranışının Biyolojik Belirleyicilerinin Araştırılmasına Yönelik Bir Çalışma, İstanbul, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Ve Sinir Hastalıkları Kliniği, Uzmanlık Tezi, 1998; 3.
12. Baygöl E. Ergenin Öfke Tepkilerinin İncelenmesi. Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997.
13. Baymur F. Genel Psikoloji. İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1973
14. Berkowitz L. Aggression. New York, Mcgraw-Hill, 1993; 6-15.
15. Beyleroğlu M. Elit Seviyedeki Türk Boksörleride Saldırganlık Geni ve Retina Bozukluklarının İncelenmesi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001.
16. Bilge F. Sporcuların psikolojik ihtiyaçları. Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990.
17. Cansever G. Klinik Psikolojide Değerlendirme Yöntemleri. İstanbul, Gözlem Matbaacılık, 1982.
18. Coşgun S. Kişilik ve Ölçülmesi, Psikolojik danışma seminer bildirileri, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, K.K. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik Psikolojik Danışmanlık Anabilimdalı, 1998; 1-11
19. Cox RH. Sport Psychology, Dubuque. Iowa, Wm. C. Brown,,1985;211-235
20. Cüceloğlu D. İnsan Ve Davranışı. İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.
21. Çıdam K. Televizyon ve Spor “ Spor ve Spor Magazin Programlarında Erotizm ve Şiddet”. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 1996; 3-7.
22. Çobanoğlu MG. Sporda Saldırganlık Olgusunun Sportif Performans Üzerine Etkisi. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993; 119.

23. Dervent F. Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılma İlişkisi. Ankara, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007; 6-42
24. Doğan O. Davranış Bilimleri. Sivas, Önder Matbaası, 2.baskı, 1999.
25. Doğan O. Spor Psikolojisi. Adana, Nobel Kitabevi, 2. baskı, 2005; 49-128.
26. Duncan RD. Peer and Sibling Aggression: An investigation of into-and Extra-Familial Bullying. Journal of Interpersonal Violence, Aug . Vol:14.,1999, s.871-886.
27. Dursunoğlu AS. Sporda Saldırganlık. Ankara, Gazi Üniversitesi BESYO, Lisans Tezi, Ankara, 1998; 3.
28. Eripek S. Spor Psikolojisi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınlar, 1993; 77-281.
29. Erkal M. Sosyolojik Açidan Spor. Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1986; 88.
30. Fişek K. Yüz Soruda Türkiye Spor Tarihi. İstanbul,1985; 19.
31. Freud S. Kitle Psikolojisi. In: Şipal K. Ed., İstanbul,Cem Yayınevi, 1998.
32. Fromm E. İnsan Yıkıcılığının Kökenleri. In: Alpagut Ş. Ed. İstanbul, Payel Yayınları, 1993.
33. Giles J, Heyman GD. “*Young Children’s Beliefs About The Relationship Between Gender and Aggressive Behavior*” Child Development. January/February. Vol: 76. No: 1. 2005, s.107 – 121.
34. Hatunoglu A. Ana-Baba Tutumları İle Saldırganlık Arasındaki İlişkiler. Erzurum ,Atatürk Üniversitesi SBE, YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi, 1994.
35. İkizler C. Türk Hukukunda Futbol Paneli. İstanbul., Marmara Üniversitesi Rektörlüğü, 31 Mayıs, 1995.
36. İkizler C, Karagözoğlu C. Sporda Başarının Psikolojisi. İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Genişletilmiş 3.baskı, 1997; 79.
37. Karakaya MA. Takım Sporunu Yapan Sporcularla Bireysel Spor Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması (N.Ü. Aksaray BESYO Örneği). Niğde, Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002; 3-39
38. Karasar N. Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara, Nobel Yayınevi, 1998.
39. Karasüleymanoğlu A. Yeni Boyutlarıyla Spor. Ankara, Engin Yayınları, 1989; 18-21.
40. Kepçeoğlu M. Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Ankara, Kadioğlu Matbaası, 1992.
41. Ketten M. Türkiye’de Spor. Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1974;3-25.
42. Kılıcıgil E, Partal M. *Süper ligde oynayan bir futbol takımı taraftarlarının şiddete neden olan tahrik olma unsurları üzerine bir araştırma*, Gazi BESBD, 2003; 8 (2), 43-52.
43. Kiper İ İ. Saldırganlık Türlerinin Çeşitli Ekonomik, Sosyal Ve Akademik Değişkenlerle İlişkisi. Ankara, Ankara Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, 1984.
44. Konter E. Sporda Motivasyon. İzmir, Saray Medikal Yayıncılık, 1995; 225.
45. Konter E. Bir Lider Olarak Antrenör. İstanbul, Alfa Basım Yayım, 1996.
46. Konter E. Spor Psikolojisi Uygulamalarında Yanılgılar ve Gerçekler. İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2003; 73.
47. Konter E. Spor Psikolojisi El Kitabı. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006; 72-144.

48. Kopper BA, Epperson DL. *The experience and expression of anger: Relationships with gender, gender role socialization, depression, and mental health function*. Journal of Counseling Psychology, (43), 1996,158-165.
49. Kuruç Z, Bayar P. Sporun Kişilik Üzerine Etkileri. Ankara, Sesam Arşivi Gençlik Ve Spor Genel Müdürlüğü Yayınları, 1989; 33.
50. Kuruç Z. Spor Psikolojisine Giriş. Ankara, TTB Merkez Konseyi Spor Hekimliği Kolu Yayınları, 1992.
51. Köknel Ö. Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1986; 192-211.
52. Köknel Ö. Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1996; 236.
53. Köksal F. Denetim Odağı İle Saldırgan Davranışlar Arasındaki İlişkiler. Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991.
54. Kuru E. Sporda Psikoloji. Ankara, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, 2000; 72-144.
55. Leonard WM. A Social Perspective Of Sport, New York, Macmillan Publishing Company, 1988.
56. Leblanc J, Dickson L. Çocuklar ve Spor. In: Gül G, Ed. Ankara, Bağırhan Yayınevi, 2005;58.
57. Lorenz K. On Agression, New York, Hbw, 1968.
58. Nixon H L. *Gender, sport and aggressive behavior outside sport*. Journal of Sport & Social Issues, 21 (4), 1997, 379-385.
59. Öğülmüş S. Okullarda (Liselerde) Şiddet ve Saldırganlık. Ankara, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Araştırma Raporu. 1995
60. Öner N. Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1997.
61. Özbaydar S. İnsan Davranışlarının Bilimsel Sınırları ve Spor Psikolojisi, Bilimsel Sorunlar Dizisi. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983; 30-31-246.
62. Özerkan KN. Spor Psikolojisine Giriş-Temel Kavramlar. İstanbul, Nobel Yayın, 2004; 115-143.
63. Scharf SC. *Gender differences in adolescent aggression: an analysis of instrumentality vs. expressiveness*, Unpublished Doctoral Thesis Michigan University Department of Clinical Psychology, Michigan, 2000.
64. Silva JM. Understanding Agressive Behavior And Its Effects Upon Athletic Performance. W.F. Straub. Sport Psychology: An Analysis Of Athlete Bahavior. Ithaca, New York: Mouvament, 1980.
65. Selçuk E, Aydos L. *Ankara polis akademisi sporcu olan ve sporcu olmayan öğrencilerinin bazı kişilik ve davranış özelliklerinin araştırılması*. Gazi BESBD, 1998; 3 (1), 28-41.
66. Soykan F. *Türk Sinemasında Kadın ve Sıddet*, 3P:Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi, 1993; 1 (4) 21-32.
67. Steinberg L. Adolescence, McGraw-Hill, Inc. New York, (3. Baskı), (1993).
68. Şahin HM. Sporda Şiddet ve Saldırganlık. Ankara, Nobel Basımevi, 2003.
69. Şahin HM. Beden Eğitimi ve Spor Sözlüğü. İstanbul, Yedigün Mücellithanesi 2005; 300.
70. Şahin HM, Kar M. Sporda Saldırganlık. Ankara, Hergün Gazetesi Yazı Dizisi, 12-20 Temmuz, 1997; 7.
71. Tiryaki S. Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Mersin, Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996; 12.

72. Tiryaki Ş. Spor Psikolojisi. Ankara, Eylül Yayınevi, 2000; 3-153.
73. Tiryaki Ş, Erdil G, Acar M, Emlek Y. *Sporcu ve Sporcu Olmayan Gençlerin Kişilik Özellikleri*. SHD, 26,1991; 19-23.
74. Ürküt G. Farklı sosyo-ekonomik ve cinsiyet gruplarındaki üniversite öğrencilerinin engellenme karşısında geliştirdikleri agresif tepkilerinin rosenzweig picture-frustration testi ile incelenmesi ve grupların agresyon yön ve türü bakımından karşılaştırılması.Bursa,Uludag Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988.
75. Yetim A. Sosyoloji ve Spor. İstanbul, 2006; 129-210.
76. Zülal A. *Çağımıza Özgü Bir Sorun Mu? Şiddet*. Ankara, Bilim Ve Teknik Dergisi, 2001; 37 (399), 34 –41.
77. Erişim a. http://www.atadenizli.k12.tr/rehberlik/spor.asp?sub=detay&et_id=18

9. EKLER

9.1. Anket Formu

AÇIKLAMA :

Elinizdeki bu envanter, bazı konularda görüşlerinizi öğrenmek üzere geliştirilmiştir. Araştırmanın nesnelliği ve gerçek sonuçlar elde edilebilmesi açısından envanterin envanterin doğru yanıtlanması çok önemlidir.

Lütfen envanterde tanımlanan her durumu dikkatle okuyarak yanıt kağıdı üzerinde, bu konudaki görüşlerinizi hangi uca daha yakınsa o uca uygun gördüğünüz boşluğa X işareti koyunuz. Eğer bu konuda bir görüşünüz yoksa 0 (sıfır)'ın üstündeki boşluğu işaretleyiniz.

Bana çok uyuyor⁺³/.....⁺²/.....⁺¹/.....⁰/.....⁻¹/.....⁻²/.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

+3 Bana çok uyuyor.

+2 Bana biraz uyuyor.

+1 Bana uyuyor.

0 Kararsızım.

-1 Bana uymuyor.

-2 Bana biraz uyuyor.

-3 Bana hiç uymuyor.

Adı :

Soyadı :

1-Boyunuz :

2-Kilonuz :

3-Branşınız :

4-Kaç yıldır bu sporu yapıyorsunuz :

☐ 1-3

☐ 3-5

☐ 5-8

☐ 8-10

☐ 10-20

5-Ailenizin aylık geliri ne kadar?

☐ 250-300

☐ 301-350

☐ 351-400

☐ 401-450

☐ 451'den daha fazla

6-Ailenizde sizinle birlikte çocuk sayısı kaçtır?

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

☐ 6 ve daha çok

7-Babanızın eğitim düzeyi nedir?

☐ ilkokul mezunu

☐ ortaokul mezunu

☐ lise mezunu

☐ yüksekokul veya üniversite mezunu

☐ Diğer.....

8-Annenizin eğitim düzeyi nedir?

- ☐ ilköğretim mezunu
- ☐ ortaokul mezunu
- ☐ lise mezunu
- ☐ üniversite mezunu
- ☐ Diğer.....

9-Anne veya babanız kardeşleriniz ve siz arasında ayrım yapar mı?

- ☐ Evet kardeşimi (kardeşlerimi)benden çok sever.
- ☐ Evet beni kardeşlerimden daha çok sever.
- ☐ Hayır, ayrım yapmaz.

10-Sahip olduğunuz özelliklerden memnun musunuz.

- ☐ Memnunum hoşnut olmadığım hiçbir özelliğim yok.
- ☐ Pek memnun değilim, değiştirmek istediğim bazı özellikler var.
- ☐ Genelde memnunum ama yakındığım bir iki özelliğim var,
- ☐ Hiç memnun değilim ben başka bir insan olarak yaratılmış olmayı isterim.

11-Kendi ve karşı cinsten olan arkadaşlarınız üzerinde olumlu bir etkiniz var mı?

- ☐ evet
- ☐ hayır

12-Gelecekte beklentilerinizi gerçekleştireceğinize inanıyor musunuz?

- ☐ evet
- ☐ hayır

13-Konser, tiyatro, açıkoturum, gibi sosyal etkinliklere katılır mısınız?

- ☐ evet
- ☐ hayır

14-Ne tür televizyon programlarından hoşlanıyorsunuz?
☐ Drama ☐ Macera ☐ Komedi ☐ Korku ☐ Diğer

15-Başkalarının önünde birisine sert ve kırıcı davranan kişi haklı olarak çevreden saygı görür.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

16-Beni öfkeliendiren kişiye genellikle küfredirim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

17-Haksızlık karşısında kişinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

18-Rahatsızlığımı içinde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; sigara dumanından rahatsız oluyorsam yanımda içene rahatsız olduğumu söylerim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

19-Başarısızlık karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

20-Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

21-Bir kişi beni küçük düşürmezse içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

22-Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem imada bulunurum.

Bana çok uyuyor⁺³/...../.....⁰/...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

23-Bana haksızlık ettiğine inandığım kişilerin başına kötü işler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederk avunurum

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

24-Eğer bir düşüncenin var olduğuna inanıyorsam bu düşüncüyü savunan tek kişi ben olsam bile yine fikrimi savunurum.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

25-Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

26-Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

27-Eğer bir insan beni çok sinirlendirmişse üzerine yürüyebilirim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

28-Sinirlendiğimde bazen öyle kendimden geçerim ki ağızımdan çıkan sözlerin farkında olmam.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

29-Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

30-Bir dükkan, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

31-Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmasam da, ya verdiği işi yapmam ya da yapsam da bir şeye benzemez.

Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

- 32-Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunu en az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 33-Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 34-Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşünceyi savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 35-Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 36-Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 37-Sinirlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalaşına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 38-Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla başkalarının hakkını yemesini ters bir davranış değildir.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.
- 39-Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, iğnelemelerle onları tedirgin ederim.
Bana çok uyuyor⁺³/...../⁰...../⁻³/ bana hiç uymuyor.

40-İstemediğim bir şeyi yapmak istediğimde ya o işi geciktiririm ya da gayet baştan savma yaparım.

Bana çok uyuyor⁺³/...../...../.....⁰/...../...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

41-Bir arkadaşım bir isteğini yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğun iyilikleri hatırlatırım.

Bana çok uyuyor⁺³/...../...../.....⁰/...../...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

42-Bir kimseden bir istekte bulunacaksam araya bir aracı koymaktansa gider yüz yüze görüşürüm.

Bana çok uyuyor⁻³/...../...../.....⁰/...../...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

43-Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.

Bana çok uyuyor⁺³/...../...../.....⁰/...../...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

44-İstemediğim bir yer ve toplantıya gitme vakti gelince hastalanıveririm.

Bana çok uyuyor⁺³/...../...../.....⁰/...../...../.....⁻³/ bana hiç uymuyor.

10. ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Kastamonu’ da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Amasya’ da tamamladı. 2004 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulundan mezun oldu. 2006 yılında Selçuk üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden eğitimi ve Spor Öğrenimi A.B.D ‘ da yüksek lisansa başladı. Halen otomotiv sektöründe kendi şirketini işletmektedir.